

República Democrática del Congo

Drets Humans, conflictes i construcció/destrucció de l'Estat

Coordinació: Mbuyi Kabunda | Toni Jiménez Luque

Fundació
Solidaritat UB

 UNIVERSITAT DE BARCELONA

inrevés
edicions

 Universitè
de Lubumbashi

 Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals | Participació
Oficina de Promoció de la Pau
i dels Drets Humans

Ajuntament de Barcelona

 Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament
 Generalitat
de Catalunya

República Democràtica del Congo

Drets Humans, conflictes i construcció/destrucció de l'Estat

César Nkuku Khonde | Mbuyi Kabunda
Germain Ngoie Tshibambe | Toni Jiménez Luque
David Bondia Garcia | David Querol Sánchez

Fotografies: Alfons Rodríguez

Fundació
Solidaritat UB

 UNIVERSITAT DE BARCELONA

inrevés
edicions

 Université
de Lubumbashi

MÓN-3

 Generalitat de Catalunya
Departament d'Interior,
Relacions Institucionals i Participació
**Oficina de Promoció de la Pau
i dels Drets Humans**

 ACD Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament

 Generalitat
de Catalunya

Ajuntament de Barcelona

Edició:

Fundació Solidaritat UB i Inrevés

Autors:

César Nkuku Khonde, Mbuyi Kabunda, Germain Ngoie Tshibambe,
Toni Jiménez Luque, David Bondia Garcia, David Querol Sánchez

Fotografies:

©Alfons Rodríguez

Coordinació del projecte i l'edició:

Mbuyi Kabunda, Toni Jiménez Luque

Disseny i producció: Inrevés

Impressió: Planobal

Dipòsit legal: PM 3.011-2009

ISBN: 978-84-937023-1-1

Imprès en paper reciclat

El Congo, Àfrica, una assignatura pendent

S'ha dit moltes vegades que Àfrica és el continent oblidat, que és un continent sense futur. És cert que ha estat i està encara sotmesa a situacions que la copegen i l'han copejat molt durament: l'esclavatge i la colonització primer, i les guerres civils, les fams, la desestructuració de les societats tradicionals i l'espoli de les riqueses naturals, després. Però, al costat d'això, hi ha una Àfrica que viu de l'esperança, de la iniciativa de la seva gent, de la capacitat i la formació dels seus joves, de la recuperació de la cultura tradicional, de la posada en marxa de noves formes d'activitat social i econòmica.

La República Democràtica del Congo és un recull de totes aquestes situacions. Va patir una de les pitjors colonitzacions del continent. Sotmesa primer a la iniciativa espoliadora privada del rei Leopold II dels belgues. Lliurada al saqueig colonial de l'Estat belga després, va prendre el camí de la independència després d'un sagnant procés marcat per l'assassinat de l'emblemàtic Patrice Lumumba i l'accés al poder de Mobutu Sese Seko, que va instaurar una llarga i cruenta dictadura fins al seu exili el 1997. Mobutu va canviar el nom del Congo pel de Zaire i, literalment, va vendre el país a les companyies estrangeres que, durant dècades, van explotar lliurement els immensos recursos naturals del país, mentre els congolesos romanien en la misèria.

Després de la caiguda de Mobutu, el 1997, la República Democràtica del Congo s'ha vist immersa en un seguit de guerres i conflictes que han afectat l'Àfrica central i oriental, especialment en relació amb la guerra civil i el genocidi de Ruanda. Els nombrosos grups armats congolesos han participat en el conflicte que va enfrontar i enfronta sectors de les ètnies hutu i tutsi a Ruanda, Burundi i al mateix Congo. Al mateix temps, tropes i interessos d'Uganda, Ruanda, Burundi, Zimbabwe i Angola han intervingut a la República Democràtica del Congo fins el punt que els enfrontaments que han implicat tots aquests països han estat anomenats la I Gran Guerra Africana, tot cercant el paral·lelisme amb la I Guerra Mundial, la Gran Guerra, que va afectar principalment Europa. Els estralls d'aquestes dècades de conflictes cruentos són ben visibles, en forma de centenars de milers de morts, desplaçats, refugiats, mutilats... Conflictes en els quals s'han desplegat les formes més execrables de la guerra: el reclutament de nens soldat, l'ús generalitzat de les violacions com a pràctica de guerra. Els camps han quedat estèrils, les poblacions dispersades cercant l'empara de les masses forestals selvàtiques, el virus del VIH i altres malalties infeccioses i de transmissió sexual s'han propagat extraordinàriament.

La construcció d'una cultura de pau des de la Universitat

La Universitat de Barcelona va iniciar fa més de 10 anys el disseny d'una estratègia de treball en relació amb els àmbits de la construcció de pau, l'estudi de les causes dels conflictes i la seva resolució i la protecció dels Drets Humans, amb la creació de l'Observatori Solidaritat de conflictes i Drets Humans, de la Fundació Solidaritat UB. En aquests més de deu anys d'existència l'Observatori s'ha consolidat com un instrument d'estudi i difusió dels conflictes i dels processos de pau oberts a diferents regions del món, amb aportacions tan innovadores com el programa Paula (pau a l'aula), portal de recursos a Internet d'educació per la pau, construït en col·laboració amb l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, o els cursos on line sobre protecció dels Drets Humans realitzats en el marc de l'oferta formativa virtual de la UB.

Tanmateix, s'han portat a terme, en col·laboració amb Món-3 i l'Institut de Drets Humans de Catalunya, actuacions en zones en conflicte, en relació amb la millora de les condicions de vida i la pro-

tecció de poblacions refugiades i desplaçades, la posada al l'abast de diferents actors d'instruments per a la defensa i la protecció dels Drets Humans, el suport directe a organitzacions de defensa dels Drets Humans o la contribució a la reconstrucció de zones en situació de post-conflicte.

Amb totes aquestes actuacions la Universitat de Barcelona i les organitzacions que hi col·laboren pretenen contribuir a la construcció d'una cultura de la pau al món, des de l'àmbit que li és propi, el de la docència, la recerca i la transferència de coneixements, en relació amb altres actors, de dins i fora del món acadèmic. És per això que us presentem aquest llibre, per donar a conèixer la realitat de la República Democràtica del Congo en relació amb la situació dels Drets Humans i per contribuir a la seva promoció i protecció en aquesta part d'Àfrica.

Xavier López i Arnabat

Director de la Fundació Solidaritat
de la Universitat de Barcelona

Introducció

Les dues darreres dècades es caracteritzen per la proliferació de publicacions sobre la República Democràtica del Congo (RDC). La realitat complexa d'aquest país és abordada des de diferents enfocaments, alguns amb un caràcter informatiu, d'altres amb orientacions ideològiques declarades i d'altres finalment per denunciar la deriva que s'ha instal·lat de forma permanent. Aquesta labor, a més d'aquests aspectes, pretén anar més enllà del simple fet i de les aparences sovint enganyoses, adoptant un anàlisi estructural en el qual el passat s'uneix amb el present i anuncia el futur. Per a això, es consagra a l'enderroc dels discursos, donant prioritat a la memòria històrica i a l'objectivitat, tot això basat en l'únic objectiu de dilucidar els motius de la trajectòria tràgica d'aquest país, de l'"anomalia geològica", per parafrasejar Jean-Pierre Tuqoui, a l'"anomalia de la cultura de l'esclarament, de la dimissió i de la mort". En una paraula: de l'absentisme. És obvi que la situació de la RDC, crítica i d'una actualitat candent, està envoltada sovint dels estereotips que pertorben aquest repte. Els autors d'aquest llibre són a la vegada investigadors congolesos i espanyols. Aquesta combinació permet obtenir vies contrastades però ben pertinents pel que fa a la realitat del cas estudiat.

Trista sort la de la RDC, un país per al qual els observadors veien un gran futur polític i econòmic a l'Àfrica, donat que reunia tots els factors: la seva situació geopolítica al cor del continent africà, la seva reserva immensa de recursos naturals, un pes demogràfic important amb una població en la seva majoria jove i dinàmica. Però desgraciadament, ironia del destí, s'ha produït tot el contrari: aquesta terra beneïda pels deus s'ha convertit en una terra maldita.

Els diagnòstics positius han perdut de vista que aquells factors que formaven aquest país, de fet, són el seu taló d'Aquil·les, bombes de rellotgeria ja anunciades fa un segle per Joseph Conrad en una pel·lícula de ficció amb un títol evocador: "Al cor de les tenebres". Avui dia ha esdevingut en "Tenebres als cors", per haver engendrat cobdícies i rapinyes la víctima principal de les quals és el poble congolès, condemnat a viure en condicions d'altres èpoques i que desafien tota imaginació. Mobutu havia promès fer sortir el Congo del seu subdesenvolupament el 1980 i l'ha deixat al grup de països menys avançats. Ara toca tornar a començar. La cultura del Bula Matari i del Serkali, portada a l'extrem, sembla anestesiar aquest país a causa precisament de l'herència de l'autoritarisme i el pillatge legat pels colonitzadors i mantingut pels seus successors. A tot això, cal afegir la corrupció tolerada de forma oficial i extra oficial.

Tot està per refer. Aquest país, avui a la deriva, és víctima de les bases fràgils sobre les quals s'ha erigit: una colònia dedicada a l'explotació per part d'empreses concessionàries, una colonització mal feta, la qual no ha sabut preparar una classe política responsable directament de la gestió d'un país amb la dimensió d'un subcontinent. Aquesta cultura de violència i especulació, mantinguda per les diferents classes polítiques, en particular a l'època del règim de la 2a. República, mantenint en profunditat un clientelisme depredador amb l'afany únic del guany i amb uns ministres amb una responsabilitat limitada, explica que aquest país tracti de batre les ales per a remuntar el vol. La trista constatació d'avui dia és que la RDC, a més de no avançar, marxa cap enrere sense haver donat al poble congolès més que els fruits amargs de la independència mal gestionada: les guerres civils i ètniques en abundància, la llarga dictadura mobutista, la transició perduda i les guerres d'invasió o, per escissiparitat, nascudes de l'alliberament kabilista (el conflicte continental, la guerra del Coltan...), un poder procedent de l'Estat, les principals amenaces del qual provenen bàsicament del mateix Estat o de la regió dels Grans Llacs.

Aquests episodis dramàtics són objecte d'anàlisi a la present obra, de la ploma dels investigadors, sense passió i amb serenitat. Aquests autors recorden les escenes tràgiques de les que és o ha estat víctima aquest país al llarg de la seva història agitada i turmentada, des de la violència de l'època

leopoldina i de la colonització paternalista belga, passant per les guerres postcoloniales fins a les violacions massives dels drets humans i d'altres pràctiques dolentes de la política africana, d'altra banda gens esclarides a causa de la feblesa i la inconsistència de la classe política, donant una imatge de David contra Goliath. És a dir, "el punt feble de la regió". La colònia "model" o la "més moderna de tota l'Àfrica intertropical", amb una independència basada en la precipitació, és avui dia la burla de tot el món, en particular dels països veïns, formats a partir de terra conquerida.

És cert que no està perdut. Aquesta afirmació no té un valor de consolidació i, per tant, no ha d'ocultar el fet que els congoleseos tenen molt encara per fer i no han de baixar els braços. La autèntica solució, agafant el toro per les banyes, passa per una àmplia reestructuració cultural i econòmica, per tractar de superar la corrupció, l'anarquia i el fenomen dels senyors de la guerra, sense perdre de vista que el desenvolupament econòmic és el corollari del desenvolupament cultural i que ha d'anar acompanyat d'una panòpia de canvis polítics, econòmics i socioculturals. Sens dubte cal reflexionar sobre la creació d'un clima propici per a la descentralització, ja en curs, i que si no està ben executada corre també el risc de ser manipulada amb fins polítics i servir de brou de cultiu amb intencions separatistes de l'estat embrionari en algunes províncies.

L'objectiu d'aquest breu anàlisi és posar de relleu que la RDC travessa una transició difícil i caòtica tractant de passar d'un país dessagnat o sinònim de fracàs a un Estat de dret en ruptura amb la gestió patrimonial de dècades passades i en curs de convertir-se en un Estat respectable dins el concert de les nacions.

Ahir, avui i demà, el que crida i cridarà l'atenció és la impotència total de la comunitat internacional –la qual cosa resulta sorprenent arribat aquest punt a causa de les proves aclaparadores dels crims polítics i econòmics comesos en aquest país i els del seu voltant– per arribar a tenir menor influència real sobre la recuperació d'aquest país i evitar el seu descens als inferns. Aquesta comunitat, sense complex de culpabilitat postcolonial i més preocupada pel mercantilisme que de les consideracions humanitàries, ha confiat als països veïns l'encàrrec de donar la darrera estocada a aquesta comarca, dessagnada pels estrangers i pels congoleseos mateixos. És a dir, una negació de la realitat que mina el futur i, fins i tot, l'existència de l'Estat congolès. Aquesta situació és insuperable i ha sonat una nova era de col·laboracions, tant amb els països de la comunitat internacional com també amb els països veïns, per dominar els factors exògens.

La generació que ha confiscat el poder des de la independència està avui ja desautoritzada, sense projecte ni legitimitat, i correspon ara a la joventut congoleseos i als congoleseos en general, en la mesura del possible, optar per una veritable reconciliació i una governabilitat transparent, basades en la unitat nacional i en la construcció de forma duradora del desenvolupament del país.

La fase de democratització en la que es troba el país, tot i meritòria, és encara fràgil a causa de les zones d'inestabilitat crònica sobre tot en la part oriental i de l'empobriment d'amples capes de població, amb un tren de vida que deixa molt que desitjar.

És cert que no existeix un "poble feliç" de forma permanent i que la història dels pobles és plena de moments feliços i de moments desgraciats. Cal constatar que el poble congolès és d'aquells que ha sofert més i que ha conegut l'infern sobre la terra. No obstant això, el Congo reuneix tots els avantatges per esdevenir un paradís i pujar al carro del desenvolupament i de la posició de poder, amb l'idea de recuperar el temps perdut mitjançant la construcció de les bases sòlides del desenvolupament i de la democràcia, que passen per l'adopció de les regles de bona gestió i la capacitat dels congoleseos de ser amos del seu destí, fins el punt d'inventar-lo.

S'han acabat els temps on les forces neocolonialistes i externes podien multiplicar les maniobres i les pressions per imposar dirigents a sou dels interessos financers estrangers. És ara temps

d'adoptar un sistema basat en la competència, el mèrit i la participació de la societat civil forta i independent, per acabar amb la inestabilitat política, econòmica i social. El repte està a l'altura de les prioritats: un nou contracte social i un nou projecte de societat, en busca de solucions polítiques i no militars als problemes amb la població i els països veïns, per la via democràtica, i donant prioritat a la justícia social.

La recerca de la autèntica independència econòmica i política de la RDC per recuperar el seu paper de potència a l'Àfrica central esdevé cada vegada més una urgència ineludible. I això està en les seves mans, a la vegada que ha de seguir vigilant les interferències estrangeres que han laminat i erosionat els seus esforços de construcció nacional i la seva recerca de la posició de poder, sense menysprear les responsabilitats internes pel fet de no ser capaços de mantenir les poques infraestructures bones legades per la colonització, per posar un exemple.

Sense ser ocell de mal averany, els autors (i no són pocs) subratllen la necessitat de canvis per tornar el país a la via del creixement, interromput fa anys, sense perdre de vista que un desastre pot amagar un altre. Hi ha aquí un pas que pot ser seria molt imprudent no donar.

En definitiva, un escenari no gaire afavoridor per als drets humans i sense adoptar una actitud de donants de lliçons de drets de l'home. Per això, convé no relegar a un segon pla el progrés obtingut en la lluita contra la dominació estrangera, els esforços per a la resolució dels conflictes interns i la resistència enfront a les humiliacions infringides pels països veïns pel fet de la presència de les seves tropes sobre territori congolès. L'única preocupació dels autors d'aquest llibre és la seva contribució intel·lectual a la posada en marxa del renaixement d'un Congo democràtic i pròsper. El camí és llarg i ple de trampes i coneixerà, pot ser, retrocessos obligatoris començant per la resolució de contradiccions pròpies i internes per superar la malaltia de la joventut i els debats infructuosos del passat per un major pragmatisme. El poble congolès té les virtuts i les capacitats. El temps de la distracció és ja només història, d'aquesta història que s'accelera amb el context de la globalització.

Prof. MBUYI KABUNDA

Professor de l'Institut Internacional
dels Drets de l'Home d'Estrasburg

Director de l'Observatori d'Estudis sobre
les Realitats Socials Africanes de la Universitat Autònoma
de Madrid-Fundació Charles d'Anvers de Madrid

Índex

Presentació per Xavier López i Arnabat	03
Introducció per Mbuyi Kabunda	05
Índex	09
Dr. César Nkuku Khonde Els drets humans al Congo colonial: exposició i anàlisi d'alguns casos i testimonis d'abusos	10
Introducció	12
1. L'abús contra els drets humans: la realitat d'un sistema al Congo colonial	13
2. Diferents circumstàncies i formes d'abús contra els drets humans	15
3. Conseqüències dels abusos contra els drets humans	23
4. S'alcen veus	25
5. Resposta a les acusacions: mala aplicació de la justícia, laxitud i mentida	25
Conclusió	26
Bibliografia	27
Mbuyi Kabunda La República Democràtica del Congo postcolonial: de l'escàndol geològic a l'escàndol de les guerres de repetició	28
Introducció	30
1. El rerefons dels conflictes a la RDC des de la independència fins a l'actualitat	31
2. Els conflictes a la RDC entre 1960 i 1990	33
3. Els conflictes des de la dècada de 1990: guerres nacionalistes, contra el mobutisme i de depredació	39
4. El controvertit saqueig dels recursos naturals de la RDC per part dels països veïns	46
Conclusió	50
Bibliografia	52
Germain Ngoie Tshibambe La República Democràtica del Congo postcolonial: el fracàs de l'Estat i la tutela en les relacions interafricanes	54
Introducció	56
1. La identitat de la RDC i la seva projecció a l'escena africana	58
2. La primera República: un Estat mort renascut sota oxigen aliè	58
3. La segona República: un intent de recuperar l'autonomia de la identitat	61
4. La tercera República: la difícil gestió del jou i la tutela d'altri	65
Conclusió	67
Bibliografia	68

Toni Jiménez Luque La República Democràtica del Congo i la regió dels Grans Llacs d'Àfrica: entre la inestabilitat política i l'esperança	70
1. Orígens del conflicte.....	73
2. Inici del conflicte armat dels Grans Llacs.....	74
3. Violacions de drets humans a la República Democràtica del Congo	78
4. El problema de la impunitat	79
5. Inestabilitat política als països de la regió.....	80
Conclusions	84
Bibliografia	85
Webgrafia.....	85
Dr. David Bondia Garcia La situació del drets humans a la República Democràtica del Congo: una dramàtica realitat	86
Introducció	88
1. La dramàtica realitat dels drets humans a la República Democràtica del Congo.....	90
2. La constatació de la realitat sobre la situació dels drets humans a la República Democràtica del Congo	94
3. Consideracions finals.....	99
David Querol Sánchez Els nens del carrer a Kinshasa	100
Consideracions finals per Toni Jiménez Luque	108

Els drets humans al Congo colonial: exposició i anàlisi d'alguns casos i testimonis d'abusos

Dr. César Nkuku Khonde

Professor d'Història
de la Universitat de Lubumbashi
(República Democràtica del Congo)

Introducció

L'ésser humà, com a tal i amb independència de la seva condició social, té uns drets «inherents a la seva persona, inalienables i sagrats» i, per tant, es poden fer valer per sobre de qualsevol circumstància, societat o govern. Tot i que els testimonis de l'existència d'uns drets universals i inalienables de la persona es remunten a l'Antiguitat, el concepte de drets humans sembla una aportació recent en la història de la Humanitat. Aquesta sensació de novetat és deguda al fet que els drets de l'home han estat combatuts i eclipsats durant els segles XIX i XX (fins i tot el XXI). En el present article analitzarem els drets humans al Congo colonial durant una part d'aquest període, marcat per les grans colonitzacions africanes per part d'Europa.

L'actual República Democràtica del Congo va

ser colonitzada per Bèlgica del 1885 al 1960. Són abundants els escrits sobre la situació dels drets humans al Congo a llarg d'aquesta època. Es tracta de l'obra d'investigadors, missioners i altres autors militants dels drets de la persona i del ciutadà. Aprofitarem l'abundant literatura existent sobre el Congo colonial per exposar en aquest capítol una selecció de casos i testimonis d'abús perpetrats durant aquests anys.

Els abusos comesos són la realitat d'un sistema que imposava el dret del més fort. Aquests excessos van tenir conseqüències nefastes per a la societat i els podríem agrupar de la següent manera: conreus obligatoris, treballs forçats, expedicions punitives, presa d'ostatges, empenonament d'innocents, ús de la tortura, execucions sumaríssimes, humiliacions, injustícies socials, reclutaments forçats, condicions laborals dolentes i exercici de la violència sobre dones i nens.

1. L'abús contra els drets humans: la realitat d'un sistema al Congo colonial

La colonització de l'Àfrica central va començar a finals segle XIX amb la Conferència de Berlín, celebrada el 1885, que va establir les bases per al repartiment del continent entre les diferents potències europees. L'espai actualment ocupat per la República Democràtica del Congo va ser adquirit pel rei Leopold II de Bèlgica amb la denominació d'Estat Independent del Congo (EIC). Com qualsevol altra colònia, l'EIC era un mer proveïdor de matèries primeres. Posteriorment, a partir de 1908, any en què comença el període del Congo Belga, canvia l'administració, però es manté el sistema. La colònia ha de ser encara més rentable i augmenten els nivells d'exigència envers la població. Atrocitats, violència, coaccions, són elements del sistema instaurat per tal d'assolir els objectius que s'han fixat els colons. Els abusos registrats a l'administració colonial no són només fruit dels excessos d'individus de moral dubtosa o amb una personalitat profundament pertorbada, sinó que responen a un sistema d'explotació vigent a l'època.¹

El 1906, F. Cattier parlava de la condició dels africans en els seus escrits sobre l'EIC:

«Els articles que l'Estat del Congo prepara i difon a la premsa per justificar la seva política reproduïxen amb menys franquesa i força les idees que van plantejar fa més de cent anys davant la Cambra del Comerç i la Cambra dels Lords els portaveus dels plantadors: sense l'esclavitud, les colònies estan condemnades a la ruïna; el negre només sap treballar a cops de fuet, no ha de satisfer cap necessitat.»²

Els executants del treball brut (soldats, vigilants o capatassos) actuen a les ordres dels seus superiors, i aquests i els seus caps són tots

oficials. El testimoni del missioner Sjöblom és prou il·lustratiu:

«Novembre de 1894, llac Tumba (districte d'Equador, període de l'IEC): Sjöblom viatja per la contrada i constata que els poblats estan deshabitats i hi ha cadàvers a les riberes. A la posta de Bofiji observa un centenar de mans tallades que han estat llançades al riu. [...] Un caporal negre explica a Sjöblom que un oficial blanc li ha ordenat, dos dies abans, llençar 160 mans al riu. Efectivament, els soldats han de justificar la quantitat de cartutxos de munició emprats amb un nombre igual de mans dretes.»³

En lloc d'establir-se relacions cordials de col·laboració i convivència entre l'administració i la població, els colons i els autòctons es constitueixen en dos bàndols enemics. La més mínima mostra de resistència per part de la població local es tradueix en l'ús de la força, com explica Daniel Vangroenweghe:

«El primer contacte entre soldats i indígenes rarament és amistós. Els soldats envaeixen els poblats, maten un determinat nombre de negres, arriben els que no han pogut fugir, saquegen les cabanes, roben el poc bestiar existent i d'altres objectes de valor, incendien les cases i destrueixen les plantacions.»⁴

Com diu el testimoni, aquests fets estan comandats, o si més no tolerats, pels caps blancs. El següent relat del missioner Joseph Clark explica com els colons blancs protegien els seus agents:

«El cap de Lokolo Longanga va anar a queixar-se a Müller i Deisser perquè uns soldats li havien pres les seves dones i les possessions més estimades. [...] La seva declaració se centrava en la crueltat demostrada pels soldats. El blanc el va fer fugir com un gos, tot colpejant amb el

1] VANGROENWEGHE, Daniel (1986), *Dusang sur les lianes: Léopold et son Congo*, Didier Hatier, Brussel·les, p. 12.

2] CATTIER, F. (1906), *Etude de la situation de l'E.I.C.*, Brussel·les, p. 248.

3] VANGROENWEGHE, Daniel (1986), *Du sang sur les lianes: Léopold et son Congo*, Didier Hatier, Brussel·les, p. 59.

4] LAGERGREN, D. (1970), *Mission and state in Congo. A Study of the relations between Protestant missions and the Congo Independent State authorities with special reference to the Equator district, 1885-1903*, Uppsala, p. 117-118.

peu el sòl de la veranda i titllant-lo de mentider.»⁵

No cal dir que era la llei del més fort la que imperava en aquella època. Qui tenia el poder colonial era el gran detentor de tots els drets, i com també era el més fort, en feia un ús abusiu. Aquesta pràctica contradia el sentit de l'eslògan «Congo, conquesta pacífica» que el rei Leopold II va presentar al món per tal de justificar la missió colonial que s'havia imposat. L'única finalitat del lema era emmascarar la realitat d'una conquesta llarga i sagnant. La violència era la norma perquè sobre ella es basava l'ocupació colonial. Tornem a trobar-hi la llei del més fort i, per tant, la infravaloració de la població autòctona que justifica la colonització per la seva «inferioritat».

La violència estava a l'ordre del dia perquè els colons havien conquerit un país gegantí sense mitjans financers per organitzar-lo i explotar-lo. Aquests mitjans els havien de produir els mateixos indígenes amb el seu treball.⁶ Mai no es va donar cap mostra de col·laboració, ni tan sols amb els caps locals.

A l'època de l'EIC, les atrocitats de gènere eren particularment violentes al districte d'Equador. Alguns caps de posta blancs van ser especialment cruels, com René de Permentier, oficial a Equador del 1894 al 1901, o Raoul Van Caleken, cap de la posta de Baringa.

El següent fragment il·lustra els mètodes de Van Caleken:

«El 1904, a la posta de Lingunda, els caps indígenes que volien defensar la causa de la seva comunitat en van sortir víctimes [dels abusos]. Efectivament, els caps Ilongo i Efomi, dels isute, van anar a Baringa amb la intenció de presentar

al substituït i a Dhanis una queixa relativa a les multes i tot un seguit d'altres irregularitats. Raoul Van Caleken, cap de la posta de Baringa, els va engarjolar i els va fer traslladar el 27 de juny a Igunda. Allà van ser lligats nus a un mango del jardí d'una residència d'un blanc. Efomi va resistir lligat al seu arbre durant tres dies abans de morir.[...] A la regió es van notificar molts més assassinats i càstigs infligits als indígenes que no lliuraven el cautxú, així com detencions i empresonaments de dones i nens.»⁷

El testimoni de la crueltat de René Permentier es relata en el següent passatge:

«Durant una gira d'inspecció [...] troba una petita fulla al pati acabat d'escombrar i exclama: "Les presoneress no han escumbrat bé i han de ser castigades." Els seus soldats en decapiten una dotzena. [...] Si ensopega en un bosc, vol dir que les carreteres no han estat ben conservades. Per tant, en represàlia, un nen és mort al poble més proper...»⁸

La denúncia presentada per l'organització filantròpica Socors Vermell Internacional (SRI) confirma la implicació del sistema colonial en les exaccions comeses durant l'època del Congo Belga:

«Fins avui, els imperialistes belgues han amagat molt hàbilment la seva tirania sobre el Congo. A aquest efecte, disposen d'una premsa poderosa i molt ben organitzada. Sota la capa de la civilització oculten uns procediments escandalosos. No només no en tenen prou explotant els indígenes com mai s'havia fet, sinó que també reprimeixen qualsevol intent d'organització de classe.»⁹

5] CASEMENT, Roger (1985), «Rapport de R. Casement, Consul britannique, sur son voyage dans le Haut-Congo (1903)», *Enquête et Documents d'Histoire Africaine*, p. 174 i VANGROENWEGHE, Daniel (1986), *Du sang sur les lianes : Léopold et son Congo*, Didier Hatier, Brussel·les.

6] Vegeu la introducció de Jan Vansina de l'obra de Daniel VANGROENWEGHE (1986), *Du sang sur les lianes : Léopold et son Congo*, Didier Hatier, Brussel·les, p. 11.

7] VANGROENWEGHE, D., op. cit., presenta a la pàgina 103 la gira de Dhanis, administrador de l'ABIR (Anglo-Belgian India Rubber and Exploring Company), per diferents postes del districte d'Equador, on la seva empresa comercialitzava el cautxú.

8] HULSTAERT, G., «Le voyage au Congo d'un officier danois», *Enquête et documents d'histoire africaine*, 4 (1980) i VANGROENWEGHE, D., op. cit., p. 60.

9] KANKU Bona-Mmudipanu, «Les Communistes belges face au problème de la révolution au Congo Belge (1929-1931) : quelques documents inédits», a Likunduli – *Enquêtes d'Histoire Zaïroise*, 1 (1972-1973), p. 20.

En aquestes condicions, la situació obria les portes a qualsevol tipus d'abús. Així doncs, resultarà interessant conèixer les circumstàncies que van conduir als abusos i determinar-ne les diferents formes.

2. Diferents circumstàncies i formes d'abús contra els drets humans

Existeixen diversos factors que van afavorir la pràctica d'abusos contra els drets humans. En aquest apartat esmentarem principalment: la imposició de conreus i el lliurament obligatori de determinats productes agrícoles; l'aplicació de treballs forçats; les expedicions punitives; l'aplicació de la tortura, pena de cops de fuet i execucions sumaríssimes; les humiliacions, els atacs contra l'amor propi i els actes desmoralitzadors; les injustícies socials i la restricció de llibertats; el reclutament forçat de treballadors en medis obrers amb condicions laborals i de vida infrahumanes i, finalment, la violència exercida sobre dones i nens.

a) Conreus obligatoris i lliurament de collites i productes agrícoles

Els abusos contra els drets humans s'observen en els conreus imposats i la collita de determinats productes agrícoles apreciats per l'economia colonial, com el cautxú. El governador de Java va introduir un enginyós sistema econòmic conegut com a *sistema de conreus forçats*, en què s'imposava a la població el conreu obligatori de cafè, sucre i índigo, que el governador holandès adquiria a baix preu per comercialitzar-los amb marges de benefici molt amples. Aquests guanys no només cobrien les despeses de l'administració colonial, sinó que també deixaven un excedent important que anava a parar a les arques de l'estat holandès.¹⁰

Durant el període de l'EIC, els principals in-

10| STENGERS, J., «Léopold II et le modèle colonial hollandais», *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 90 (1977) p. 46-47.

gressos de l'estat es basaven en el cautxú. Si la població indígena no lliurava aquest producte als colons, aquests responien amb tota mena d'abusos i atrocitats. Al districte d'Equador, homes, dones i nens van haver de patir amputacions de mans per aquest motiu. Un esment especial mereix el cas punyent d'una noia mutilada el juny de 1895 a la localitat d'Ikoko:

«*Uns treballadors van trobar una nena mutilada, estesa al costat del cadàver de la seva mare assassinada pels soldats. La noia a penes tenia deu anys i mig. En Clack va traslladar-la a casa del doctor Reusens, a Irebu. El doctor va operar la noia, però va morir uns mesos més tard. El governador general va ordenar a un jutge que iniciés una investigació arran de les acusacions del missioner [...]. Segons la investigació, no s'havia tractat de cap acte comès per una banda armada que hauria actuat sota ordres, sinó d'una maldat perpetrada per un sol individu. Seguidament va comparèixer el soldat Basusu, de la posta de Bikoro, i el tribunal va condemnar-lo a cinc anys de presó. El soldat va confessar que havia maltractat la nena per venjar-se del seu pare.*»¹¹

L'ús del terror era habitual i sembla que estava controlat i, fins i tot, encoratjat amb l'objectiu d'augmentar la producció de cautxú.

El cobrament d'impostos amb queviures i altres productes era freqüent a les regions administrades per l'Estat i a les controlades per les empreses encarregades de la collita del cautxú. Aquest impost alimentari incloïa productes com el chikwange, peix, fusta per als vaixells de vapor, materials de construcció o queviures per als blancs.¹²

b) Els treballs forçats

El sistema de treballs forçats era vigent a l'EIC i també s'ha observat la seva aplicació al Congo Belga. Aquí presentarem alguns testimonis re-

11| Arxius de l'American Baptist Missionary Union, cartes de Joseph Clark, fragment citat per VANGROENWEGHE, D., op. cit., p. 62.

12| VANGROENWEGHE, D., op. cit., p. 207-208.

lacionats amb l'obligació de produir cautxú al districte d'Equador i d'altres relatius a l'esforç de guerra imposat en el decurs de la Segona Guerra Mundial.

El 1894, al districte d'Equador, els soldats instal·lats a les casernes dels pobles forçaven els indígenes a recollir cautxú. En ocasions, els recol·lectors eren obligats a recórrer llargues distàncies. Si un soldat constata que un indígena es trobava al poble en lloc de estar recollint cautxú, l'abatia sense miraments.¹³ A diferents zones d'aquest districte es tallava les mans a tots els infractors. Els soldats havien de justificar l'ús de cartutxos lliurant un nombre equivalent de mans dretes.¹⁴

A d'altres regions es dictaven penes de presó als indígenes que no lliuraven les quantitats de cautxú mínimes. La mesura, però, resultava improductiva i es va recórrer a la presa d'ostatges. El governador general i el secretari general de l'EIC encoratjaven aquestes pràctiques dubtoses amb l'objectiu de reclamar cada vegada més cautxú. Les víctimes principals eren les dones, a qui empresonaven fins al moment que la seva família o la comunitat on vivien lliurava la quantitat de cautxú reclamada. Una carta del comissari de districte adreçada el 4 de maig del 1901 al director de l'ABIR (Anglo-Belgian India Rubber Company) a l'Àfrica així ho testimonia.

En el marc de l'esforç de guerra, la collita de cautxú no suposa cap mal, en el sentit que respon a una preocupació o a una acció col·lectiva que permet resoldre una situació que afecta la comunitat. El problema sorgeix quan l'activitat es converteix en una obligació que dona peu a tota mena d'abusos. L'esforç de guerra es va imposar al Congo Belga quan va esclatar la Segona Guerra Mundial. La colònia estava aïllada de la metròpoli i la consigna era la següent:

«L'interès de les accions negres ha de cedir el pas a l'interès superior de la col·lectivitat. L'única qüestió que avui ens pot preocupar és la participació absoluta en la guerra, l'alliberament del nostre país [Bèlgica] i la victòria dels aliats.»¹⁵

La població local va abocar-se a l'esforç de guerra i va treballar de valent per salvar la metròpoli, però va acabar totalment empobrida com a resultat d'abandonar les seves tasques de subsistència.

Un altre fenomen derivat de la ruptura entre el Congo i Bèlgica va ser la devaluació produïda el juny de 1940. L'augment del cost de la vida va fer disminuir el poder adquisitiu de la població negra i els blancs en van sortir beneficiats amb reajustaments salarials.

c) Les expedicions punitives

La repressió estava molt estesa al Congo colonial. Qualsevol petita mostra d'insubmissió o de resistència havia de ser reprimida mitjançant el terror. En aquests casos s'organitzava una expedició punitiva amb soldats de la Force Publique que actuaven amb la major eficàcia, ja sigui fent desaparèixer del mapa poblats sencers o confiscant els estocs de queviures de tota una comunitat.

Un exemple prou il·lustratiu és el testimoni de Charles Lemaire, primer comissari del districte d'Equador de 1886 a 1893, que trobem al seu diari de viatges i inspeccions. Lemaire es felicita d'haver ordenat la mort de dos homes als poblats de Bolenge i Mobanga-Wanga (un d'ells era el cap de Bolenge) com a represàlia pel tiroteig sofert pel seu vaixell el gener de 1892. També explica com es fa l'amo del poble d'Ikoyo i com segresta una dona d'Ikefo, que es nega a alliberar. En les seves narracions, Lemaire no s'amaga de descriure els abusos que

13] LAGERGREN, D. (1970), *Mission and state in Congo. A Study of the relations between Protestant missions and the Congo Independent State authorities with special reference to the Equator district, 1885-1903*, Uppsala, p. 119.

14] CASEMENT, Roger (1985), «Rapport de R. Casement, Consul britannique, sur son voyage dans le Haut-Congo (1903)», *Enquête et Documents d'Histoire Africaine*, p. 48.

15] ILUNGA Kalenga M. (1980), *Les activités du Comité d'étain du Congo Belge et du Ruanda Urundi 1940-1945, d'après les sources d'archives régionales du Shaba à Lubumbashi*, treball de fi d'estudis d'Història, UNAZA, Campus de Lubumbashi, p. 36.

ell mateix va cometre durant les expedicions punitives que va organitzar.¹⁶

Al Congo Belga, les vagues dels treballadors i els motins dels soldats també eren motiu de repressió sagnant. Duduri relata la cruel reprimenda exercida sobre els treballadors negres després de la vaga de la Unió Minera de l'Alt Katanga:

«Amb la crisi econòmica de la dècada de 1940, i seguint l'exemple dels seus col·legues europeus, els obrers van exigir augments salarials. El governador de la província va autoritzar un afusellament per reprimir aquelles vagues, que titllava de salvatges. El balanç de baixes oficial va ser de 70 morts [...]. El record de la repressió encara és viu entre la població congoleesa.»¹⁷

Un segon exemple, poc conegut, és el que relata el diari progressista sud-africà Umsebenzi el 27 de juny de 1930:

«Fa un temps, una vaga de mariners negres a bord del navili belga Léopoldville fou reprimida amb gran brutalitat. A finals del mes passat, el vaixell va arribar a Anvers [...] i els vaguistes van ser empresonats.»¹⁸

d) Aplicació de la tortura, la pena de cops de fuet i les execucions sumaríssimes

Els tres elements que componen el títol d'aquest apartat evocuen una mateixa cosa. Es tracta del càstig corporal que havia de patir tot aquell que infringís les ordres colonials, sobretot en el marc de l'execució d'un programa de valorització econòmica de la colònia. Dibwe dia Mwembu va elaborar un llistat de població congoleesa destinatària d'aquestes penes: «delinqüents, traginers negres, obrers, aquells que rebutgen la civilització, aquells que no fan

el treball obligatori, aquells que no paguen els impostos».¹⁹ Cal incloure en aquesta llista també els innocents.

Daniel Vangroeweghe informa sobre les sancions imposades per l'ABIR (empresa de l'EIC que s'ocupava de la recollida del cautxú al districte d'Equador):

«Quan les quantitats de cautxú lliurades eren insuficients, les bastonades i flagel·lacions amb nervis d'hipopòtam (la famosa chicotte, de trist record) eren moneda corrent. Habitualment, el "peatge" era de 50 cops, però la quantitat podia pujar fins a 100 o 200 cops en una mateixa sessió.»²⁰

L'1 de març de 1906, els missioners Whiteside i Stannard van presenciar la següent escena a un poblat prop de Lokongo (Equador):

«Davant de la casa de l'influent cap Lofanzanza, damunt una plataforma de tres metres d'alçada, els infractors són flagel·lats i, després, exposats al sol fins que la família en paga el rescat exigít pel vigilant. Molts habitants del poblat són assassinats, penjats o torturats amb resina roent fins a la mort. L'ajudant del botxí troba un horrible plaer quan aboca la resina sobre el cap d'un presoner lligat de mans i hi cala foc. La substància regalima per la cara i les espatlles de la víctima, que sucumbeix lentament tot donant mostres de terrible patiment.»²¹

El 1899, Jespersen informa sobre un agent d'origen anglo-belga que mai no disparava sobre els negres, però els utilitzava de punching ball. La població del seu districte es podia reconèixer pels rostres desfigurats, les orelles magolades, els ulls sortits de les òrbites o les nassos aixafats.

Altres diversions es van fer habituals entre els agents de l'ABIR. En ocasions, obligaven els indígenes a grimpar al capdamunt de les pal-

16| LEMAIRE, Ch. (1908), Belgique et Congo, p. 64.

17| DUDURI, R. (1973), *La grève des ouvriers noirs à l'U.M.H.K. (1941)*, memòria de llicenciatura d'Història, UNAZA-Campus de Lubumbashi, p. 5.

18| "White workers support black saillors and demand Independance of the Congo", Umsebenzi, 27 de juny de 1930, n° 620, 2.

19| DIBWE dia Mwembu, «La peine de fouet au Congo Belge (1885-1960)», *Les cahiers de Tunisie*, volum XXXIV (1986) 135-136, p.129-135.

20| VANGROENWEGHE, D., op. cit., p. 115.

21| Ibid.

meres més altes i inestables, i a descendir-ne boca avall; molts es van trencar el coll. També els lligaven de mans per parelles i els llençaven al riu, on servien de diana mentre flotaven.²²

Molts innocents van ser víctimes d'aquestes tortures durant el període del Congo Belga. Així ho demostren els casos documentats, esmentats amunt, dels excessos de Raoul Van Caleken o les repressions sagnants de les vagues de la Unió Minera de l'Alt Katanga.

e) Humiliacions, atemptats a l'amor propi i actes desmoralitzadors

Les humiliacions sofertes pels caps indígenes i la manca de consideració per part dels blancs formen part dels records que els contemporanis d'aquella època van guardar en la memòria durant molt de temps. Recordem el cas del cap Lokolo Longanga, esmentat amunt, o les pràctiques dels agents de l'ABIR, afeccionats a humiliar els cabdills indígenes rapant-los el cap.

Durant l'època del Congo Belga, als medis obrers es van desenvolupar actituds i comportaments que atemptaven contra l'amor propi dels treballadors, fins arribar al punt que molts d'ells rebutjaven una renovació del contracte i preferien tornar al seu lloc d'origen. Aquesta actitud estava motivada en gran mesura pel clima d'inseguretat, terror moral i nostàlgia causades pel nombre de morts registrades als campaments de treballadors. Efectivament, no hi havia cosa més desmoralitzadora que veure morir cada setmana algun company de feina, veí de cambra, amic o familiar.

Alguns treballadors també se sentien frustrats per la manca de respecte envers les dones. En aquest sentit, afirmaven que era millor que els contractessin essent solters, ja que les espouses eren compartides per gairebé tothom al campament, i l'empresa no prenia cap mesura disciplinària per aturar l'adulteri. Així, el marit enganyat intentava prendre's la justícia per la seva mà i es barallava amb l'home amb qui la seva dona l'havia enganyat.

22| Ibid.

f) Injustícies socials i restriccions de llibertats

El sistema colonial exercia un control i una vigilància totals sobre la població indígena. La població autòctona de la colònia era víctima de nombroses injustícies socials i no podia gaudir de totes les llibertats reconegudes als ciutadans de qualsevol país democràtic.

Els indígenes tenien imposat un sistema de salconduits per als desplaçaments entre pobles i, sobretot, als centres urbans. L'objectiu principal era mantenir la quantitat necessària de treballadors a cada poble, tot recordant el menyspreable principi medieval del serf adscrit a la gleba. L'exèrcit s'encarregava sovint de perseguir els treballadors que fugien.

Una altra de les formes d'injustícia practicades a l'època era la segregació, conseqüència immediata de la restricció de les llibertats. El testimoni que presentem a continuació és prou il·lustratiu:

«El 1950 no hi havia mercat al campament de Maramba de la BCK [companyia de ferrocarrils que operava a l'est del Congo Belga] i els seus residents anaven a comprar, de vegades, al mercat reservat als blancs. Aquests feien les compres de set a onze del matí, i els negres només podien anar-hi després del migdia. La policia vigilava l'entrada. Cap negre, excepte els membres del servei domèstic dels blancs, als quals hom reconeixia per la seva indumentària, podia entrar durant les hores reservades als blancs.»²³

El sector obrer va ser el gran escenari de les injustícies socials. La població local, en condicions infrahumanes, carregava tot el pes de l'economia de la colònia. Un exemple n'és l'esforç de guerra a què els indígenes van entregar-se en cos i ànima i pel qual no van rebre cap recompensa, ans al contrari, van sortir-ne

23| Testimoni de Kabesa Mwanabutu registrat el 12 de novembre 1998 per MADIANTANGU Ndumba Tabala I Mwan'y, Fidèle (1999), *Conditions de vie dans les Camps de travailleurs de BCK – Lubumbashi : une autoévaluation des résidents (1950-1980)*, memòria de llicenciatura en Història, Universitat de Lubumbashi, p. 48, inèdit.

arruinats. Tot el mèrit del treball realitzat durant la mobilització social i industrial de la Segona Guerra Mundial va ser atribuït als blancs residents a la colònia, tal com reflecteix una declaració judicial feta el 1943 a Elisabethville arran de la vaga dels treballadors negres de la Unió Minera de l'Alt Katanga:

«Després de l'immens esforç de guerra fet per la població congoleesa, el governador general P. Ryckmans es mostra feliç perquè els negres han treballat de valent per la metròpoli i es pregunta quina és la recompensa que podrien rebre. Finalment, pren la decisió d'augmentar el salari als indígenes, però Monsenyor De Hemptine, arquebisbe de Katanga, s'oposa rotundament a aquest projecte: "Els indígenes ja són prou rics; un d'ells fins i tot té 35.000 francs a la caixa d'estalvis. A més, si s'apugessin els sous, aquests indígenes podrien comprar més dones.»»²⁴

De les paraules de l'arquebisbe es desprèn que el ciutadà negre no tenia dret a orga-

nitzar-se la seva vida ni a fer-se un lloc dins l'escala social; havia de romandre esclau. Aquesta mateixa visió és la que hi ha darrere el descontentament expressat a les vagues i els motins. El següent testimoni n'és prou il·lustratiu:

«[...] nosaltres [els soldats congolesos] estàvem descontents per la manera com ens tractaven els blancs. Ens consideraven com a veritables esclaus: fèiem la feina pesada, suportàvem injúries i, sobretot, patiem injustícies. Un negre mai no podia passar més enllà del grau de sergent major.»²⁵

La devaluació econòmica registrada en esclatar la guerra de 1940 va provocar les mateixes situacions d'injustícia descrites amunt.

²⁴ A.R.S.L., *Dossier n°7. Projustitia, Dépositions de Mutombo Paul devant le Commissaire de police Lardinois, Elisabethville, le 1er février 1944.*

²⁵ Testimoni de Kalenga Simon, av. Itimbiri, n° 7 Katuba, Lubumbashi, recollit el 24 de maig de 1981 per MWANGANDO, Bemiso Adabimoni (1982), *La Mutinerie de Luluabourg du 20 février 1944, d'après les archives régionales du Shaba à Lubumbashi*, memòria de llicenciatura d'Història, Universitat Nacional del Zaire, Campus de Lubumbashi, inèdit.

L'augment dels preus va fer disminuir el poder d'adquisició dels negres, els quals no van gaudir, a diferència dels blancs, de cap pujada salarial. El 1940, el CDD (comissari de districte) de Lualaba escrivia les següents paraules al respecte:

*«L'augment del cost de la vida del 30 al 50 per cent a tot el districte és un fenomen fruit de l'estat de guerra. Per als europeus, els reajustaments salarials practicats per tots els empresaris impliquen, en gran part, la desaparició de l'aspecte crític que revesteix aquesta alça per als assalariats amb sous modestos. Per als negres, l'any 1940 no s'ha produït cap adaptació, i per tant són ells els que pateixen integrament totes les conseqüències de la disminució de llur poder adquisitiu. [...] Malgrat la remarkable lleialtat que han demostrat totes les categories de nadius al llarg de 1940, aquesta reducció massiva de llur nivell de vida pot significar, si es prolonga, un perill polític i econòmic real.»*²⁶

Aquesta mateixa sort també va estar reservada als soldats negres que van prendre part als combats:

*«Els nostres soldats van anar a lluitar i van rebre botes, roba, mocadors... Quan van tornar, els ho van prendre tot, com si fossin lladres, quan el que havien fet va ser servir el país.»*²⁷

g) Reclutaments forçats, condicions laborals i vitals dolentes

A banda de les reprimendes com a resposta a les vagues i prohibicions als treballadors negres de crear o afiliar-se a sindicats, el món obrer també va ser escenari d'altres abusos contra els drets humans, com els reclutaments forçats o les condicions laborals infrahumanes.

²⁶ A.R.S., *Note synthétique du C.D.D du Lualaba*, citat per TSHIBANGU Kabet, «La situation sociale dans le ressort administratif de Likasi pendant la guerre 1940-1945 », a *Etudes d'Histoire Africaine*, VI, 1974, p. 282.

²⁷ A.R.S.L., *Dossier n°7, Projustitia. Déclaration de Kalubi Lievin devant le Procureur du Roi a.i. Declerk Etienne, Elisabethville, le 1er février 1944*

Durant l'època de l'EIC hi havia tres maneres de reclutar soldats. En primer lloc, s'exigia un determinat nombre d'homes a cada poblament com a prova de submissió a l'home blanc. En segon lloc, els pobles rebels n'havien de lliurar un nombre encara més elevat, sovint després d'haver demostrat submissió. Finalment, hi havia la compra directa d'homes, molts dels quals tenien entre 13 i 14 anys i eren enrolats durant set anys. Els menys aptes es convertien en treballadors de l'Estat. Els allistats eren majoritàriament nois adolescents, però també es reclutaven dones. Per evitar desercions, els reclutes eren enviats a un altre districte.

Durant els períodes de l'EIC i el Congo Belga, la falta d'unes mínimes condicions de treball comportaven uns elevats índexs de mortalitat entre els obrers. A les mines de Katanga, segons el testimoni que reproduïm a continuació, no era fàcil adaptar-se a un ritme de treball només apte per a animals de càrrega:

*«Teníem dos equips de treball. Durant una setmana, un equip treballava de set del matí a tres de la tarda, i el segon, de tres de la tarda a onze de la nit. La setmana següent, l'equip del matí treballava a la tarda i el de la tarda, al matí. No fèiem descans i al lloc de treball no ens donaven menjar.»*²⁸

A la mateixa Unió Minera de l'Alt Katanga, en una nota del 13 d'abril de 1928 adreçada a la direcció general, el Departament de Mà d'Obra Indígena (MOI) afirma sobre els treballadors de Kivu Maniema que «aquests treballadors PO són intel·ligents, s'adapten molt ràpidament a la feina, però els costa d'aclimatar-se al lloc». Les dificultats a què es refereix la nota són les de l'adaptació com a conseqüència de l'allunyament del medi d'origen i el canvi d'alimentació. Tots els treballadors,

²⁸ Testimoni d'Asani Rajabo recollit el 24 de febrer de 1973 a Katuba (Lubumbashi) per YOGOLELO Tambwe Ya Kakisimba, (1973), *Mission de recrutement des travailleurs de l'UMHK au Kivu-Maniema (1926-1928)*, memòria de llicenciatura d'Història, Universitat Nacional del Zaire – Campus de Lubumbashi, p. 102, inèdit.

concentrats al campament de l'Etoile, s'enfrontaven a les mateixes dificultats, sobretot les relacionades amb una alimentació estranya als seus costums, que va provocar la mort de molts d'ells.²⁹

La mortalitat en aquests sectors era tan elevada que el mateixos treballadors s'espantaven i pensaven que mai no sortirien vius d'aquell infern:

«Sí, vam perdre molts dels nostres a Ruashi. Uns morien d'accident laboral i d'altres, la majoria, de diarrea. Quan a algú li agafava la diarrea, sucumbia als dos o tres dies. Tots els que vam ser-hi només desitjàvem una cosa: finalitzar el nostre contracte i tornar al més aviat possible a la nostra terra. Així n'estàvem d'espantats, degut a la quantitat de gent que hi moria cada dia.»³⁰

El següent testimoni recolza l'anterior i, a més, mostra les males condicions de vida que els treballadors havien de suportar. L'alimentació que rebien, a banda d'insuficient i sovint en mal estat, estava molt allunyada del règim a què estaven acostumats als seus llocs d'origen. Això explica l'alta mortalitat causada per la seva ingestió:

«A Ruashi, molta gent de Maniema va morir d'accident laboral, però sobretot a causa de la diarrea. Un cop traslladat a l'hospital, el malalt diarreic (home, dona o nen) sucumbia uns dies més tard. Hi havia molt de menjar, però els aliments que ens donaven no estaven adaptats al règim alimentari de la nostra terra: faves seques, pèsols, molt kakontwe, rarament farina de mandioca, arròs, i també rarament carn de bou o cacauet... Però mai plàtans ni mandioca.»³¹

29| A.D.P., *Note à la Direction Générale*, 13 d'abril de 1928, a C8, D13.

30| Testimoni de Lungumbu Saidi recollit el 14 d'abril de 1973 al barri de Karavia, Lubumbashi, per YOGOLELO, op.cit.

31| Testimoni de Bwana Muzuri Samilondo recollit per Kekambezi Kyelu a Shabunda (Sud del Kivu) el 23 de gener de 1973 i citat per YOGOLELO, op.cit.

Per motius que encara estan per dilucidar, la mala nutrició dels treballadors semblava una opció adoptada per moltes empreses. El següent fragment indica que aquesta pràctica també era comú a la BCK:

«La farina i la sal que ens donaven eren de mala qualitat. La veníem fraudulentament al barri dels indígenes i anàvem a comprar-ne de bona a l'establiment de Bakoa.»³²

Aquest relat sobre la preparació de la farina fa palesa la mala qualitat dels productes alimentaris donats als treballadors:

«Per treure'n el color groguenc, la mala olor i el gust amarg i poder fer-ne un aliment sa, les dones més prudentes posaven aquesta farina de blat de moro a remull durant dos o tres dies. A continuació, després d'assecar-la al sol, la molien i la tornaven a tamisar. Només així s'aconseguia una farina de blat de moro més o menys blanca i la seva pasta es podia menjar. Si es coïa tal com es rebia, la farina de blat de moro, importada de Rhodèsia, es transformava en una pasta d'estranyes formes que desprenia una olor repulsiva, la qual cosa provocava la diarrea i la mort de molta gent. Els obrers solters ho passaven molt malament per preparar-se un menjar decent, ben cuit i digerible.»³³

Com que als campaments hi moria tanta gent, molts treballadors rebutjaven renovar el seu contracte:

«No vaig voler renovar el meu contracte perquè estava espantat per la mort dels meus compatriotes, i per enyorança. D'altra banda, degut al repunt de la mortalitat, molts homes desitjaven veure la fi dels seus contractes. [...] Ni tan sols teníem l'oportunitat ni el dret d'enterrar nosaltres mateixos els nostres morts.»³⁴

32| Declaració de Kabesa Mwanabutu recollida el 17 de novembre de 1998 per MADIANTANGU Ndumba Tabala I Mwan'y, Fidèle (1999), *Conditions de vie dans les Camps de travailleurs de BCK – Lubumbashi : une autoévaluation des résidents (1950-1980)*, memòria de llicenciatura d'Història, Universitat de Lubumbashi, p. 33, inèdit.

33| Testimoni de Lungumbu Saidi.

34| *Ibidem*.

A banda de la mala alimentació i les condicions laborals infrahumanes, l'estat dels allotjaments tampoc complia les condicions mínimes, segons declara Yumba Kalala, antic obrer de la BCK, la companyia de ferrocarrils que operava a l'est del Congo Belga:

«Des de la seva intel·ligència, l'home blanc pensava, quan construïa els campaments dels treballadors, que un negre només havia de tenir una petita sala per posar-hi quatre cadires i una tauleta, i un petit dormitori per a tota la família, pares i fills. [...] Era molt difícil que un treballador de la BCK pogués comprar-se mobles.»³⁵

h) Violència infligida sobre dones i nens

Els actes de violència sobre dones i infants, tan criticats actualment, també existien a l'època en què se centra el nostre estudi. Els reclutats per l'exèrcit eren habitualment nois adolescents, però també dones, d'entre 13 i 14 anys d'edats. Hi estaven enrolats durant set anys i els menys vàlids es convertien en treballadors de l'Estat.³⁶

Durant l'època d'esplendor del cautxú, les empreses feien servir les dones i els nens com a ostatges amb l'objectiu de demanar als seus familiars més quantitat d'aquest producte. Una llista prou eloqüent de presoners elaborada per Dhanis durant la seva visita l'any 1904 a la presó de Mongala estava essencialment constituïda per dones i nens retinguts com a ostatges:

«Des de l'1 de juny de 1904: 5 dones d'Evoloko, al sector de Bekombe. Han estat arrestades perquè el seu marit ha fugit.

Des del 3 de juny i el 15 de maig: 11 dones de

³⁵ Declaració de Yumba Kalala recollida el 30 de gener de 1999 per MADIANTANGU Ndumba Tabala I Mwan'y, Fidèle (1999), *Conditions de vie dans les Camps de travailleurs de BCK – Lubumbashi : une autoévaluation des résidents (1950-1980)*, memòria de llicenciatura d'Història, Universitat de Lubumbashi, p. 33, inèdit.

³⁶ LEMAIRE, Ch. (1908), *Belgique et Congo*, pàg 64.

Lofomu, moltes d'avançada edat, semblen veritables esquelets (algunes hi són des de fa 4 o 5 mesos).

Des de l'1 de juny: 9 vaillets de 5 a 10 anys retinguts perquè el seu pare no ha lliurat prou cautxú. Estan famolencs.»³⁷

D'altres investigacions fetes a la regió corroboren aquesta mateixa realitat, com la realitzada pel missioner Dhanis a la mateixa època:

«Hi ha hagut homicidis, assassinats, moltes elevades imposades als indígenes que no lliuren el cautxú, arrestos i detencions de dones i nens afamats a les presons. [...] Parlo de fets que he vist o que ha confessat el cap de posta arran de les acusacions dels indígenes. [...] Les penes de presó per lliurament insuficient de cautxú són improductives, de manera que s'estan substituint de mica en mica per les preses d'ostatges. [...] Les dones acostumen a ser-ne les víctimes. Són empresonades fins al moment que la seva família o comunitat pot lliurar la quantitat de cautxú que falta. Així se'n desprèn d'una carta del comissari de districte datada el 4 de maig de 1904 i dirigida al director de l'ABIR a França.»³⁸

Un altre informe de missió d'investigació indica que els nens presoners eren enviats a les «colònies escolars» o a treballar al servei domèstic d'una posta de l'estat. Les dones eren retornades als seus marits previ pagament d'una multa, o bé se les quedaven per a ells mateixos o per als oficials blancs, que les feien servir de concubines.³⁹

³⁷ Extracte de l'informe de viatges de Dhanis, administrador de l'ABIR a l'Alt Congo, citat per VAN-GROENWEGHE, D., op. cit., p. 104.

³⁸ Extracte de l'informe de viatges de Dhanis, administrador de l'ABIR a l'Alt Congo, citat per VAN-GROENWEGHE, D., op. cit., p. 103.

³⁹ LAGERGREN, D. (1970), *Mission and state in Congo. A Study of the relations between Protestant missions and the Congo Independent State authorities with special reference to the Equator district, 1885-1903*, Uppsala, p. 117-118.

3. Conseqüències dels abusos contra els drets humans

El trist balanç dels abusos comesos contra els drets humans es podria resumir en malalties, fam, alta mortalitat, abandonament dels poblats o despoblament de regions senceres, com explica Jan Vansina referint-se a l'època de l'EIC:

*«La regió d'Equador era un infern verd. [...] Les destruccions considerables i el seu seguici de fam, treballs forçats i expulsions, així com la introducció involuntària de la verola i la malaltia de la son, entre d'altres, van reduir la població a menys de la meitat entre 1880 i 1920.»*⁴⁰

La població es veu obligada a fugir del seu entorn habitual per refugiar-se en un lloc on poder evitar el sistema infrahumà d'impostos per a indígenes, conreus obligatoris, reclutaments forçats i altres coartacions i imposicions de l'home blanc. La situació es va agreujar cada vegada més, fins al punt que determinats notables colonials van proposar reformes. Casement n'era un d'ells i va descriure de la següent manera la situació a algunes zones de l'EIC:

«Segons ell, el despoblament de Bolobo es va produir degut a aquell sistema bàrbar que va obligar els seus habitants a refugiar-se a la riba francesa. Casement tem pel futur del poble bolobo. Alguns mesos després, precisarà que el darrer cens ha comptat un miler d'habitants, mentre que al seu primer pas per aquí n'havia registrat 10.000. Els poblats que havia conegut com a pròspers i molt poblats ja no existeixen o el despoblament els ha deixat irreconeixibles. A Tshumiri, la població de les viles, que el 1887 era de 5.000 habitants, ha baixat fins a 500. Bolobo, que comptava fins a 40.000 habitants, principalment bobangi, i que sempre havia estat una de les contrades més pròsperes de la riba esquerra del riu, tan sols tenia entre 7.000 i 8.000 habitants el 1903. Lukolela ha vist caure la xifra de 5.000

*el 1887 a 600 el 1903. Quant a Irebu, que n'havia tingut 3.000, ha desaparegut del mapa, mentre que a les aglomeracions del voltant del llac Tumba, la població s'ha reduït entre un 60 i un 70%.»*⁴¹

El desplaçament incontrolat de persones, així com les males condicions de treball, van repercutir en la salut de la població. A l'EIC, les malalties més citades a les fonts són la malaltia del son i la verola. També es parla de mortalitat infantil i de malalties pulmonars.

Al període del Congo Belga, la situació de les classes obreres era molt preocupant. Entre el 1925 i el 1928, els índexs anuals de mortalitat dels treballadors de la Unió Minera de l'Alt Katanga van ser elevadíssims: 51,05; 53,48; 45,29 i 32,58 per mil.⁴² Les principals responsables d'aquestes xifres van ser les condicions laborals a les pedreres, la pobra higiene als campaments de treballadors i la mala alimentació imposada per les societats d'explotació colonials. Les actes de les reunions entre el Departament de MOI i els serveis mèdics de la Unió Minera de l'Alt Katanga citen la pneumònia i la disenteria com les causes principals de mortalitat.

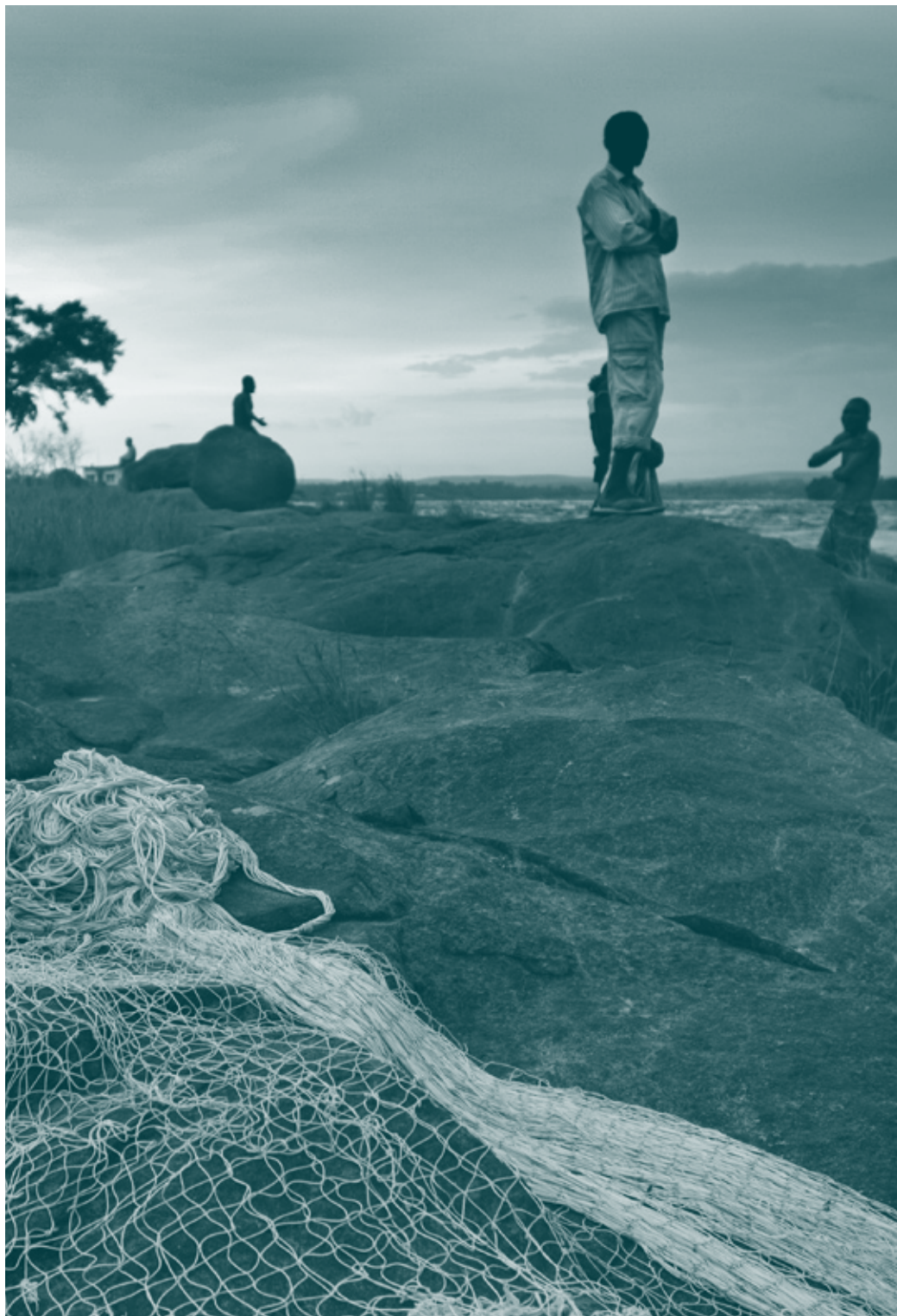
La pneumònia es contraïa sobretot durant l'estació seca, a causa dels treballs nocturns. El doctor Thomas, aleshores metge higienista adjunt al metge provincial de Katanga, havia indicat als responsables del Departament de MOI que «la durada de la prestació de treball (8 hores seguides) era massa llarga per a determinades races d'indígenes i que el torn de tarda (fins a les 11 del vespre) era nefast per a les races dels districtes càlids».⁴³

⁴¹ CASEMENT, Roger (1985), «Rapport de R. Casement, Consul britannique, sur son voyage dans le Haut-Congo (1903)», *Enquête et Documents d'Histoire Africaine*, p. 174 i VANGROENWEGHE, Daniel (1986), *Du sang sur les lianes : Léopold et son Congo*, Didier Hatier, Brussel·les.

⁴² A.D.P., *Rapports annuels M.O.I. 1926-1928*, C4.

⁴³ A.D.P., *Procès-verbal de la quatrième séance du 9 juillet 1928 de la Commission U.M.H.K.-Gouvernement*, C8, D13.

⁴⁰ VANGROENWEGHE, D., op.cit., introducció, p. 11.

4. S'alcen veus

Actualment, la denúncia dels abusos comesos contra la persona s'organitza al voltant de les organitzacions no governamentals dedicades als drets humans, caracteritzades pel dinamisme dels seus activistes. A l'època colonial, però, la reacció política, ideològica, doctrinal i social coartava qualsevol intent de crítica al respecte: les missions protestants, menys afavorides per l'Estat colonial, contra les catòliques, emparades per l'Administració; els partits de l'oposició contra els partits al govern; el comunisme contra el capitalisme.

Els missioners protestants van ser els primers a emetre crítiques severes pel que feia a la política comunal de l'EIC. Van encoratjar milers de persones a reclamar investigacions sobre les atrocitats comeses durant l'explotació del cautxú, particularment al districte d'Equador, i es van denunciar abusos per mitjà de conferències, diaris i cartes d'alguns colons.

Durant el període del Congo Belga, el poder colonial havia de vigilar els partits de l'oposició i altres moviments associatius anticolonialistes, com les Joventuts Comunistes de Bèlgica, el Socors Vermell Internacional o la Lliga contra l'Imperialisme.⁴⁴ L'Estat va haver d'organitzar-se per contrarestar la propaganda anticolonial. La SEPES (Societat d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials) va ser un dels òrgans d'informació destinats a combatre l'anticolonialisme. Tenia la seva seu a Anvers, Bèlgica, i gestionava una oficina de documentació, cercles d'estudis, publicacions esporàdiques i un butlletí bimensual publicat entre 1925 i 1940. El seu tarannà era marcadament anticomunista. En aquest sentit, el servei de seguretat belga ja havia apercibut, entre 1929 i 1931, l'interès dels comunistes en establir aliances amb els moviments de protesta congolesos i criticar l'explotació dels

⁴⁴ Les Joventuts Comunistes de Bèlgica eren una filial de la Internacional Comunista dels Joves, el Socors Vermell Internacional era una organització filantròpica revolucionària i la Lliga contra l'Imperialisme agrupava els comunistes i simpatitzava amb altres adversaris del colonialisme.

treballadors i la brutalitat colonial. També es proposaven endegar una campanya contra els reclutaments forçats i donar suport a tots els moviments opositors que sorgissin entre els negres descontents amb un Estat imposat per un règim colonial.⁴⁵ El servei de seguretat belga va interceptar fins i tot una carta que el Socors Vermell Internacional havia enviat al presoner i màrtir Simon Kimbangu.

Alguns mitjans i intel·lectuals influents van exigir un canvi de la política colonial en els termes marcats per Grenfell,⁴⁶ que va proposar l'agost de 1903 al governador general una reforma del sistema impositiu aplicat als indígenes.

També cal destacar l'observació de P. Ryckmans:

*«Cal que ens compadim de la sort dels pobres indígenes, abocats malgrat ells a una guerra de Blancs que no els afecta, explotats al màxim per alimentar la batalla, sense tenir en compte el seu desenvolupament moral i social.»*⁴⁷

5. Resposta a les acusacions: mala aplicació de la justícia, laxitud i mentida

Es van enviar diferents comissions d'investigació a l'EIC per investigar els abusos relatius al cautxú. Les autoritats colonials van acceptar que les persones incriminades compareguessin davant dels tribunals, però, desgraciadament, els judicis van estar dominats per la laxitud, la mentida i una aplicació equivocada de la justícia.

⁴⁵ «Rapport sur la situation coloniale, élaboré par le Comité Exécutif du SRI», *Archives Régionales du Shaba, Dossier de la Sûreté : Rapport sur de la SEPES*, DS III.

⁴⁶ GRENFELL, G., «Travels of the SS . Peace on the Congo and affluents», *Journal of the Manchester Geographical Society*, 1886.

⁴⁷ RYCKMANS, P. (1945), *Messages de guerre, Maison Ferdinand Lacier, Bruxelles*, p. 172.

El següent paràgraf descriu com els agents colonials utilitzaven la mentida i dissimulaven la realitat:

«El desembre de 1904, durant l'estada de la comissió d'investigació a Baringa, els membres de l'esmentada comissió volen visitar un poblat indígena, però els agents de l'ABIR afirmen que es corre un cert perill i que cal una escorta armada. Els membres de la comissió demanen l'opinió a Harris, que diu que no hi ha cap risc. Finalment, únicament dos agents acompanyen la comissió a la visita del poblat. Els habitants duen les seves robes més boniques i penjolls daurats que brillen amb la llum del sol. De tornada, la comissió és seguida per un centenar d'indígenes entusiastes que els ofereixen fruites, llegums, oques, llances i altres presents. L'uniforme blanc dels membres de la comissió està cobert de la pols vermella del ngola.»⁴⁸

Conclusió

Actualment assistim a un desplegament d'activistes que treballen, col·laboren o militen a organitzacions no governamentals dedicades a la defensa dels drets humans. La preocupació humanitària a propòsit dels drets del ciutadà és un fenomen molt antic que no escapa a cap època. El Congo colonial no n'és cap excepció. Durant aquest període s'han produït circumstàncies que han desembocat en pràctiques d'abús contra els drets humans, com ho testimonien els diferents informes elaborats a aquest respecte.

Tal com afirma Jan Vansina, la violència era la norma perquè els colons havien conquerit un territori gegantí i no tenien mitjans financers per organitzar-lo ni explotar-lo. Van ser els mateixos indígenes els que van haver de produir aquests mitjans amb el seu treball. Mai no es va donar cap mostra de col·laboració, ni tan sols entre els caps indígenes.

Els abusos contra els drets humans van ser afavorits per un cúmul de circumstàncies, entre les quals destaquen les següents: imposició de conreus, lliurament obligatori de determinats productes agrícoles, aplicació de treballs forçats, valorització de la colònia, reclutament militar i laboral, etc. Aquestes circumstàncies van conduir a la creació d'expedicions punitives, ús de la tortura o execucions sumaríssimes, sense importar gènere ni edat. Les poblacions africanes van patir humiliacions, atacs contra l'amor propi, injustícies socials i restricció de llibertats.

Les atrocitats comeses van produir malalties, una mortalitat elevada i el despoblament de diversos territoris. Aquests fets van cridar l'atenció d'alguns sectors influents, adversaris del colonialisme i altres personalitats compromeses. Les crítiques van aconseguir millorar la situació, sobretot després de la Segona Guerra Mundial, tot i que la laxitud dels jutges, les injustícies i, fins i tot, les mentides van romandre presents a tots els estaments colonials del Congo.

48 | VANGROENWEGHE, D., op. cit., p. 129.

Bibliografia

CATTIER, F., (1906), *Etude de la situation de l'E.I.C.*, Brussel·les.

DIBWE dia Mwembu, «*La peine de fouet au Congo Belge (1885-1960)*», *Les cahiers de Tunisie*, tom XXXIV (1986) 135-136.

DIBWE dia Mwembu, (2001), *Histoire des conditions de vie des travailleurs de l'Union Minière du Haut-Katanga / GECAMINES (1910-1999)*, Presses Universitaires de Lubumbashi, Lubumbashi.

HULSTAERT, G., «*Le voyage au Congo d'un officier danois*», *Enquête et documents d'histoire africaine*, 4 (1980).

KANKU Bona-Mmudipanu, «*Les Communistes belges face au problème de la révolution au Congo Belge (1929-1931) : quelques documents inédits*», *Likunduli – Enquêtes d'Histoire Zaïroise*, 1 (1972-1973).

KISONGA Kasyulwe i NKUKU Khonde, «*Problématique de stabilisation d'une population rurale flottante :*

l'expérience coloniale belge à Sakania (R.D.C)», *Likunduli, Enquêtes d'histoire congolaise*, número especial, 2003.

NEYSSE, Th., (1924), *Le régime du travail au Congo Belge*, Goemaers, Brussel·les.

NKUKU Khonde, «*Evolution de l'Etat d'esprit de la population et transformation des relations sociales et de rôle politico-communautaire au Congo Kinshasa*», *Likunduli, Histoire et Devenir*, 9 (1998) 1-2.

TSHIMANGA Kabet Musas, «*Transformations internes dans les colonies africaines pendant la seconde guerre mondiale*», *Bulletin du Centre d'Exécution des Problèmes Sociaux et Economiques*, CEPSE, núm. 114-115 (1976).

VANGROENWEGHE, Daniel, (1986), *Du sang sur les lianes : Léopold et son Congo*, Didier Hatier, Brussel·les.

YOGOLELO Tambwe ya Kisimba, «*Recrutement des travailleurs de l'Union Minière du Haut-Katanga au Kivu-Maniema de 1926-1928* », *Bulletin du Centre d'Exécution des Problèmes Sociaux et Economiques*, CEPSE, núm. 114-115 (1976).

La República Democrática del Congo postcolonial: de l'escàndol geològic a l'escàndol de les guerres de repetició

Mbuyi Kabunda

Professor de l'Institut Internacional dels Drets de l'Home d'Estrasburg

Director de l'Observatori d'Estudis sobre les Realitats Socials Africanes de la Universitat Autònoma de Madrid-Fundació Charles d'Anvers de Madrid

Introducció

El 30 de juny de 1960, el Congo aconsegueix la independència en un clima de màxima eufòria. Tot i que l'explorador Henry Morton hagués descrit aquesta terra com un «escàndol geològic» i més d'un analista li hagués presagiat un futur prometedor gràcies als seus enormes i envejables recursos naturals, una posició estratègica al cor de l'Àfrica i una població de gran diversitat cultural, el país va esfondrar-se a les poques setmanes d'obtenir la sobirania nacional i accedir a l'escena internacional. Avui, degut al mal govern, la catastròfica gestió, el marasme econòmic, les guerres i els saquejos, tant per part de països veïns com dels mateixos congoleos, el que predomina és el contrast d'un país potencialment molt ric amb una població de les més pobres del món.

Diversos factors determinen aquest esfondrament. D'una banda, la manca de quadres competents i preparats per prendre el relleu a una colonització paternalista en mans d'empreses privades i de l'església,¹ així com un procés de descolonització precipitat. D'altra banda, un Estat bicèfal calcat del sistema polític belga i imposat per una constitució que descuida la realitats locals. Cal afegir també la proliferació de forces armades agressives, instrumentatitzades des de l'estranger o pels líders locals, i la divisió de la classe política congolea en centralistes i federalistes, en moderats prooccidentals i nacionalistes radicals.

L'anomenada «crisi del Congo», nascuda d'un canvi excepcionalment ràpid i brutal, va ser l'excusa perfecta per imposar un Estat centralitzat i autoritari durant més de tres dècades. L'artífex del nou Estat va ser el general Joseph-Désiré Mobutu (més tard convertit en mariscal Mobutu Sese Seko), considerat per Occident, en

plena guerra freda, com l'home fort que pot donar l'estabilitat i la unitat necessàries perquè el capital internacional i perifèric exploti el país.

El durador i funest règim de Mobutu, basat en la cleptocràcia, el nepotisme i la repressió,² va acabar arruinant el país. L'afany de poder del general va degenerar en una inaudita capacitat de destrucció i autodestrucció que va assentar les bases de la seva pròpia caiguda i de la invasió del Congo per part dels països veïns. Mobutu va substituir el colonialisme per una espècie de subimperialisme en què ell exercia alhora de bomber i piròman. També va fomentar les neteges de les ètnies favorables a l'oposició amb l'objectiu de desacreditar el procés de democratització, com va passar a Katanga i a Kivu a començaments de la dècada de 1990. Segons Braeckman,³ Mobutu va ressuscitar els vells fantasmes separatistes de començaments dels seixanta i va sembrar el caos al seu país i als països fronterers amb l'únic objectiu d'aferrar-se al poder i presentar-se davant l'opinió internacional com l'única via de salvació.

En el darrer mig segle, segons puntualitza el professor Benoît Verhaegen,⁴ el Congo ha estat l'escenari de guerres civils, crisis (polítiques, econòmiques, socials i intel·lectuals), invasions i ocupacions per part de tropes estrangeres, amb la consegüent pauperització d'ample capes de la població.

1] Amb l'objectiu de perpetuar-se, la colonització belga va afavorir la creació d'associacions culturals o ètniques (amb lemes del tipus «sense elits, sense problemes» o «panxes plenes, negres contents») en detriment de partits polítics reals, els quals van ser legalitzats a partir de 1959, és a dir, uns mesos abans de la independència.

2] El mandatari congolès va instaurar un poder inspirat en l'autoritat colonial, concretament en el sistema de Leopold II, amb el culte a la personalitat del dirigent (a l'estil del règim comunista de Corea del Nord), i va recuperar l'autoritat tradicional d'una manera distorsionada. Tot això amb la implantació del partit únic, el Moviment Popular de la Revolució (MPR), i de la ideologia de l'autenticitat africana, basada en un fals nacionalisme polític i econòmic. Vegeu WILLAME, J.-C., *L'automne d'un despotisme. Pouvoir, argent et obéissance dans le Zaïre des années quatre-vingt*, Karthala, París, 1992, p. 13-38.

3] BRAECKMAN, C., *Les nouveaux prédateurs. Politique des puissances en Afrique centrale* (edició revisada y aumentada), Les éditions Aden, Brussel·les, 2009, p. 62.

4] VERHAEGEN, B., «Principes et pratiques de l'Histoire immédiate en Afrique», *Le Zaïre à l'épreuve de l'histoire immédiate* (ed.: Jean Tshonda Omasombo), Karthala, París, 1993, p. 293.

En el present article analitzarem els successius conflictes armats que han caracteritzat la història del país al llarg dels darrers decennis, tot destacant-ne els motius (sovint no declarats), conseqüències i principals protagonistes, directes i indirectes. Dividirem els enfrontaments en quatre apartats: les secessions de les províncies de Katanga i Kasai del Sud (1960-1963), les rebel·lions camperoles marxistes-lumumbistes (1963-1964), les anomenades guerres de Shaba (1977-1978) i, finalment, els conflictes de l'última dècada del segle XX i primera del XXI.

1. El rerefons dels conflictes a la RDC des de la independència fins a l'actualitat

Tots els conflictes esdevinguts a la RDC tenen profundes arrels històriques i causes més recents. A continuació en detallarem les més importants:

- La creació, per part de la colonització belga, d'una suposada «superioritat» d'algunes ètnies en relació a altres a la regió dels Grans Llacs. Aquest fet va intensificar les diferèn-

- cies racials i els odis ètnics entre balubas i luluas a Kasai, entre kasaïans i oriünds a Katanga, entre bakongos i bangalas al Congo o entre els integrants dels grups hutu i tutsi a la veïna Ruanda.
- Una maldestra política de descolonització, que no va preparar quadres competents per gestionar el subcontinent, acompanyada per la irresponsabilitat de les classes governants congolese.
 - La manipulació de les forces centrífugues, tant per part de l'antiga metròpoli com de les potències de la guerra freda, amb l'objectiu de controlar els cobejats recursos naturals i aprofitar la posició estratègica del país al cor de l'Àfrica.
 - El neocolonialisme occidental instaurat durant la llarga dictadura de Mobutu i el paper d'aquest com a «gendarme d'Occident» amb el consegüent intervencionisme als països veïns i el posterior efecte bumerang d'aquesta política.⁵
 - La descomposició de l'Estat a la dècada de 1990, la desaparició de l'autoritat estatal a gran part del territori nacional i la desorganització de l'exèrcit zairès, propens a la corrupció.
 - La degradació de les infraestructures, particularment les terrestres, que van fer impossible defensar el territori nacional.
 - L'esfondrament de la principal indústria minera, la Gécamines,⁶ com a conseqüència de

la *predadocràcia* i l'imperi de la corrupció instaurats pel règim mobutista, que va asfaltar la gallina dels ous d'or.

- La presa del poder per les armes de l'AFDL (Aliança de les Forces Democràtiques per a l'Alliberament del Congo) de L. D. Kabila, amb el suport de tropes ruandeses i ugandeses a canvi de permetre el saqueig de les riqueses de la part oriental de la RDC (or, diamants i, sobretot, coltan).
- La transició democràtica de principis del segle XXI, liderada per persones implicades en crims de guerra i de lesa humanitat i caracteritzada per «alts nivells de violència física i estructural».⁷

La combinació de tots aquests factors ha creat el caldo de cultiu de la depredació d'aquest immens i ric país per part dels estats veïns durant l'última dècada. Els diferents moviments de rebel·lió dels països fronterers⁸ han utilitzat el territori congolès per atacar el seu país d'origen, fet que, al seu torn, provocava la intervenció d'aquests països per eliminar els grups que amenaçaven la seva seguretat, en un acte de violació flagrant del dret internacional.

Tal com apunta Pourtier per explicar els conflictes de l'última dècada, el problema de fons de la regió dels Grans Llacs és que sempre ha funcionat com un sistema tancat.⁹ Una mínima alteració en el feble equilibri entre els diferents grups ètnics d'un país es multiplica a la resta per efecte dominó i desestabilitza el sis-

5] La caiguda del mobutisme, deguda en part a la creixent influència dels països veïns, canviava la tendència de dècades anteriors, en què el govern de Mobutu intervenia militarment a Angola (1975), Txad (1984) i Ruanda (1990).

6] Empresa estatal, hereva de la multinacional belgo-canadenca Unió Minera de l'Alt Katanga (UMHK) i durant molt de temps la principal font d'ingressos de l'economia congolese. Des de 2006 es troba en un procés de reestructuració i privatització en què s'han acomiadat 10.500 treballadors, prop de la meitat del personal. Aquest fet ha provocat un increment de les tensions polítiques, socials i ètniques a Katanga, les quals podrien desembocar en futurs conflictes entre «autòctons» i «al·lòctons» o immigrants.

7] VLASSENROOT, K y RAEYMAEKERS, T., «¿El retorno del leopardo? Patrimonialismo y crisis post-transición en la República Democrática del Congo», *Revista Académica de Relaciones Internacionales*, núm. 6, UAM-AEDRI, Madrid, p.1 (<http://www.relacionesinternacionales.info>), 2007.

8] Unió Nacional per a la Independència Total d'Angola (UNITA), ex forces armades ruandeses (FAR), Forces per a la Defensa de la Democràcia de Burundi (FFD), Exèrcit d'Alliberament del Senyor (LRA), Aliança de les Forces Democràtiques (ADF), Exèrcit Nacional per a l'Alliberament d'Uganda (NALU), etc.

9] POURTIER, R., «Afrique des Grands Lacs-Congo : la guerre est-elle fatale?», *Questions Internationales*, núm. 5, París, 2004, gener-febrer, p. 32-34.

tema. Des dels anys cinquanta, els conflictes de Ruanda i Burundi sempre han repercutit en els països veïns. Per tant, la pacificació de la RDC passa forçosament per la solució de les tensions recurrents a Uganda, Ruanda, Burundi i el mateix Congo.¹⁰ Si a això afegim la cobdícia dels països veïns al voltant del recursos naturals de la RDC, arribem a una estabilització, fins fa poc, dels diferents fronts a la regió.¹¹ En cinc anys de guerra (1998-2003), ni tan sols els països agressors (Ruanda, Uganda i Burundi) han aconseguit neutralitzar els grups rebels ni detenir els responsables del genocidi de 1994. Els exèrcits aliats o «convidats» pel president Kabila (Zimbabwe, Angola, Namíbia) tampoc han pogut expulsar els agressors del territori congolès.

Cal subratllar també el paper negatiu dels plans d'ajustament estructural (PAE)¹² que es van aplicar al país a la dècada de 1980. Aquests plans van provocar el debilitament de l'Estat, l'augment dels problemes de seguretat, l'empitjorament de les condicions de vida i el deteriorament de les infraestructures. Això no minimitza, però, el mal paper del govern, la criminalització de l'Estat i la inestabilitat econòmica i política existents sota el règim mobutista.

En resum, i seguint les tesis del professor Ndaywell,¹³ la història del Congo s'ha carac-

teritzat en tot moment per una successió de violències, estatals i civils, que desemboquen en conflictes armats. És a dir, una situació de violència permanent, els principals episodis de la qual recordem i analitzem a continuació.

2. Els conflictes a la RDC entre 1960 i 1990

2.1. Les secessions de Katanga i Kasai del Sud (1960-1963)

El 27 de juliol de 1960, aprofitant la intervenció de les tropes belgues que protegien els seus súbdits dels motins dels soldats de l'exèrcit congolès (ANC), el president regional de la rica província meridional de Katanga i líder de la CONAKAT (Confederació Nacional Katanguesa) Moïse Tshombe va proclamar la independència de la província.

Durant la colonització, la província de Katanga tenia un estatus especial (s'hi va crear l'únic càrrec de vicegovernador general al país, després del de governador general a Léopoldville) i hi havia una important presència de colons belgues que estaven en contacte amb els règims racistes blancs de l'Àfrica austral. La secessió va ser recolzada financerament i militarment per la multinacional belga encarregada de l'explotació minera de la província, la poderosa Unió Minera de l'Alt Katanga (UMHK), creada el 1906.

Davant d'aquesta violació de la sobirania nacional, el govern central, en mans d'un tàndem format per dos rivals, el president Joseph Kasavubu (conservador i federalista) i el primer ministre Patrice Lumumba (progressista i nacionalista radical), va trencar les relacions diplomàtiques amb Bèlgica i va fer una crida a l'ONU perquè restablís la integritat territorial i la unitat del país, tot exigint la retirada de les tropes d'ocupació belgues.

La secessió de Katanga, que va rebre el suport de les potències occidentals (Bèlgica, els EUA,

10| HUGO, J-F., *La République démocratique du Congo. Une guerre inconnue*, Michalon, París, 2006, p. 115.

11| KABANDA KANA, K. A., *L'interminable crise du Congo-Kinshasa. Origines et conséquences*, L'Harmattan, París, 2005, p. 163.

12| A Ruanda ha succeït una cosa semblant: la liberalització del comerç, la privatització del sector públic, la supressió de les subvencions als agricultors i l'acomiadament dels funcionaris (mesures imposades pel FMI i el BM) van perjudicar la pagesia i van afavorir un clima social que va donar lloc al genocidi. Vegeu PÉRIÈS, G. i SERVENAY, D., *Une guerre noire. Enquête sur les origines du génocide ruandais (1959-1994)*, La Découverte, París, 2007, p. 230-244.

13| NDAYWELL È NZIEM, I., «Du Congo des rébellions au Zaïre des pillages», *Cahiers d'Études Africaines*, núm. 150-152 (Disciplines et déchirures. Les formes de la violence), Éditions de EHESS, París, p. 418-419.

França i el mateix secretari general de l'ONU, Dag Hammarsjöld), va ser el fruit d'una confluència d'interessos locals i estrangers. Els colons belgues, preocupats per salvaguardar els seus interessos a la província, havien fomentat la creació d'un nacionalisme katangues separatista aprofitant les ambicions personals de les elits locals, a les quals van vendre el projecte d'una «comunitat belgo-congolesa». Els líders katanguesos (Moïse Tshombe, Godefroid Munongo i Jean-Baptiste Kibwe), frustrats per no haver estat escollits per ocupar càrrecs rellevants al govern central (donada la important participació de la província en el pressupost nacional), van refermar els seus projectes secessionistes amb la proposta d'un estat federal.

Bèlgica va donar suport a la secessió oferint «assistència tècnica», fins i tot militar. El seu objectiu era privar el govern de Lumumba, titllat de comunista i antibelga, dels ingressos procedents de Katanga i mantenir així la província sota la seva zona d'influència.

Els Estats Units, que actuaven a través de l'ONU, van veure en Lumumba un aliat de la Unió Soviètica que calia debilitar o eliminar, políticament i físicament, per aconseguir la reconciliació entre els líders de Léopoldville (el famós grup de Binza,¹⁴ detentor del poder real, format per Mobutu, Nendaka, Bomboko, Ndele i Kandolo) i els d'Elisabethville (actualment Lubumbashi, capital de la província de Katanga) i obtenir un Congo unit i prooccidental.¹⁵

França, amb l'objectiu de mantenir la seva parcel·la d'influència a l'Àfrica francòfona, i en la seva pugna amb els Estats Units i Bèlgica, va donar tot tipus de facilitats als líders secessionistes, des de mercenaris i avions caça bombarders, fins a bloquejos a les resolucions del Consell de Seguretat de l'ONU contràries als seus interessos.

¹⁴ El nom del grup prové del barri de Binza-Ndjelo, a Léopoldville, on vivien i es reunien els seus integrants.

¹⁵ Els integrants del govern de Léopoldville i els secessionistes eren ideològicament afins pel que fa al seu anticomunisme primari i visceral.

Així, gràcies al suport de les potències externes, i particularment de Bèlgica, la província de Katanga es va dotar d'un exèrcit embrionari (la famosa *gendarmérie Katangaise* armada i entrenada pels *affreux*, mercenaris belgues, francesos, sud-africans i rhodesians).

Davant la passivitat de les Nacions Unides, entestades en negociar infructuosament amb uns dirigents katanguesos decidits a guanyar el màxim de temps per aconseguir els seus objectius, Lumumba va amenaçar de cridar les tropes soviètiques. Aquest episodi va convertir el primer ministre congolès en un aliat de la Unió Soviètica i el va demonitzar de cara a Occident.

Tothom era partidari d'eliminar Lumumba, considerat com un obstacle per a la reconciliació entre Léopoldville i Elisabethville. La crisi constitucional i institucional generada per les destitucions mútues del president Kasavubu i el primer ministre Lumumba¹⁶ va servir d'excusa per a la detenció del segon per part del grup de Binza. Per decisió de Kasavubu i Mobutu,¹⁷ Lumumba va ser lliurat als seus pitjors enemics de Katanga, on va ser assassinat el 17 de gener de 1961 juntament amb els seus col·legues Mpolo i Okito.

L'eliminació de Lumumba, però, tampoc va afavorir la reconciliació entre Léopoldville i Elisabethville. Així, el Consell de Seguretat, que ja havia ordenat l'ús de la força el 24 de novembre de 1961, va autoritzar a l'ONUC una nova ofensiva (del 5 al 18 de desembre de 1962 i del 28 de desembre al 21 de gener de 1963) per aconseguir la rendició de la província. Els atacs van provocar l'exili de Moïse Tshombe i els

¹⁶ Les destitucions mútues del president i el primer ministre el 5 de setembre de 1960 va provocar l'aparició de dues autoritats que prenién decisions contradictòries.

¹⁷ Mobutu va intentar neutralitzar la crisi entre els dos màxims mandataris del país mitjançant la creació del Col·legi de Comissaris generals, integrat per joves universitaris i tecnòcrates. El resultat va ser, però, la llibertat de moviment i opinió per a Kasavubu i la residència vigilada per a Lumumba.

seus gendarmes a Angola,¹⁸ aleshores colònia portuguesa, per temor a les represàlies.

En definitiva, tal com puntualitza M'Bokolo,¹⁹ l'UMHK i Bèlgica van donar suport a la secessió de Katanga amb l'objectiu d'utilitzar-la com a mitjà de pressió i xantatge contra el govern de Léopoldville i, en particular, contra Lumumba.

La secessió de Kasai del Sud va tenir una trajectòria semblant. El 8 d'agost de 1960, gairebé un mes després de la declaració d'independència de Katanga, Albert Kalonji (dissident del Moviment Nacional Congolès, MNC, el partit de Lumumba) va proclamar «l'estat autònom i miner de Kasai del Sud» i es va adjudicar el títol de *mulopwe* (emperador) Albert I.

Un dels detonants de la secessió va ser la persecució patida pels emigrants baluba a altres zones del país, com Luluabourg o Katanga, i el seu retorn massiu al Kasai del Sud. També es van donar uns factors semblants als que van provocar la separació katanguesa. D'una banda, el suport de l'empresa belga La Forminière (societat minera de Bakwanga, filial de l'UMHK, encarregada de l'explotació dels jaciments de diamants) i dels grups financers i polítics de la metròpoli. D'altra banda, la col·laboració estratègica d'aliances dels secessionistes katanguesos i l'exclusió dels líders baluba Albert Kalonji i Joseph Ngalula del govern de Lumumba.

L'operació Bakwanga contra les milícies secessionistes baluba, duta a terme per l'exèrcit nacional a les ordres del general lumumbista Victor Lundula, va provocar el que alguns observadors van considerar un «genocidi dels baluba», amb la consegüent indignació de l'opinió pública internacional. El president Ka-

savubu va aprofitar les pressions occidentals per destituir el seu rival, el primer ministre Lumumba, considerat el principal instigador d'aquella matança. El responsable directe, però, va ser el coronel Mobutu, cap de l'estat major de l'exèrcit. La destitució de Lumumba va provocar la ja esmentada crisi entre els dos màxims dirigents del país. L'efímera secessió de Kasai del Sud va acabar amb sang i amb la fugida d'Albert Kalonji a Elisabethville, abans de formar part del govern de Léopoldville.

Les secessions de Katanga i de Kasai del Sud es van resoldre mitjançant les intervencions militars de les Nacions Unides i de l'exèrcit congolès, respectivament. En ambdós casos, els moviments separatistes van ser fomentats des de l'exterior amb l'objectiu de mantenir els interessos econòmics, comercials i financers occidentals (sobretot belgues) amb una estratègia neocolonialista d'aprofitament de les frustracions de les elits locals i d'un Estat centralitzat que exclou les especificitats locals.

2.2. Les revoltes camperoles a Kwilu-Kwango i l'Alt Congo (1963-1964)

Els lumumbistes, perseguits per tot el territori nacional després de l'assassinat del seu líder, van agrupar-se al Congo-Brazzaville,²⁰ on van crear el Consell Nacional d'Alliberament (CNL) per organitzar la lluita armada contra el Congo. D'altres van retirar-se a Stanleyville (l'actual Kisangani), on van proclamar la República Popular del Congo, presidida per l'ex-viceprimer ministre de Lumumba Antoine Gizenga.²¹ Aquesta nova república va aconseguir un gran

18| Durant la colonització portuguesa, els gendarmes katanguesos, anomenats diabos o tigres, van esdevenir «forces especials» que els colonitzadors portuguesos van utilitzar en la lluita contra la guerrilla dels moviments d'alliberament anglesos.

19| M' BOKOLO, E., «Le séparatisme katangais», a ANSELME, J.-L., M'BOKOLO, E., *Au cœur de l'ethnie. Ethnie, tribalisme et État en Afrique*, La Découverte, Paris, 1999, p. 220.

20| Els lumumbistes van aprofitar la situació del Congo-Brazzaville, on les revoltes populars del 13, 14 i 15 d'agost de 1963 (conegudes com *les Trois Glorieuses*) acabaven de fer fora del poder el govern conservador de l'abat Fulbert Youlou i el van substituir per un altre de progressista liderat pel sindicalista Alphonse Massamba-Débat. Youlou havia expressat les seves simpaties pel secessionisme katangues.

21| Es van crear així dues repúbliques al Congo: la República del Congo-Léopoldville i la República Popular del Congo, cadascuna amb capital, govern i representació diplomàtica propis. Vegeu NDAYWEL É NZIEM, I., *op. cit.*, p. 420.

suport a Kwilu-Kwango, on Pierre Mulele, ex-ministre d'Educació de Lumumba, Léonard Mitudidi i Thomas Mukwidi van organitzar una revolta camperola contra el poder central. Alhora, Laurent Kabila, líder del Partit de la Revolució del Poble (PRP) va encapçalar una guerrilla lumumbista al triangle Fizi-Baraka-Uvira. El seu feu es trobava a Hewa Bora, província de Kivu, on va rebre la visita del Che Ghevara entre març i novembre de 1965.

Els moviments lumumbistes, que comptaven amb el suport econòmic i militar dels països del bloc de l'Est i els estats africans progressistes (Egipte, Algèria, Ghana, Mali i Tanzània), van aconseguir controlar en uns mesos grans extensions del Congo i amenaçar així el poder

central. Els guerrillers *simba* («lleó» en swahili) i *mayi mayi* («aigua», perquè convertien les bales enemigues en aigua) van provocar la retirada de les tropes governamentals dirigides pel general Mobutu, totalment mancades d'incentius per als combats.

Davant de la ineficàcia de l'exèrcit nacional, i sota les pressions occidentals i el beneplàcit del grup de Binza, el president Kasavubu va cridar l'ex-líder secessionista Moïse Tshombe, exiliat a Madrid, perquè formés part del govern de «salvació pública» i posés fi a la catastròfica situació econòmica del país i les revoltes armades. Tshombe, conegut amb el sobrenom de «senyor caixa enregistradora» (*monsieur tiroir-caisse*) pels diners que va tenir a les mans

durant la secessió de Katanga, va ser nomenat primer ministre (1964-1965) i va millorar notablement la situació econòmica del país. Amb el consentiment de Mobutu, que gairebé no tenia exèrcit, va reunir els mercenaris i els seus gendarmes katanguesos per organitzar la resposta armada contra la revolta marxista-lumumbista, que comptava amb un important suport nord-americà.

Les tropes de lumumbistes estaven formades per guerrillers indisciplinats, drogats i frustrats que atacaven les classes mitges i la petita burgesia local (mestres, infermers, funcionaris). La seva actuació brutal, sobretot en les execucions, no s'inspirava tant en el projecte revolucionari del CNL,²² com en les ganes de revenja per l'assassinat de Lumumba. Les divisions internes dels líders²³ entre pro xinesos i pro soviètics i entre els del front de l'est (Kivu i Stanleyville) i els de l'oest (Kwilu-Kwango) van desembocar en la retirada del suport popular de què havien gaudit al principi. La presa d'ostatges europeus a Stanleyville va servir d'excusa per a una «intervenció humanitària» belgo-nord-americana (operació Dragon Rouge o Ommegang) en què van participar-hi els mercenaris blancs i els gendarmes katanguesos de Tshombe. La intervenció es va produir el 24 de novembre de 1964, amb matances indiscriminades sobre la població civil com a represàlia.

Tshombe, líder de la CONACO (Convenció Nacional Congolesa), va sortir enfortit dels èxits militars i econòmics i va aconseguir la majoria absoluta a les eleccions legislatives celebrades a la primavera de 1965. Aquesta victòria el convertia en una amenaça per al cap de l'estat Kasavubu de cara als comicis presidencials de març de 1966. Aleshores, l'octubre de 1965, amb el suport del grup de Binza, Kasavubu va destituir el seu primer ministre aduint que aquest ja havia complert la missió per la qual havia estat nomenat. Així va començar una nova crisi

política que el general Mobutu va aprofitar per fer un cop d'estat el 24 de novembre de 1965 i Tshombe va haver de tornar a exiliar-se.²⁴

Els veritables motius del fracàs de les revoltes de la pagesia, que uns van qualificar de «revolucions camperoles» i altres de «camperols revoltats», van ser: la manca de formació ideològica dels camperols, més propensos a matar o a venjar-se que a liderar un projecte de canvi social; les divisions al sí de la direcció política; les ambicions personal d'alguns caps, com Christophe Gbenye, més preocupat pel seu propi protagonisme que pel programa polític del CNL; i el caràcter tremendament agressiu de l'imperialisme en la seva determinació de mantenir el règim neocolonista de Léopoldville. Segons Martens,²⁵ la revolució va ser sufocada per la superioritat militar de les tropes belgues i mercenàries (amb avions de combat i armes modernes), juntament amb els errors dels caps i soldats revolucionaris, que lluitaven sense estratègies adequades i armats amb fletxes, llances i fetitxes. En aquest mateix sentit es manifesta Carlo Caranci,²⁶ que parla d'una «revolució sense revolucionaris» que privilegia l'activitat militar per sobre de la política i atribueix el fracàs de les revoltes a una manca d'orientació ideològica (es limitaven a l'anti-

22] Sobre el programa del CNL, vegeu MARTENS, 1987, p. 162-168.

23] Antoine Gizenga, Christophe Gbenye, Gaston Soumialot, Thomas Kanza, Laurent Kabila, Nicolas Olenga i Antoine Mandungu Bula Nyati, entre d'altres.

24] El veritable motiu del cop va ser impedir la previsible victòria de Tshombe a les eleccions presidencials, fet que preocupava el grup de Binza. Els gendarmes katanguesos incorporats a l'exèrcit nacional estaven descontents per l'eliminació política del seu líder del govern central i pel cop d'estat de Mobutu. Per aquest motiu es van revoltar, però les tropes de Mobutu van aniquilar-los i van executar-ne els caps més importants, com els coronels Chimpola i Nawej, l'estiu de 1966. Els mercenaris supervivents van fugir a Angola (sota ocupació portuguesa) i Ruanda (durant el mandat de Grégoire Kayibanda), i el setembre de 1967 van atacar Katanga i Kivu des d'aquests països. Els atacs els van dirigir el francès Bob Denard i el belga Jean Schramme, però l'exèrcit congolès, reestructurat i amb la moral alta, va aconseguir aturar-los.

25] MARTENS, L., La vía de Patrice Lumumba y Pierre Mulele. La insurrección popular en el Congo-Kinshasa. 1960-1968 (mimeo), SF, p. 9.

26] CARANCI, C., «Congo: el difícil camino de la independencia», *Historia Universal*, tom 28, Editorial 16, Madrid, 1985, p. 78.

clericalisme i a la mobilització de les masses rurals), de política de desenvolupament ben definida i de coordinació entre les diferents ètnies i regions.

2.3. Les guerres de Shaba (1977-1978) o els intents de desestabilització del règim de Mobutu des d'Angola

El 8 de març de 1977, els ex-gendarmes katanguesos (anomenats diabos o tigres) del Front d'Alliberament Nacional del Congo (FLNC), liderats pel general Nathanaël Bumba, van sortir del seu refugi angolès fortament armats en direcció al sud de la província de Shaba (Katanga). Allà van ocupar les localitats de Dilo-lo, Kasaji, Kapanga, Sandoa, Mutshatsha i els voltants de la ciutat minera de Kolwezi sense trobar-hi cap resistència per part de l'exèrcit de Mobutu. Aquest conflicte, conegut com la Guerra dels 80 dies o Shaba I, va ser una resposta del govern angolès d'Agostinho Neto al suport donat per Mobutu als moviments rebels d'Angola (els pro occidentals FLNA i UNITA). Neto, en la seva lluita contra el MPLA, va pagar Mobutu amb la seva pròpia moneda i va armar els gendarmes katanguesos del FLNC perquè envaïssin la província de Shaba-Katanga. Occident va donar suport al poder mobutista.²⁷ En aquest sentit, França va afirmar, sense demostrar-ho, que els gendarmes katanguesos rebien suport de tropes soviètico-cubanes i va aconseguir mobilitzar els exèrcits dels països francòfons, encapçalats pel Marroc, per tal d'expulsar-los.

El 13 de maig de 1978 es va repetir l'escenari de l'any anterior. Els gendarmes katanguesos, després d'eludir l'exèrcit congolès a la fronte-

ra amb Angola i passar per Mukunga, al nord de Zambia, van tornar a assetjar Kolwezi, on ja hi eren infiltrats, i l'exèrcit de Mobutu va fugir en desbandada.²⁸ L'objectiu era destruir la important indústria minera, principal font d'ingressos congolese, i acabar així amb el règim mobutista. La guerra, coneguda com Shaba II, va durar sis dies i van intervenir-hi França²⁹ i el Marroc.³⁰ El 19 de maig, els paracaigudistes francesos del 2n REP (segon Regiment Estranger de Paracaigudistes, amb seu a Bastia), comandats pel coronel Erulin, van saltar directament sobre Kolwezi per alliberar els ostatges europeus en mans dels guerrillers del FLNC i, de pas, mantenir Mobutu al poder.³¹ Per la seva part, el cos expedicionari marroquí, dirigit pel coronel Loubaris, va romandre a la zona durant dos anys per consolidar-hi la pau.

Tant a Shaba I com a Shaba II, els gendarmes katanguesos van executar ciutadans no autòctons considerats com a col·laboracionistes i dignitaris del règim mobutista a Kolwezi. La repressió dels militars mobutistes contra els oriünds també va ser brutal, particularment contra els lunda. Les guerres de Shaba van ser un intent d'acabar amb la dictadura de Mobutu des de la perspectiva katanguesa, però sense cap objectiu nacionalista ni secessionista,

²⁷ El govern de Mobutu va presentar la invasió com una agressió emparada per tropes angolese, cubanes i soviètiques, en el marc de l'ofensiva del comunisme internacional. Amb l'objectiu d'obtenir el suport de les forces occidentals (l'administració Carter i el govern belga es mostraven reticents), Mobutu va atribuir una matança de ciutadans europeus als invasors katanguesos, quan en realitat havia estat obra de l'exèrcit mobutista, tal com es va demostrar posteriorment. Els cadàvers de ciutadans europeus trobats en un xalet de la ciutat on es van agrupar

²⁸ L'exèrcit no estava motivat perquè el règim havia destinat els recursos bèl·lics més moderns a la Divisió Especial Presidencial (DSP), que eren les tropes d'elit encarregades de la seguretat de Mobutu. De fet, durant la purga de l'exèrcit posterior al cop de 1975 es van eliminar els oficials més valents i millor for-mats, oriünds de Bandundu, Kasai i Shaba-Katanga.

²⁹ La intervenció va estar precedida d'un missatge televisat de Valéry Giscard d'Estaing. El president francès va anunciar l'enviament de tropes i va destacar que el Congo-Zaire era el país francòfon de major superfície i el segon més poblat, i que, per tant, França no podia romandre indiferent i havia d'assumir el paper de «gendarme d'Occident a l'Àfrica».

³⁰ El rei Hassan II va considerar la invasió de Shaba-Katanga com un episodi més del programa de desestabilització del continent per part del comunisme internacional.

³¹ Les tropes belgues, que no volien contribuir a l'enfortiment de Mobutu, van limitar-se a evacuar els oriünds i van negar-se a participar en les operacions de restabliment de l'ordre.

tot recuperant la mateixa estratègia que va permetre la victòria de les forces conservadores que van dominar la vida política del país de 1960 a 1963, però en aquest cas des del costat progressista.³²

Els conflictes de Shaba van tenir conseqüències importants. D'una banda, es va fer palesa la debilitat del règim autoritari de Mobutu i l'aparent apertura sota la pressió dels aliats occidentals.³³ D'altra banda, van aparèixer moviments interns de protesta (com la carta dels tretze parlamentaris que van desafiar la dictadura amb l'anunci de la seva responsabilitat en el marasme econòmic). També cal destacar l'encontre a Brazzaville, sota la mediació de Marien Ngouabi, entre els presidents Mobutu i Neto, els quals van anunciar que no donaven suport als moviments de desestabilització dels respectius països (és a dir, Mobutu reconeixia el govern del MPLA angolès). Finalment, una altra conseqüència dels conflictes va ser la forta implantació de França al país, amb el control de sectors clau de l'economia congoleesa per part d'empreses franceses (Thomson-CSF, CGE, Péchiney, Pallas-Stern, Castel, Bolloré). Aquest fet va aguditzar la rivalitat neocolonial al Congo entre França i Bèlgica. El ministre belga d'Afers exteriors, Van Eslande, va deixar clara la pugna en unes declaracions del 20 d'abril de 1977: «Sempre hem dit que Bèlgica ha de deixar França en pau a les zones on aquesta hi té influència. Demanem a França que també adopti aquesta mateixa actitud envers nosaltres.»

Les dues guerres de Moba (Moba I, desembre de 1984, i Moba II, gener de 1985), ciutat situada al nord de Shaba-Katanga, a la vora del llac Tanganika, es poden interpretar com una continuïtat de les anteriors, però el seu impacte no va ser tan important. La guerrilla del PRP de Kabila va organitzar atacs esporàdics des de

Tanzània, però l'exèrcit de Mobutu va aconseguir aturar-los i va obligar Kabila a refugiar-se a l'Àfrica oriental. Kabila va reaparèixer el 1996 en la revolta contra el règim congolès.

Durant els darrers tretze anys, la RDC ha patit tres guerres més: la d'alliberament de l'AFDL (1996-1997), l'anomenada primera guerra mundial africana (1998-2003) i la guerra del general dissident tutsi Laurent Nkunda (2004-2009). En totes elles van participar actors locals, nacionals, de la regió dels Grans Llacs i internacionals.

3. Els conflictes des de la dècada de 1990: guerres nacionalistes, contra el mobutisme i de depredació

Els diferents conflictes bèl·lics succeïts al Congo durant els darrers anys s'han convertit en la major tragèdia de la humanitat des de la fi de la Segona Guerra Mundial.³⁴ El balanç de la seva breu durada (d'agost de 1998 a abril de 2007) és de 5,4 milions de víctimes mortals, directes i indirectes, és a dir, cinc vegades més que el genocidi de Ruanda de 1994. Aquesta xifra inclou tant les morts per violacions dels drets humans per part de les tropes invasores dels països veïns i les milícies dels senyors de la guerra congolesos, com les produïdes per la misèria, la fam, les malalties i la destrucció del teixit econòmic.

Els factors que van assentar les bases dels successius conflictes a partir de la dècada de 1990 són els següents:³⁵

34| Excloem d'aquest estudi les violències i saquejos esporàdics comesos a les principals ciutats del país per unitats de l'exèrcit nacional entre 1991 i 1993, les represàlies contra els estudiants de la Universitat de Lubumbashi (11 i 12 de maig de 1990) i els atacs als cristians que van protestar als carrers de Kinshasa (16 de febrer de 1992). Sobre aquests i altres esdeveniments, vegeu NDAYWELL É NZIEM, I., *op. cit.*, p. 427-428.

35| Vegeu LANOTTE, C., *Guerres sans frontières en République Démocratique du Congo*, GRIP-Éditions Complexe, Brussel·les, 2003, p. 15 i seg.

32| M' BOKOLO, E., *op. cit.*, p. 222.

33| L'apertura va ser mínima: reinstauració del bicefalisme (interromput el 26 d'octubre de 1966 amb el cessament del general Léonard Mulamba com a primer ministre) amb el nomenament del professor Mpinga Kasenda com a cap de govern (*premier commissaire d'Etat*); relativa separació de poders i elecció de diputats del partit (*commissaires du peuple*) per sufragi universal.

- La llarga dictadura de Mobutu, que va destruir i arruïnar completament el país.
- La negociació de Mobutu a implicar-se en el procés de democratització endegat a principis de la dècada de 1990.
- El genocidi de Ruanda de 1994, amb la posterior onada de refugiats hutus a Kivu.
- El desgast del règim mobutista i la descomposició d'un exèrcit congolès a mans de generals més interessats en els negocis i activitats il·legals que en la defensa del territori nacional.
- El rebuig a la nacionalitat dels banyaruandas a les províncies del Kivu.

El professor Gauthier De Villers resumeix encertadament el règim i la personalitat de Mobutu, així com la seva responsabilitat en les guerres dels darrers anys:

«La seva concepció personal del poder va aflorar aviat. Va pertànyer a la categoria de *self-made men* que, sorgits del no-res, acaben confontent la glòria personal amb la del país [...]. Els mercenaris van ser els qui van vèncer les revoltes [...]. Mai va voler beneficiar el país amb el seu geni polític. Si hagués estat així, hagués donat el pas cap a la democràcia a què aspirava la societat zaïresa.»³⁶

Mobutu va eliminar políticament i físicament els seus adversaris, potencials o reals, i va imposar la seva dictadura durant més de tres dècades. Els seus rivals més importants van ser Patrice Lumumba, Moïse Tshombe, Joseph Kasavubu, Pierre Mulele, Evariste Kimba, Alexandre Mahamba, Jérôme Anany, Emmanuel Bamba, André Lubaya i Léonard Mulamba.

Als factors de les guerres indicats abans cal afegir la situació geopolítica i geoeconòmica de la RDC i la seva posició estratègica al cor del continent, així com la debilitat de les estructures estatals del Congo i la permeabilitat de les seves fronteres, que exposen el país a les invasions armades i a l'ús del territori nacional com a santuari dels moviments insurrectes estrangers.

³⁶ Vegeu *Le Soir* del 9 de setembre de 1997.

3.1. La primera guerra de la RDC (1996-1997): l'extensió del genocidi ruandès i la guerra regional contra la dictadura de Mobutu

Aquest conflicte s'origina per l'efecte dominó provocat pel genocidi de Ruanda de 1994 i per l'exportació a aquest país de les guerres civils i conflictes dels països veïns.³⁷

Els extremistes hutus de l'entorn del president Juvénal Habyarimana es van negar a aplicar els acords d'Arusha (agost de 1993), que instauraven un govern de transició obert als tutsis del Front Patriòtic Ruandès (FPR).

L'abril de 1994, l'atemptat contra el president Habyarimana va servir d'excusa per organitzar matances de tutsis i hutus de l'oposició moderada per part dels extremistes hutus, les milícies interahamwes de l'ex-partit únic (MRND) i els militars de les Forces Armades Ruandeses (FAR).

Alhora, la guerrilla tutsi del FPR, liderada per Paul Kagame, va envair Ruanda des d'Uganda. Després de tres mesos de combats, els rebels conquereixen Kigali i fan caure el règim hutu. La victòria del FPR cristal·litza el 17 de juliol de 1994 amb la formació del nou govern i la fi de les matances. Això no obstant, es produeix una onada de refugiats (2 milions d'hutus), amb les milícies derrotades i el seus líders inclosos, cap als països veïns, en particular als camps de Kivu al Zaire (nom de la RDC entre 1971 i 1997). La gestió dels camps de refugiats de Kivu entre juliol de 1994 i 1996 va suposar la major operació humanitària realitzada per la comunitat internacional a la regió dels Grans Llacs. La quantitat dedicada al

³⁷ Un factor directe d'aquesta guerra és l'atzucac en què es trobava el procés de transició, iniciat el 24 d'abril de 1990, degut als entrebancs existents i a la negativa del president Mobutu i els seus seguidors a implicar-se en la Conferència Nacional Sobirana (1990-1992). Mobutu va crear institucions paral·leles i va fomentar revoltes militars i populars. Un altre factor van ser les neteges ètniques organitzades pel règim a Katanga i Kivu. Vegeu DE VILLERS, G. (en col·laboració amb Jean OMASOMBO TSHONDA), J., Zaire. *La transition manquée. 1990-1997*, Cahiers Africains núm. 27-28-29, Institut Africain-CEDAF - L'Harmattan, Tervuren-Paris, 1997; NZONGOLA-NTALAJA, G., *From Zaire to the Democratic Republic of the Congo*, Nordska Afrikainstitutet, Uppsala, 1998.

manteniment dels refugiats hutus s'estima en 810 milions de dòlars durant els dos anys i mig que va durar, és dir, un milió de dòlars diaris.

L'octubre de 1996 va esclatar la revolta dels banyamulenges (tutsis zairesos d'origen ruandès instal·lats des de feia dècades a Kivu), a qui el govern zairès no reconeixia la seva nacionalitat. La rebel·lió va rebre el suport militar de Ruanda, Uganda i Burundi, així com dels opositors del president Mobutu, agrupats a l'AFDL de Laurent-Désiré Kabila.³⁸ Entre octubre i desembre, l'AFDL, amb el suport militar de Ruanda, va destruir els camps de refugiats ruandesos on s'havien infiltrat les ex-FAR i les milícies interahamwes, responsables del genocidi de 1994, fet que va provocar una nova catàstrofe humanitària.³⁹

38| Els banyamulenges (tutsis congolesos o «autòctons ruandòfons del Congo») constituïen l'essència de les tropes de l'AFDL. Aquest exèrcit va ser creat el 18 d'octubre de 1996 a Kigali, al despatx del coronel James Kabarebe, per exigir el reconeixement de la seva nacionalitat congoleesa i fer front als atacs de què van ser víctimes a les seves terres del Masisi per part de les ètnies de Kivu, recolzades per les ex-FAR i les milícies interahamwes entre juliol de 1994 i juliol de 1996. Així, davant el temor que el Masisi esdevingués un *hutuland* i es reproduís el genocidi de Ruanda a Kivu, els banyamulenges van decidir armar-se i defensar-se. Kabila va recuperar-los amb l'objectiu d'enderrocar el règim de Mobutu.

39| Davant la incompetència de la comunitat internacional per distingir els veritables refugiats segrestats dels genocides, l'AFDL, ajudada per Ruanda, envaeix els camps amb l'objectiu de perseguir les milícies extremistes hutus que amenaçaven la seva seguretat des del territori congolès. Segons Braeckman, a les portes de Ruanda va instal·lar-s'hi un veritable exèrcit dedicat a fer incursions i activitats de comandament per eliminar els testimonis molestos, els supervivents tutsis i les autoritats locals que col·laboraven amb el nou govern. Vegeu BRAECKMAN, C., «La campagne victorieuse de l'AFDL, a AA. VV. Kabila prend le pouvoir, GRP-Éditions Complexe, Brussel·les, 1998, p. 67. La part oriental de la RDC va esdevenir una amenaça, tant per a Kagame (Ruanda) com per a Museveni (Uganda), els quals van decidir controlar la regió degut als interessos geopolítics, de seguretat i econòmics (els rendibles sectors miners i agroindustrials de Kivu). Vegeu WILLAME, J.-C., «Kivu: la poudrière», *Kabila prend le pouvoir, GRP-Éditions Complexe, Brussel·les, 1998, p. 45.*

A principis de 1997 la guerra encara continuava, sense resistència de les Forces Armades del Zaire (FAZ), i les províncies anaven caient una a una. El mes de febrer, el Consell de Seguretat de les Nacions Unides va demanar la fi de les hostilitats i la retirada del territori zairès de «totes les forces estrangeres, mercenaris inclosos». Això no obstant, els rebels controlaven una bona part del territori zairès. Gràcies als recursos minerals d'aquestes zones, l'AFDL va signar contractes amb empreses estrangeres per tal de poder recaptar fons per a la seva guerra d'alliberament. D'altra banda, les mediacions dels Estats Units i Àfrica del Sud per trobar una resolució pacífica van fracassar. Kabila, amb el suport de les aliances externes (Ruanda, Uganda, Burundi i Angola) i conscient de l'esfondrament de l'exèrcit de Mobutu, rebutja l'alto el foc i expressa la seva determinació de conquerir Kinshasa. El mes de maig, després de trenta anys de dictadura, Mobutu s'exilia (mor a Rabat el setembre) i Kabila s'autoproclama president de la RDC. El balanç de la guerra és de milers de morts.

Un factor que no cal obviar, i que Gauthier subratlla, és el fet que «Kabila no va prendre el poder, sinó que l'hi van posar» els països veïns, particularment Ruanda.⁴⁰ Aquesta dada fonamental no només explica la confiscació de l'aparell de l'Estat per part dels ruandesos i els tutsis congolesos. També suposa l'origen de la segona guerra. Efectivament, Kabila era considerat com poc fiable pels seus aliats i va ser sotmès a una estreta vigilància per part de Ruanda i Uganda, que tenien la intenció de substituir-lo per Déogratias Bugera, un tutsi del Masisi (nord de Kivu) i secretari general de l'AFDL.⁴¹ Kabila va adonar-se'n i, el juliol de 1998, va acomiadar les tropes dels suposats ali-

40| L'AFDL, encapçalada per Kabila, es va fer càrrec del poder el 17 de maig de 1997. Era una organització heteròclita, sense ideologia ni programa de govern clarament definits, que fins i tot va impedir al mateix Kabila mantenir els contactes necessaris amb l'oposició interna i la població. Sobre el sistema instaurat per Kabila, vegeu WILLAME, J.-C., *L'odyssée Kabila. Trajectoire pour un Congo nouveau?*, Karthala, París, 1999, p. 65-75.

41| BRAECKMAN, C., *Vers la deuxième indépendance du Congo*, Le Cri-Afrique Éditions, Brussel·les-Kinshasa, 2008, p. 78.

ats ruandesos i ugandesos, fet que va provocar l'inici de la segona guerra del Congo.

3.2. La segona guerra del Congo (1998-2003) o la «primera guerra mundial africana»

Les relacions entre Kabila i els seus antics aliats van deteriorar-se en pocs mesos. El nou mandatari s'oposa a que els tutsis d'origen ruandès dominin l'aparell de l'Estat.

El canvi de règim a Kinshasa no va impedir que les diferents milícies dels països fronterers utilitzessin el territori congolès per atacar els seus respectius estats: Ruanda per part de les ex-FAR i els interahamwes, Uganda pels grups anti-Museveni i Burundi pels rebels hutus burundesos. Per aquest motiu, Kagame i Museveni van incitar un nou canvi de règim al Congo arran de les manifestacions d'independència de Kabila.⁴²

L'agost de 1998 esclata a Kivu una nova revolta dels militars banyamulenges, reunits sota el Reagrupament Congolès per a la Democràcia (RCD), que se sentien decebutos amb el nou règim de Kabila,⁴³ a qui havien dut al poder el 1997. Els militars revoltats reben el suport d'Uganda i Burundi i esclata una guerra regional en què participen set països i dues grans coalicions congolese: d'una banda, les tropes governamentals de Kabila, les milícies ruandeses interahamwe, les ex-FAR i les milícies congolese *mayi mayi* amb el suport d'Angola, Zimbabwe, Namíbia i el Txad; i de l'altra, les faccions rebels congolese, rivals entre elles, amb el suport canviant, en funció dels interessos, de Ruanda, Uganda i Burundi.

⁴² La decisió de Kabila de buscar suport en els bakukat (la seva ètnia) en detriment dels tutsis banyamulenges (que el van dur al poder) va ser interpretada com un intent d'emancipar-se de la tutela de Ruanda i Uganda, que van optar pel seu derrocament. Vegeu KAMBA, P., *Violence politique au Congo-Kinshasa*, L'Harmattan, París, 2008, p. 396-397.

⁴³ Els banyamulenges recriminaven a Kabila que els hagués apartat en favor dels katanguesos i que no hagués resolt el problema de la seva nacionalitat congolese, qüestionada pels altres grups del país.

Aquest conflicte va trencar les relacions entre els dos antics aliats i Kabila va salvar-se gràcies a les intervencions militars d'Angola⁴⁴ (que volia evitar que la guerrilla de la UNITA utilitzés el territori congolès), Zimbabwe (interessat en les concessions mineres i en recuperar el lideratge regional) i Namíbia (per l'amistat de Sam Nujoma amb Kabila des de l'època dels moviments d'alliberament de la dècada de 1960 i 1970).

Els combats van estendre's pel territori congolès i van començar a dividir el país: el govern de Kabila controlava la meitat occidental i la resta va quedar en mans dels moviments rebels. El mes d'agost de 1999 es va firmar a Lusaka un acord d'alto el foc que contemplava la retirada de les forces estrangeres i el desarmament de les diferents revoltes. Per aconseguir-ho, el Consell de Seguretat va crear la Missió de l'ONU al Congo (MONUC), composta per 17.600 cascos blaus i dotada d'un pressupost de 1.000 milions de dòlars (3 milions diaris), que la va convertir en l'operació de pau més cara del món. Els combats, però, van generar confusions político-militars degut al canvi d'aliances entre Ruanda i Uganda, que es van enfrontar a la ciutat diamantífera de Kisangani els anys 1999, 2000 i 2002.

El gener de 2001 va ser assassinat Laurent-Désiré Kabila en condicions encara no esclariades. El va substituir el seu fill Joseph Kabila, que es va mostrar menys intransigent que el seu pare, ja que va acceptar, sense resistència ni rancúnia, el repartiment del poder amb els moviments rebels i es va comprometre amb el procés de democratització.

Les tropes estrangeres van retirar-se oficialment de la RDC a finals de 2002. No obstant això, a Ituri (a la vora del llac Albert, zona oriental del país) es van intensificar els combats i les matances entre les milícies lendu i hema pel control de les terres. Els conflictes estaven

⁴⁴ Des de la part oriental (Goma), i sota les ordres del general James Kabarebe, els rebels van crear un pont aeri fins a la base militar de Kitona al Baix Congo, a uns 2.000 quilòmetres. L'objectiu era asfixiar Kinshasa trencant el subministrament d'energia elèctrica procedent de la central d'Inga, i provocar així la caiguda de Kabila.

atiats per Ruanda i Uganda, que seguien controlant els recursos naturals d'aquesta zona congolese mitjançant les guerrilles.

Sota les pressions de la comunitat internacional, i amb la mediació de Sud-àfrica, els principals protagonistes del conflicte van firmar a Sun City l'abril de 2003 el protocol de l'acta final del diàleg intercongolès. L'objectiu era restaurar la sobirania i la pau a la RDC amb la formació d'un govern de transició (2002-2006) integrat per representants dels principals moviments armats, societat civil i oposició política, amb la fórmula de l'«1+4».⁴⁵

45] És a dir, el president Kabila i quatre vicepresidents: Yerodia Abdoulaye Ndombassi (en representació del govern i encarregat de la reconstrucció i el desenvolupament), Jean-Pierre Bemba (del Moviment d'Alliberament del Congo –MLC–, destinat a la comissió econòmica i financera), Azarias Ruberwa (de l'Agrupació Congolese per la Democràcia –RCD–, comissió política) i Arthur Zahidi Ngoma (representant de l'oposició no armada, encarregat de la comissió social i cultural). La fórmula va resultar ineficax perquè va donar poder als moviments armats, el quals, en lloc de governar, van dedicar-se a tancar contractes lleonins amb empreses estrangeres. Aquests contractes els permetien recaptar fons per als seus aparells electorals i armar-se per a un eventual enfrontament bèl·lic. En la pràctica, la fórmula de l'«1+4» (popularment coneguda com «1+4=0») suposava l'ocupació de dos dels cinc càrrecs pel govern i l'aïllament de l'única «oposició no armada» per l'autoexclusió de la UDPS d'Etienne Tshisekedi (amb forta representació a tot el país i, sobretot, a les dues províncies del Kasai) en benefici del professor Zahidi Ngoma, cofundador de la RCD, el qual també va abandonar. En definitiva, el poder va anar a parar (en paraules de Jean-Claude Willame) a personalitats susceptibles de comparèixer davant la justícia nacional o internacional per crims de guerra. Vegeu WILLAME, J.-C., *Les faiseurs de paix au Congo. Gestion d'une crise internationale dans un État sous-tutelle*, GRIP-Éditions Complexe, Brussel·les, 2007, p. 181 i MWAKA BWENGE, A. i ATENGA, T., «Retour sur le référendum constitutionnel. La République Démocratique du Congo à la croisée des chemins», *Diplomatie* núm. 19, París, març-abril de 2006, p. 26. En resum, es va cometre l'error de permetre la participació de Bemba i Ruberwa, executors de la «cinquena columna» d'Uganda i Ruanda. Tot i ser incoent, el govern de transició no va ser prou representatiu ni va aconseguir crear un exèrcit realment nacional, reconstruir el país ni dur la pau a la part oriental. Vegeu BRAECKMAN, C. (2008), op. cit., p. 104-106.

La transició va finalitzar el mes de juliol de 2006 amb la celebració d'eleccions presidencials i legislatives «lliures, transparents i democràtiques», finançades amb 397 milions de dòlars aportats per la comunitat internacional. Eren els primers comicis que es feien al país després de quaranta anys. A la segona volta, celebrada el 29 d'octubre, Joseph Kabila va derrotar Jean-Pierre Bemba (58,05% contra 41,95%). El nou president, que va tenir al seu favor la negociació de la pau i la retirada de les tropes estrangeres després de deu anys de guerra, va centrar el seu programa de govern quinquennal en la rehabilitació de les infraestructures i la millora de les condicions socials. Això no obstant, les bosses de resistència a les províncies orientals del país, amb els moviments de guerrilles estrangeres i congolese, van dificultar la reforma de l'Estat.

Després de les eleccions, els problemes que havien conduït a les guerres anteriors seguien intactes. Per aquest motiu, el Consell de Seguretat va decidir prolongar el mandat de la MONUC fins al 31 de desembre de 2007 amb una nova missió electoral d'ajut al govern congolès. Concretament, el suport es va destinar a la protecció de civils, seguretat del territori, desarmament i desmobilització de les forces hostils, com les procedents dels països veïns a les diferents zones de combat.

Tot i les eleccions, a Ituri, Kivu i nord de Katananga seguia vigent l'«economia de guerra» alimentada per l'explotació il·legal de les abundants matèries primeres estratègiques (coltan, cobalt, or, diamants, fusta) i a la qual la comunitat internacional seguia tancant els ulls. En aquest sentit, cal destacar que, segons l'informe de les Nacions Unides sobre l'explotació il·legal dels recursos de la RDC de 2001 i 2002, entre les 85 empreses que no compleixen el codi de conducta de l'OCDE hi ha: quatre grans bancs (tres dels quals belgues); 17 petites empreses mineres nord-americanes, canadenques, belgues i britàniques; 11 empreses de diamants belgues i vàries desenes de firmes poc conegudes amb seu a l'Àfrica, Orient Mitjà i Àsia. Per tant, les eleccions no van aconseguir resoldre el problema fonamental del saqueig del recursos naturals que alimenten els conflictes.

En definitiva, la segona guerra del Congo va generar aliances entre traficants d'armes, xarxes mafioses, empreses privades i alts càrrecs públics, tant dels països agressors com dels països «convidats». Tots ells van col·laborar amb la vista posada en un únic objectiu: el saqueig dels recursos naturals del Congo en benefici dels seus propis interessos. Aquestes aliances expliquen l'interès compartit per tots els països participants en aquest conflicte: mantenir el desordre per tal de treure'n el màxim profit. Les oligarquies estatals dels països de la zona i els principals protagonistes congoleesos van obstaculitzar constantment les iniciatives de pau al Congo i la regió dels Grans Llacs.⁴⁶

En els casos de Ruanda i Uganda, cal subratllar els motius que van empènyer aquests països a intervenir a la RDC.⁴⁷ Ruanda tenia tres raons principals. En primer lloc, la supervivència del règim del Front Patriòtic Ruandès, que intervé al Congo per prevenir els atacs dels rebels hutus instal·lats a la reraguarda congoleesa (ex-FAR i interahamwes integrats a les FDLR). En segon lloc, l'enriquiment de l'elit dirigent ruandesa, que saqueja els recursos naturals del Congo amb les seves tropes o mitjançant moviments congoleesos aliats. En tercer lloc, el trasllat d'una part de la població a la part oriental de la RDC per alleugerir l'elevada densitat demogràfica (310 hab./km²).⁴⁸ Així doncs, l'objectiu de Ruanda era mantenir a la zona dels Kivus un excedent de població format en gran part per persones que havien estat nens durant el genocidi i que no es podien sotmetre a la justícia ruandesa. Ruanda va passar de l'ocupació militar a aprofitar-se de les divisions internes de la RDC per mantenir i enfortir

el control sobre alguns dels seus territoris.⁴⁹

Uganda no va mostrar les mateixes ambicions expansionistes al Congo,⁵⁰ sinó que es va centrar més en la desestabilització. Amb aquest objectiu va armar les dues parts en conflicte a la província d'Ituri (les milícies lendu –agricultors– i hema –pastors–). La intenció era neutralitzar els moviments rebels que actuaven des del nord-est de la RDC: l'Aliança de les Forces Democràtiques (ADF) i l'Exèrcit de Resistència del Senyor (LRA). A més, les elits polítiques, militars i empresarials ugandeses intentaven frenar el predomini de Ruanda i els seus aliats congoleesos a la regió, així com controlar les riqueses del Congo (or i diamants) mitjançant els contactes amb xarxes comercials o senyors de la guerra locals. És a dir, la participació d'Uganda en el conflicte també responia a una combinació de seguretat nacional i interessos privats.⁵¹

3.3. La tercera guerra del Congo (2004-2009) o el desafiament del general Nkunda a la democràcia de la RDC

Contràriament a les dues anteriors, la tercera guerra del Congo va transcórrer únicament als Kivus. Aquesta zona, rica en or i altres minerals, escapa a l'autoritat del govern congolès i allotja grups paramilitars ugandesos i diverses milícies hutus ruandeses que van trobar-hi refugi després del genocidi de 1994. En canvi, com les dues guerres anteriors, aquesta també es remunta a la crisi de Ruanda i al problema irresoluble (de moment) de la «nacionalitat» dels ruandófans. Segons Tshiyembe Mwayila, el conflicte serà una continuació de la revenja entre guanyadors (l'AFDL de J. Kabila⁵²) i perdedors (Laurent Nkunda). En realitat, aquesta

46| KABANDA KANA, K.A., *op. cit.*, p. 222-223.

47| Ruanda explotava el coltan de Kivu, i Uganda, l'or i la fusta d'Ituri. Les tropes d'ambdós països van arribar a enfrontar-se en territori congolès per controlar els diamants de l'est congolès. Vegeu WILLAME, J.-C., *Les faiseurs de paix...*, *op. cit.*, p. 64-65.

48| Tot i haver signat un contracte de cooperació amb el govern congolès per a la lluita contra les FDLR, a Ruanda no li interessa que els rebels hutus tornin degut a la impossibilitat de reinserir-los. Vegeu LANOTTE, C., *op. cit.*, p. 163-164.

49| HUGO, J-F., *La République démocratique du Congo: une guerre inconnue*, Éditions Michalon, París, 2006, p. 49- 50. Vegeu també WILLAME, J.-C., *Les faiseurs de paix au Congo*, *op. cit.*, p. 99.

50| Va adoptar una actitud menys agressiva, sobretot després que el Tribunal Penal Internacional de l'Haia condemnés l'any 2005 el seu govern per l'ocupació de territori congolès.

51| HUGO, J-F., *op. cit.*, p. 53-54.

52| TSHIYEMBE, M., *op. cit.*, p. 20.

nova guerra als territoris de Rutshuru i Kiwanja (Kivu) ha enfrontat, d'agost de 2008 a gener de 2009, els següents actors:⁵³

- **L'exèrcit congolès**, o Forces Armades de la RDC (FARDC), amb uns efectius estimats d'entre 100.000 i 175.000 soldats. Són tropes poc motivades i debilitades per la barreja d'efectius dels diferents moviments armats o rebels.
- Els **rebels hutus ruandesos** de les Forces Democràtiques per a l'Alliberament de Ruanda (FDLR), formats bàsicament per les ex-FAR, els interahamwes i els nens nascuts a l'exili congolès, particularment als territoris del nord i sud del Kivu.
- **500.000 soldats de majoria tutsi** del CNDP

53| Per a informació detallada sobre aquests grups, les seves ramificacions, activitats i estratègies, vegeu SPITTAELS, S. y HILGERT, F., *Cartographie des motivations derrière les conflits: le cas de l'Est de la RDC*, IPIS-Fatal Transactions, Anvers, 2008, p. 6-15; FERNÁNDEZ-PALACIOS, M.M., «Lo que pasa en el Congo oriental», *Política Exterior*, Madrid, 2008, gener-febrer, p. 156-159.

liderat, fins fa poc, pel general Nkunda, que entre 2004 i 2009, amb el suport de Ruanda, ha infligit importants derrotes a les tropes governamentals. El CNDP ha fet d'avantguarda ruandesa al territori congolès en l'explotació dels recursos naturals i en la lluita contra les FDLR.

Des del seu feu de Masisi, Laurent Nkunda va justificar la seva lluita per la defensa de la seva comunitat i contra la discriminació dels ruandòfons i de la minoria tutsi, amenaçats per la col·laboració entre el govern i els grups ètnics congolesos de Kivu amb les FDLR.⁵⁴ Aquesta lluita queda il·lustrada amb les matances de Gatumba la nit del 13 al 14 d'agost de 2004⁵⁵ i

54| Nkunda, enfortit pels èxits polítics i militars, va passar a un nivell superior i va enderrocar el govern de la RDC i rebutjar els contractes firmats amb Xina.

55| Els banyamulenges refugiats al camp de Gatumba (situat a Burundi, a la frontera congolesa) van ser assassinats per les milícies del FDLR i *mayimayi*. El fet va alimentar la convicció que existia una coalició entre les autoritats congoleses i de Kivu amb els rebels hutus i les ètnies de Kivu contra els tutsis congolesos.

l'adopció del federalisme a la RDC,⁵⁶ una proposta sospitosa si tenim en compte les seves afinitat amb Ruanda i Uganda.

El 16 de gener de 2009, els principals comandants dissidents del CNDP⁵⁷ van adherir-se al govern central després que el govern congolès decidís desmantellar les bases dels rebels hutus de les FDLR. Debilitat per aquest fet, Nkunda va refugiar-se a Ruanda. En el mateix període es van signar dos acords importants entre els governs de la RDC, Ruanda i Uganda. D'una banda, els exèrcits congolès i ruandès, en aplicació de l'acord signat entre ambdós governs el 5 de desembre de 2008, van decidir actuar conjuntament contra les FDLR. D'altra banda, les FARDC i l'exèrcit ugandès van fer el mateix contra els rebels de la LRA atrinxerats al parc de Garamba, al nord-est del Congo.

Aquest sorprenents canvis d'actitud entre bàndols fins aleshores enemics es podrien explicar per dos motius. D'una banda, els governs de la zona van voler avançar-se a les sancions del flamant president nord-americà Barack Obama i van crear les condicions per a la instauració de la pau a la zona. D'altra banda, l'amenaça de portar davant els tribunals internacionals els responsables de les matances de Kiwanja de novembre de 2008 va fer que aquests s'apartessin de Nkunda i s'apropessin al govern congolès amb l'esperança d'aconseguir amnistia i impunitat.

Com havia succeït a principis de la dècada de 1960, l'únic obstacle que impedia l'ocupació de

56| L'objectiu és apropar les diferents ètnies del país i eliminar els seus antagonismes. Vegeu ANDREW SCOTT, S., *Laurent Nkunda et la rébellion du Kivu. Au cœur de la guerre congolaise*, Karthala, París, 2008, p. 282. El federalisme adoptat per la constitució congolese divideix el país en 26 províncies que controlen el 40% dels recursos. Va ser defensat, en particular, per Ruberwa per donar un espai d'expressió als tutsis congolese i, per tant, reconèixer la seva ciutadania. Vegeu BRAECKMAN, C., *Vers la deuxième indépendance...*, op. cit., p. 105.

57| Un d'ells, Jean-Bosco Ntaganda, està acusat per reclutament de nens i d'altres crims comesos a Ituri quan formava part de la guerrilla de Thomas Lubanga. Avui es troba detingut per ordre del TPI.

la part oriental de la RDC per Ruanda i Uganda va ser la presència de la MONUC⁵⁸ i les pressions internacionals sobre aquests dos països, molt dependents de l'ajut extern.

En definitiva, com expliquen Misser i els seus col·laboradors,⁵⁹ les principals causes dels conflictes a la RDC són els problemes agraris, les rivalitats entre els diversos grups i la misèria dels combatents i les seves famílies. Les recursos naturals no han estat mai un motiu, sinó el combustible dels conflictes, la font d'obtenció de diners per finançar les guerres de cada bàndol.

Les eleccions de 2007 van resoldre el problema de la legalitat del poder al Congo, però no la seva legitimitat. Segons Braeckman,⁶⁰ el govern és fràgil perquè no disposa dels recursos financers necessaris per afrontar els problemes socials derivats de la mala gestió de les dècades anteriors, per les polítiques d'austeritat imposades per les IFIs i, sobre tot, per l'absència d'un exèrcit capaç de defensar el territori nacional i imposar l'autoritat de l'Estat.

4. El controvertit saqueig dels recursos naturals de la RDC per part dels països veïns

Els principals beneficiats dels conflictes de la República Democràtica del Congo han estat, sense cap mena de dubte, Ruanda i Uganda.⁶¹ Ambdós països han mantingut i mantenen la

58| Amb 4.500 cascos blaus desplegats al Kivu del Nord (17.600 a tot el país), la MONUC es va comprometre a donar, si calia, suport militar a l'exèrcit congolès (a banda del tàctic i logístic) per fer front als atacs de les bandes armades o dels països veïns.

59| MISSE, F. (amb la participació de Raphaël Sourit i Nestor Bidadanure), op. cit., p. 21.

60| BRAECKMAN, C., *Les nouveaux prédateurs...*, op. cit., p. 376 i seg.

61| Ruanda, particularment, ha obtingut importants beneficis del saqueig de coltan, or i diamants. Vegeu. BRAECKMAN, C., *ibid*, p. 246-249.

seva presència al Congo, directament o mitjançant les milícies, amb l'objectiu de continuar el saqueig dels recursos naturals del país i limitar els interessos estratègics congoleos a la zona oriental. Per tal d'aconseguir-ho, utilitzen els tutsis amb l'excusa de protegir-los.⁶² Tot i retirar les seves tropes del territori congolès (Ruanda l'octubre de 2002 i Uganda el maig de 2003), hi mantenen xarxes comercials que els permeten continuar els saquejos.

Altres actors internacionals, les activitats dels quals han estat fonamentals en la perpetuació dels conflictes a la RDC, són les multinacionals europees.

A banda dels informes de les Nacions Unides sobre l'explotació il·legal dels recursos naturals, una sèrie d'informes posteriors elaborats per organitzacions com South Africa Watch o Global Witness insisteixen en la presència de més de dues dotzenes de multinacionals «depredadores» (nord-americanes, belgues, britàniques, alemanyes, xineses i ruandeses)⁶³ involucrades en el comerç il·legal de coltan, entre d'altres productes.

L'informe més rellevant és el redactat pel grup

62] No obstant això, alguns banyamulenges preocupats per la política ambigua de Kigali (agressions i saqueig dels recursos naturals del Congo) comencen a sospitar de les intencions reals de Ruanda i s'oposen obertament a la seva hegemonia a Kivu.

63] Es tracta de les empreses següents: Commet Uganda coltan trading (de Salim Saleh), Afrimex (Gran Bretanya), Armalgamated Metal Corp (Gran Bretanya), Cabot Corporation tantalum processing (EUA), Cogecom coltan trading (Bèlgica), Euromet (Gran Bretanya), Finconcord SA (Suïssa), Finmining (Antilles), H.C. Starck GmbH & Co coltan processing (Alemanya), Kemet Electronics capacitor/manufacture (EUA), Malaysian Smelting Cor. Coltan processing (Malàisia), Nac Kazatomprom tantalum processing (Kazakhstan), Ningxia Non Ferrous Metals, (Xina), Pacific Ores Metals coltan trading (Hong Kong/Xina), Raremet Speciality Metals Company SA (Bèlgica), SLC Germany GmbH (Alemanya), Sogem (Bèlgica), Speciality Metals Company SA (Bèlgica), Trademet SA (Bèlgica), Tinitechinternational Inc (EUA), Vishay Sprague manufacture (EUA/Israel), y Eagles Wings Resources coltan exploitation (Ruanda).

d'experts de les Nacions Unides sobre l'exportació il·legal dels recursos naturals del Congo (16 d'abril de 2001). L'estudi va posar en relleu que tant els estats aliats del govern de la RDC com els enemics s'han dedicat al saqueig sistemàtic i organitzat de les riqueses del país, particularment dels cinc recursos minerals estratègics: coltan, diamants, coure, cobalt i or. En aquest mateix sentit, Cathérine André⁶⁴ explica com l'empresa Rwanda Metals, controlada per l'exèrcit ruandès, va exportar unes 1.200 tones de coltan (100 tones al mes l'any 2000, uns 80 a 100 milions de dòlars, equivalent al pressupost militar ruandès per a aquell any).⁶⁵

Quan el professor Ernest Wamba dia Wamba, president de la secció dissident del RCD, va denunciar l'explotació il·legal dels recursos naturals de la República Democràtica del Congo en un context de desaparició de l'Estat,⁶⁶ va tocar un aspecte que se sol perdre de vista: la participació dels actors nacionals en el saqueig. Mobutu i els seus dignataris van ser els primers a fer-ho. La fortuna del mandatari congolès va arribar a ser una de les 10 més grans del món, i el seu poble, un dels més pobres del planeta. En aquest mateix sentit parla el professor Stefaan Marysse⁶⁷ quan es refereix al cas d'Angola i Zimbabue, dels quals afirma que han gastat més del que han guanyat amb la intervenció de les seves tropes al Congo.

64] Col·laboradora de la comissió del senat belga sobre el saqueig dels recursos del Congo.

65] ANDRÉ, C., «Enquête sénatoriale belge sur le pillage au Congo : Constats et enjeux», a *L'Afrique des Grands Lacs, Annuaire 2002-2003*, Centre d'Études de la Région des Grands Lacs d'Afrique-L'Harmattan, Anvers-Paris, 2003, p. 275.

66] Vegeu WILLAME, J.-C., *Les faiseurs de paix...*, op. cit., p. 65. El professor Elikia M'Bokolo comparteix el mateix parer. Sense negar la responsabilitat de les grans potències, empreses i funcionaris internacionals de la UE i l'ONU, M'Bokolo parla de «corrupció generalitzada, esfondrament de l'Estat i saqueig organitzat per part dels mateixos congoleos», en particular, els integrants del govern de transició. Vegeu entrevista a *Afrique Asie*, abril 2006, p. 16-17.

67] Entrevista, *Alternatives internationales*, núm. 31, París, juny de 2006, p. 14.

Efectivament, els informes de l'ONU i les ONG internacionals no parlen de la participació dels mateixos congoleesos en el saqueig, tant els integrants dels successius governs, inclòs el de transició,⁶⁸ com la població civil (funcionaris, treballadors, professors, estudiants) que busca una sortida a la inflació o l'impagament dels sous. La «caça del diamant» va esdevenir una activitat quotidiana per a alguns sectors de la població congoleesa. Aquesta poderosa economia popular explotava, amb mitjans artesanals i a gran escala, els jaciments congoleesos i els de la província angoleesa de Lunda Norte, on els *bana Lunda*⁶⁹ en dominaven el tràfic. A Katanga, després de la crisi de l'empresa Gécamines, entre 40.000 i 50.000 petits traficants es dediquen a l'explotació artesanal de coure per sobreviure. El mateix succeeix amb l'or al Kivu del Nord o Kisanгани, a la frontera amb Uganda, on s'explota fraudulentament i s'exporta des de Kampala, Kigali i Bujumbura.

Aquesta explotació artesanal beneficia, a través del contraban, a una llarga cadena d'actors locals i, sobretot, estrangers occidentals.⁷⁰ Un informe recent del Department for International Development britànic (DfID) indica que de les 16.780 tones de cassiterita que van sortir de la RDC el 2006, les estadístiques oficials

dels serveis duaners de Kivu només en registren 6.748. L'informe també apunta que de les 10 tones d'or exportades el 2005, a les duanes del Kivu del Sud només apareixen registrats 600 quilos i a les del Kivu del Nord 9 quilos. Les xarxes que es dediquen al contraban no són noves. El seu origen es remunta a abans de la guerra, quan els homes de negocis de Kivu, amb la complicitat dels funcionaris de duanes, exportaven cafè a Uganda i Ruanda de manera il·legal.

Pourtier estableix una distinció entre els minerals preciosos (diamants, or i coltan) i la resta (coure i cobalt). En el primer cas, els petits traficants de Kivu exploten artesanalment i en petites quantitats,⁷¹ que acaben a mans de les xarxes mafioses internacionals a través de Ruanda. El gruix de l'explotació de diamants i or, però, el controla el govern congolès per mitjà de les empreses estatals MIBA (a Mbuji Mayi) i la Societat de Mines d'Or de Kilo Moto (a Ituri).

L'any 2000 Leclercq va manifestar que l'absència d'una pau civil i la inestabilitat política i institucional impedièren posar l'explotació de les riqueses naturals al servei de la població congoleesa.⁷² L'ús de les armes, el saqueig sistemàtic dels recursos i la destrucció del patrimoni nacional de la RDC constitueixen les fonts d'enriquiment d'un sector molt concret de la població: «els guanyadors del conflicte». Els principals beneficiats de l'explotació il·lícita dels recursos són els grups bel·ligerants (congoleesos i estrangers), determinades capes de la població local, funcionaris i el CNDP (finançat pels homes de negocis tutsis de Goma).⁷³ El mateix es pot dir de les xarxes creades per les FDLR ruandeses, aliades de Kinshasa, per controlar la producció i comercialització d'or i cassiterita als Kivus amb el suport de les FARD. Les FDLR (forces rebels hutus ruandeses esta-

68] ELONGUI, L., «Main basse sur le Congo», *Afrique Asie*, abril, 2006, París, p. 10-13.

69] DE BOECK, F., «Des chiens qui brisent leur laisse», *Cahiers Africains/Afrika Studies* núm. 45-46 (Chasse au diamant au Congo/Zaire), Institut africain-CEDAF/Afrika Instituut-ASDOC-L'Harmattan, Tervuren-París, 2000, p. 209-232.

70] ABADIE, D., DENEAULT A., y SACHER, W., «Balkanisation et pillage dans l'Est congolais», *Le Monde diplomatique*, París, desembre de 2008, p. 21. Vegeu també l'estudi del Netherlands Institute for Southern Africa, que parla d'entre 50.000 a 60.000 petits exportadors que es dediquen a la mineria artesanal a la província de Katanga. Segons aquest mateix estudi, el president Joseph Kabila va finançar el seu partit (PPRD) i la seva campanya electoral amb els recursos procedents de la Gécamines. Vegeu Institut Néerlandais pour l'Afrique Australe, *L'État contre le peuple. La gouvernance, l'exploitation minière et le régime transitoire en République Démocratique du Congo*, NiZA,-Fatal Transactions-IPIS, Amsterdam, 2006, p. 10-11.

71] L'any 2001, la producció d'or va ser de 5 tones i la de coltan, de 1.500.

72] LERCLERCQ, H., «Le rôle économique du diamant dans le conflit congolais», *Cahiers Africains/Afrika Studies*, núm. 45-46, p. 71-72.

73] MISSER, F. (amb Raphaël Sourt i Nestor Bidadunure), «RDC: un pays contre lui-même» (dossier), *Afrique Asie*, París, gener de 2009, p. 21.

blertes al Congo) cobren elevats impostos sobre aquests minerals (l'impost revolucionari per a l'alliberament de Ruanda) i en faciliten l'exportació cap a Ruanda i Uganda.

Kabila pare ja havia signat contractes d'exploració amb empreses de Zimbabue, Finlàndia, Estats Units i Canadà a canvi de les concessions mineres amb l'objectiu de recaptar fons per finançar la guerra. En la mateixa dinàmica, el govern de transició també va tancar contractes lleonins amb empreses estrangeres per finançar els seus moviments, tal com va denunciar l'informe Lutundula de la comissió parlamentària congoleesa.⁷⁴ Aquest informe

74| Aquesta comissió, presidida pel parlamentari Joseph Lutundula i encarregada d'examinar la validesa dels contractes firmats durant les guerres de 1996-1997 i des de 1998, considera que molts d'ells tenien una base corrupta i no eren transparents. L'informe de la comissió posa de manifest la canibalització del sector miner congolès per part de membres i alts càrrecs del govern de transició.

posa de manifest les pràctiques neopatrimoniales de les elits congoleeses.⁷⁵ També senyors de la guerra, altres actors no oficials, polítics locals i membres d'institucions paral·leles o de xarxes criminals es dediquen a reproduir el que Ryemaekers qualifica de «neopatrimonialisme sense l'Estat».⁷⁶

En resum, s'ha insistit massa en el saqueig dels recursos del Congo per part dels països veïns i s'ha passat per alt la participació dels successius governs congoleesos i els petits explotadors artesanals, la producció dels quals no s'acostuma a comptabilitzar en les estadístiques oficials. El resultat són uns beneficis exorbitants que van a parar a les butxaques de diferents actors locals, regionals i internacionals, fonamentalment les elits congoleeses i els seus aliats estrangers.

75| VLASSENROOT, K i RAEYMAEKERS, T., *op. cit.* p. 7.

76| RAEYMAEKERS, T. (2008), *op. cit.* p. 14.

Conclusió

La República Democràtica del Congo es caracteritza per una llarga tradició de violència que es remunta a l'època de l'esclavitud i la colonització i es perpetua a l'era postcolonial amb el règim de Mobutu i els moviments secessionistes i revolucionaris. Les guerres de l'última dècada han estat les que més víctimes s'han cobrat. Aquests darrers conflictes, titllats frívolament i erròniament d'«ètnics»⁷⁷ pels mitjans de comunicació europeus i nord-americans, neixen de crisis generades fa més de dues dècades.

La relació entre factors externs (relació amb els països veïns) i interns (fragmentació, mal govern) han estat el denominador comú dels successius episodis de violència viscuts a la RDC: la colonització belga, la independència caòtica, la llarga i corrupta dictadura de Mobutu, la fallida democratització de la dècada de 1990, el genocidi de Ruanda i el seu efecte desestabilitzador a tota l'Àfrica central, les aliances regionals de Laurent-Désiré Kabila, el saqueig dels recursos naturals pels països fronterers i la nefasta transició de principis del segle XXI. A tots aquests conflictes cal afegir l'etern problema de la «nacionalitat» dels tutsis congoleesos d'origen ruandès (els banyarandes i els banyamulenges).

Ens trobem, per tant, davant uns conflictes caracteritzats per lluites de poder entre diferents forces polítiques que, animades per la liberalització econòmica, rivalitzen pel control dels recursos naturals. Els innumerables actors rivals, de tots els colors i tendències, s'enfronten en una lluita acarnissada per l'accés a les riqueses en què també s'utilitzen nens soldats i es violen dones com a part d'una estratègia programada d'humiliació de l'adversari.

77 En realitat, es tracta de conflictes amb una important dimensió geopolítica, on intervien factors com la lluita pel poder, el control dels territoris, els problemes agraris i identitaris o el saqueig il·legal dels recursos naturals. Vegeu VIRCOULON, T., «RD Congo : la guerre des Kivus ne veut pas finir», *Alternatives internationales* núm. 41, París, desembre de 2008, p. 19. Vegeu també WILLAME, J.-C., *L'odyssée...*, op. cit., p. 133.

Així, l'exportació de les tensions internes de Ruanda, Burundi i Uganda, la cobdícia envers les riqueses del Congo i les rivalitats polítiques de tota índole podrien formar part d'una explicació global de les guerres congoleeses. Pournier també afegeix que es tracta de guerres dictades per la «pura depredació» dels recursos naturals i encapçalades per senyors de la guerra i líders polítics decidits a arrambar amb el màxim de riqueses del país.⁷⁸

Cal tenir en compte, però, altres factors. Un dels principals motius de la primera guerra (1996-1997), a part de ser una prolongació del genocidi de Ruanda, va ser l'autodefensa dels banyamulenges i la lluita contra la dictadura de Mobutu. En la segona (1998-2003), a banda del saqueig dels recursos de la RDC per part dels països veïns, també planava la lluita contra el règim de Laurent-Désiré Kabila. La tercera (2004-2009) va ser provocada per un nou intent d'ocupació de Kivu des de Ruanda per part de la guerrilla de Laurent Nkunda. Les tres guerres del Congo també tenen un rerefons de reivindicació nacional. D'una banda, dels tutsis congoleesos, i de l'altra, dels moviments rebels ruandesos, ugandesos i burundesos que utilitzen el territori congolès com a base per atacar els seus respectius països.

Els diferents conflictes han convertit la RDC en el país amb més tropes i grups armats del món. Més de 600.000 combatents es reparteixen entre els diferents exèrcits, fraccions i forces. Heus aquí una llista dels grups armats que han transformat la RDC en un veritable polvorí: el MONUC (Missió d'Observació de les Nacions Unides al Congo); les FARDC (Forces Armades de la República Democràtica del Congo); el CNDP (Consell Nacional per a la Defensa dels Pobles) de Laurent Nkunda; les milícies pro governamentals o ètniques d'autodefensa *mayi mayi*; el Front d'Alliberament de l'Est del Congo (FLEC) als Kivus i nord de Katanga; les milícies formades pels grups lendu, hema, alur i lugbara a Ituri; les FDLR (Forces Democràtiques d'Alliberament de Ruan-

78 POURTIER, R., «L'Afrique centrale dans la tourmente. Les enjeux de la guerre et de la paix au Congo et alentour», *Hérodote* núm. 11, París, 2003, 4t trimestre, p. 27.

da), les FNL (Forces Nationales d'Alliberament de Burundi), el LRA (Exèrcit d'Alliberament del Senyor) del senyor de la guerra ugandès Joseph Kony; les FDL (Forces Democràtiques Aliades d'Uganda); o les tropes d'elit de Mobutu, refugiades a la selva i a països veïns (Congo-Brazzaville i República Centreafricana) després de la seva derrota.

La pau i l'estabilitat de la República Democràtica del Congo ha de passar necessàriament per la reconstrucció econòmica i social del país. Per aconseguir-ho, cal enfortir l'Estat, assolir una estabilitat política i posar les institucions al servei del poble, i no al d'un clan o grup social o ètnic determinats.⁷⁹ També cal que els actors locals, nacionals, regionals i internacionals intervinguin de manera coordinada (en el camp polític i econòmic) per tal de resoldre els problemes diagnosticats en la present anàlisi.

En qualsevol cas, però, ens hem de felicitar que la RDC, Ruanda i Uganda hagin concretat els acords de desarmament i repatriació dels hutus de les FDLR apadrinats pels EUA, i posat fi a la lluita de Laurent Nkunda. El temps dirà si aquesta intenció conjunta de resoldre el problema serà eficient o no.⁸⁰ D'altra banda, cal recordar que la persecució dels delictes per part de la comunitat internacional (amb la detenció d'alguns senyors de la guerra) i les

pressions diplomàtiques d'alguns països del Nord han tingut efectes positius.

El patiment sofert pel poble congolès com a conseqüència de les guerres ha acabat enfortint el seu sentiment d'unitat nacional, sobretot a la zona oriental, on els habitants expressen cada vegada més la seva voluntat de pertànyer a la «nació congolea».⁸¹ Aquest sentiment xoca amb els plans sorgits els darrers mesos, com el projecte de divisió de la RDC proposat per Jeffrey Herbst i Greg Mills (segons ells, el Congo no existeix⁸²) o la proposta, suggerida per Herman Cohen (ex-secretari d'Estat per a assumptes africans del gabinet Clinton) i Nicolas Sarkozy, d'exploració dels recursos minerals i agrícoles de la RDC en el marc d'un mercat comú compartit amb els països veïns. La solució real passa per la creació d'un Estat de Dret amb institucions sòlides, descentralitzades i respectuoses amb els drets de les minories. Aquesta és l'única manera d'acabar amb el saqueig que, des dels temps colonials de Leopold I, passant per la cleptocràcia mobutista i fins a l'actualitat, ha convertit aquest país en un «supermercado sense guàrdies ni vigilants», com el defineix Colette Braeckman. De moment, sembla que la cooperació està substituint la guerra. ¿Fins quan?

79| RYCKMANS, F., «Kinshasa: les malentendus de la 'libération'», *Kabila prend le pouvoir* (edició de Marc Schmitz i Sophie Nolet), GRIP-Editions Complexe, Brussel·les, 1999, p. 133.

80| Amb aquesta operació, Ruanda ha aconseguit tots els seus objectius: acabar amb l'amenaça externa de les FDLR, enfortir el seu estatus de potència militar regional i tenir una certa influència sobre el govern de Kinshasa pel fet de tenir a Laurent Nkunda al seu territori. Per la seva part, el govern congolès (després de perdre el suport de molts aliats hutus de Kivu, com el president del parlament Vital Kamerhe, que va dimitir per les discrepàncies amb el president Kabila respecte a la intervenció de les tropes ruandeses en terra congolea) ha aconseguit allò que el seu exèrcit ha estat incapaç de trobar: la pau. Ara, el govern de la RDC pot dedicar-se als problemes socials i a la reconstrucció de les infraestructures amb el suport de la Xina, amb qui ha signat importants contractes.

81| MISSER, F., «Congo, la fin de la guerre de sécession», *Alternatives internationales*, núm. 31, París, juny de 2006, p. 10.

82| HERBST, J. i MILLS, G., «La República Democràtica del Congo no existe», *Africana Noticias*, Fundación Sur, Madrid, maig de 2009, p. 4-6.

Bibliografia

ABADIE, D., DENEAULT A., i SACHER, W., “Balkanisation et pillage dans l’Est congolais », *Le Monde diplomatique*, París, desembre 2008.

ANDRÉ, C., « Enquête sénatoriale belge sur le pillage au Congo : Constats et enjeux », en *L’Afrique des Grands Lacs, Annuaire 2002-2003*, Centre d’Études de la Région des Grands Lacs d’Afrique-L’Harmattan, Anvers-París, 2003.

ANDREW SCOTT, S., *Laurent Nkunda et la rébellion du Kivu. Au cœur de la guerre congolaise*, Karthala, París, 2008.

BRAECKMAN, C., “La champagne victorieuse de l’AFDL », en AA. VV. *Kabila prend le pouvoir*, GRP-Éditions Complexe, Brussel-les, 1998.

BRAECKMAN, C., *Vers la deuxième indépendance du Congo*, Le Cri-Afrique Éditions, Brussel-les-Kinshasa, 2008.

BRAEKMAN, C., *Les nouveaux prédateurs. Politique des puissances en Afrique centrale* (edició revisada i augmentada), Les éditions Aden, Brussel-les, 2009.

CARANCI, C., “Congo: el difícil camino de la independencia”, en *Historia Universal*, tomo 28, Editorial 16, Madrid, 1985.

DE BOECK, F., « Des chiens qui brisent leur laisse », en *Cahiers Africains/Afrika Studies* n° 45-46 (Chasse au diamant au Congo/Zaire), Institut africain-CEDAF/Afrika Instituut-ASDOC-L’Harmattan, Tervuren-París, 2000.

DE VILLERS, G. (en col·laboració con Jean OMASOMBO TSHONDA), *Zaire. La transition manquée. 1990-1997*, Cahiers Africains n° 27-28-29, Institut Africain-CEDAF – L’Harmattan, Tervuren-París, 1997.

FERNÁNDEZ-PALACIOS, M.M., “Lo que pasa en el Congo oriental”, en *Política Exterior*, Madrid, gener-febrer, 2008.

HERBST, J. i MILLS, G., “La República Democrática del Congo no existe”, *Africana Noticias*, Fundación Sur, Madrid, maig de 2009.

HUGO, J-F., *La République démocratique du Congo. Une guerre inconnue*, Michalon, París, 2006.

Institut Néerlandais pour l’Afrique Australe, *L’État contre le peuple. La gouvernance, l’exploitation minière et le régime transitoire en République Démocratique du Congo*, NiZA,-Fatal Transactions-IPIS, Amsterdam, 2006.

KABANDA KANA, K. A., *L’interminable crise du Congo-Kinshasa. Origines et conséquences*, L’Harmattan, París, 2005.

KAMBA, P., *Violence politique au Congo-Kinshasa*, L’Harmattan, París, 2008.

LACOSTE, Y., *Géopolitique. La longue histoire d’aujourd’hui*, Larousse, París 2006.

LANOTTE, C., *Guerres sans frontières en République Démocratique du Congo*, GRIP-Éditions Complexe, Brussel-les, 2003.

M’BOKOLO, E., “Le séparatisme katangais”, en *Au cœur de l’ethnie. Ethnie, tribalisme et État en Afrique* (Jean-Loup Anselme i Elikia M’Bokolo), La Découverte, París, 1999.

MARTENS, L., “La vía de Patrice Lumumba y Pierre Mulele. La insurrección popular en el Congo-Kinshasa. 1960-1968 » (mimeo), SF.

MISSER, F. (con la participació de Raphaël Sourt i Nestor Bidadanure), « RDC: un pays contre lui-même » (Dossier), *Afrique Asie*, París, 2009.

MISSER, F., “Congo, la fin de la guerre de sécession », en *Alternatives internationales* n° 31, París, juny de 2006.

MWAKA BWENGE, A. i ATENGA, T., “Retour sur le référendum constitutionnel. La République Démocratique du Congo à la croisée des chemins », en *Diplomatie* n° 19, París, març-abril de 2006.

NDAYWELL È NZIEM, I., “Du Congo des rébellions au Zaïre des pillages », en *Cahiers d’Études Africaines* n° 150-152 (Disciplines et déchirures. Les formes de la violence), Éditions de EHESS, París.

NZONGOLA-NTALAJA, G., *From Zaire to the Democratic Republic of the Congo*, Nordska Afrikainstitutet, Uppsala, 1998.

PÉRIÈS, G. i SERVENAY, D., *Une guerre noire. Enquête sur les origines du génocide rwandais (1959-1994)*, La Découverte, París, 2007

POURTIER, R., "L' Afrique centrale dans la tourmente. Les enjeux de la guerre et de la paix au Congo et alentours », en *Hérodote* n° 11, Paris, 4e trimestre, 2003.

POURTIER, R., « Afrique des Grands Lacs-Congo : la guerre est-elle fatale ? », en *Questions Internationales* n° 5, Paris, enero-febrero, 2004.

RYCKMANS, F., "Kinshasa: les malentendus de la 'libération'", en *Kabila prend le pouvoir* (ed.: Marc Schmitz i Sophie Nolet), GRIP-Editions Complexe, Brussel-les, 1999.

SPITTAELS, S. i HILGERT, F., *Cartographie des motivations derrière les conflits: le cas de l'Est de la RDC*, IPIS-Fatal Transactions, Anvers, 2008.

VERHAEGEN, B., "Principes et pratiques de l'Histoire immédiate en Afrique », en *Le Zaïre à l'épreuve de l'histoire immédiate* (dir : Jean Tshonda Omasombo), Karthala, Paris, 1993.

VIRCOULON, T., « RD Congo : la guerre des Kivus ne veut pas finir », en *Alternatives internationales* n° 41, Paris, desembre de 2008.

VLASSENROOT, K i RAEYMAEKERS, T., "¿El retorno del leopardo? Patrimonialismo y crisis post-transición en la República Democrática del Congo", en *Revista Académica de Relaciones Internacionales* n° 6, UAM-AEDRI, Madrid, 2007.

WILLAME, J.C., "Kivu: la poudrière", en AA. VV. *Kabila prend le pouvoir*, GRP-Éditions Complexe, Brussel-les, 1998.

WILLAME, J.-C., *L'automne d'un despotisme. Pouvoir, argent et obéissance dans le Zaïre des années quatre-vingt*, Karthala, Paris, 1992.

WILLAME, J.-C., *Les faiseurs de paix au Congo. Gestion d'une crise internationale dans un État sous-tutelle*, GRIP-Éditions Complexe, Brussel-les, 2007.

WILLAME, J.-C., *L'odyssée Kabila. Trajectoire pour un Congo nouveau?*, Karthala, Paris, 1999.

La República Democrática del Congo postcolonial: el fracàs de l'Estat i la tutela en les relacions interafricanes

Germain Ngoie
Tshibambe

Professor del Departament de Relacions internacionals de la Universitat de Lubumbashi (República Democràtica del Congo)

Co-coordinador del Centre d'excellence sur l'étude de la démocratie locale (CEDEMOL)

Introducció

Per la seva superfície, possibilitats econòmiques i població, la República Democràtica del Congo té vocació de potència en el seu entorn més immediat, àdhuc a l'escena africana. Els seus 2.234.000 km² de territori el converteixen en el segon país més gran del continent i les seves possibilitats econòmiques es podrien resumir amb el sobrenom amb què es coneix la regió: «escàndol geològic». Efectivament, la RDC posseeix un sòl i un subsòl riquíssims i unes reserves hidroelèctriques gegantines. Quant a la població, tot i la llarga guerra del 1998 al 2003 (coneguda no sense motius com la «primera guerra mundial africana», amb més de quatre milions de víctimes mortals), els seus 66 milions d'habitants situen el país entre els cinc més populosos de l'Àfrica. L'any 1960, quan el Congo va accedir a la independència, el primer ministre Patrice-Émery Lumumba va considerar en el seu programa electoral la possibilitat que el país esdevingués un pol decisiu de l'apogeu africà.¹ Aquesta idea heretava una percepció compartida des de feia molt de temps per diferents observadors. Jean-Luc Vellut va transmetre amb paraules encertades aquesta evidència: «La posició del Congo al centre de l'Àfrica, les seves dimensions, els grans recursos econòmics i industrials [...] han fet i continuen fent del Congo una "gran potència" al mig d'un entorn de petits estats pobres.»² Aquest país potencialment gran és, però, paradoxalment, un nan polític a l'escena diplomàtica africana. El Congo no ha sabut convertir les seves possibilitats en una força prou gran com per tenir un paper important al continent.

A punt de complir el seu cinquantè aniversari, la RDC encara no posseeix cap estructura política que pugui augmentar el poder de l'Estat a l'interior del territori nacional. La independència interna que a l'estat congolès tant li costa defensar s'esgota ràpidament i el país no té influències a l'estranger. De fet, la

projecció d'un estat cap a l'exterior està directament relacionada amb el seu poder a l'interior. Raymond Aron defineix encertadament l'ontologia de l'Estat quan escriu: «La unitat política s'estableix per oposicions. Esdevé ella mateixa quan és capaç d'actuar a l'exterior.»³ Aquesta capacitat depèn en gran mesura dels recursos nacionals i de l'habilitat diplomàtica i estratègica que els conductors de l'Estat demostren fronteres enfora. La vida exterior de la RDC, però, està determinada per la manca de coherència en la gestió política domèstica. Aquest dèficit de coherència política interna es supleix amb formes de violència extrema que afebleixen encara més el país (vegeu el capítol del professor Mbuyi Kabunda). És cert que els conflictes formen part de la historicitat d'un estat, com afirma Charles Tilly basant-se en l'experiència europea: «La guerra la fan els estats [...]. Les grans mobilitzacions bèl·liques creen importants oportunitats en el context de les quals els estats s'expandeixen, es consoliden i creen noves formes d'organització política.»⁴ A la RDC, la guerra ha estat present al llarg de tota la seva història colonial. Arriba d'improvís i no deixa a l'Estat reforçar les capacitats socials internes de gestió del conflicte. Al contrari, la guerra deixa seqüeles que afebleixen les institucions. Segons les observacions de David Francis, els conflictes només condueixen a «l'enfonsament de l'Estat i a la fragmentació social».⁵

En aquest capítol analitzarem el paper de la RDC a l'escena africana tot observant, d'una banda, els desafiaments a què s'enfronta i, de l'altra, la percepció que altres estats africans tenen de la RDC. Posteriorment, descriurem els obstacles que resten impuls a un país gegant que, com Gulliver, es troba immobilitzat per uns lil·liputencs. La comparació amb el protagonista de la novel·la de Jonathan Swift

1] *Congo 1960*, tom 1, Brussel·les i Léopoldville, 1961.

2] VELLUT, J.-L., «La politique africaine du Congo», *Cahiers Economiques et sociaux*, vol. III, núm. 3, octubre de 1965, p. 340.

3] ARON, R., *Paix et guerre entre les nations*, Paris, Editions Calmann Levy, 1962, p. 60.

4] Tilly, citat per AYOUB, M., *The Third World Security Predicament*, Londres, Lynne Rienner Publishers, 1995, p. 22.

5] FRANCIS, D.J., *Uniting Africa. Building Regional Peace and Security Systems*, Aldershot, Ashgate, 2006, p. 60.

pot semblar exagerada, però no és menys cert que aquest país, si es recupera, té tot el que cal per convertir-se en una potència a la regió i a tot Àfrica.⁶ El decurs de la nostra reflexió va més enllà de la demarcació entre afers in-

teriors i exteriors. És precisament en l'encreuament d'ambdós nivells on podrem trobar les claus per entendre els èxits, els fracassos i, en definitiva, la trajectòria de la República Democràtica del Congo a l'escena africana.

6| KODJO, E., *...Et demain l'Afrique*, Paris, Editions Stock, 1985.

1. La identitat de la RDC i la seva projecció a l'escena africana

L'Estat congolès postcolonial és una estructura destinada a planificar l'arquitectura de regulació d'un territori amb una història marcada per la Conferència de Berlín de 1884-1885. Celebrat per resoldre el repartiment de l'Àfrica, el fòrum berlinès va convertir el territori congolès en una propietat privada del rei belga Leopold II. Es van fer concessions, fundades en el dret, a altres potències europees perquè poguessin accedir al territori i desenvolupar-hi activitats comercials sense cap restricció lligada al tractament nacional. La llibertat de comerç a la conca del riu Congo va permetre sadollar l'apetit de les grans potències en plena expansió colonial. A partir d'aquest període podem subratllar dues dades importants que marcaran la història de l'estat congolès. La primera està relacionada amb el caràcter internacional o el tarannà internacionalista d'aquest territori. Molt abans que es parlés de la globalització, tot Occident ja estava implicat en la política de la regió i la sort del Congo ja estava determinada per la seva relació amb el món. La segona dada es refereix a la disseminació «d'una espècie de cultura del terror en un espai de mort»,⁷ en relació amb els mètodes d'extracció dels recursos naturals i el tracte de l'habitant indígena.

La novel·la de Joseph Conrad *El cor de les tenebres* descriu perfectament la tragèdia que va acompanyar l'explotació dels recursos naturals al Congo. Com ja hem indicat en un altra ocasió, en aquesta ficció mig tràgica, mig dramàtica, Conrad «descriu el costat fosc, sarcàsticament inhumà, que rau al cor de qualsevol empresa dedicada a aprofitar els recursos d'aquest país mitjançant l'ocupació del territori en detriment de la població».⁸

7| Taussig citat per WATTS, M.J., «Petro-Violence : Some Thoughts on Community, Extraction and Political Ecology », p. 9, disponible a: <http://repositories.cdlib.org/iis.bwep/WP99-1-Watts>, accés el 3 de juliol de 2009.

8| NGOIE, T., «La République Démocratique du Congo et la quête d'une politique étrangère pragmatique» a Ngoie, T. (ed.), *Les défis de la consolidation de la paix en République Démocratique du Congo*, Africa Peace Research Series, núm. 2, Bradford, University of Bradford Press, 2008, p. 131.

¿Contribuiran les diferents revelacions sobre la política d'amputació de mans aplicada pels agents colonials a l'època de l'Estat Independent del Congo a canviar de perspectiva i cridar l'atenció sobre el destí d'aquest territori?⁹ L'adhesió del país a la sobirania internacional va permetre el «retorn del reprimat». Aquesta vessant reprimida va manifestar-se pocs dies després de la celebració de les cerimònies d'independència, quan les forces imperialistes que intentaven posar a ratlla el primer ministre del primer govern congolès van aconseguir activar l'engranatge de la divisió, tot provocant així la secessió de la província de Katanga i la de la Unitat del Kasai.

¿Com podria la classe dirigent congoleesa construir un Estat en aquest espai? ¿Quines són les condicions internes i externes que van envoltar la construcció de l'Estat en aquest territori? Per donar una resposta a aquestes preguntes, convé apuntar que el conflicte i la violència assisteixen assíduament a les cites de la construcció del Congo. Les tres etapes en què podem dividir la seva història estan marcades per uns conflictes prou il·lustratius. Explorem aquests períodes.

2. La primera República: un Estat mort renaixut sota oxigen aliè

La primera República va durar només cinc anys, però va ser un període tenyit de conflictes de tota mena, que van prendre forma d'enfrontament armat en els episodis de les secessions de Katanga (juliol de 1960) i del Kasai del Sud (agost de 1960). D'altres pugnes van sorgir, sota una forma esmorteïda de crisi institucional, al cim de l'Estat. El setembre de 1960, l'enfrontament entre Joseph Kasavubu, cap de l'Estat, i Patrice-Émery Lumumba, primer ministre, va provocar una crisi institucional que va desembocar en un primer cop d'estat. El

9| VANGROENWEGHE, D., *Du sang sur les lianes. Léopold II et son Congo*, Brussel·les, Didier Hatier, 1986 i Hochschild, A., *Les fantômes du Roi Léopold. Un holocauste oublié*, Paris, Belfond, 1998.

govern central va deixar de funcionar i es van designar joves universitaris sense experiència per formar el Col·legi de Comissaris generals.¹⁰ Lumumba és assassinat a Katanga el gener de 1961 i a Léopoldville comença la persecució sistemàtica dels polítics lumumbistes, que es refugien a Stanleyville, on formen el govern de la República Popular del Congo. Aquests fets creen un context que posa de manifest dos elements constitutius de la construcció històrica del Congo postcolonial: la ràpida descomposició de l'Estat i la internacionalització de la gestió de la crisi interna.

L'Estat es descompon ràpidament degut a la feblesa del govern central, que veu com perd el control sobre la totalitat del territori nacional. Els factors que acceleren aquesta pèrdua de control són, d'una banda, la secessió de la província de Katanga, rica província minera, i del Kasai del Sud, productora de diamants, i de l'altra, la proliferació de focus de rebel·lió que van escampar-se per tot el país. El més proper d'aquells focus, encapçalat per Pierre Mulele, era a Kwilu, a pocs quilòmetres de la capital, Léopoldville. Benoît Verhaegen descriu perfectament aquest procés de descomposició de l'Estat:

«La crisi congoleesa no comença amb el moti militar del 5 de juliol de 1960, sinó molt abans, probablement el 1957, l'any que la recessió econòmica comença a fer notar els seus efectes, els quals es van unir a una desestabilització profunda del sistema polític colonial. Un observador atent hagués pogut desvelar en aquell moment els signes que van precedir la crisi total i inevitable d'un sistema colonial que es va definir amb dues paraules: "paternalisme autoritari". Per tant, el 30 de juny de 1960, no és que el Congo canviés d'amos després d'haver perdut, feia uns mesos, l'amo colonial. Senzillament, no va tenir l'ocasió de conèixer-ne de nous. El govern que havia de fer-se càrrec de l'herència colonial estava absolutament mancat dels instruments de poder: la força pública va amotinar-se, l'aparell administratiu va quedar completament dislocat per la marxa dels

vuit mil funcionaris (belgues) que n'eren el cap i l'armadura, i les finances estatals, ja en situació compromesa durant els últims anys de la colonització, van enfonsar-se en el moment de la ruptura amb la metròpoli i la secessió de la província de Katanga.»¹¹

La decadència de l'Estat congolès postcolonial es desencadena amb la desposseïció del govern de Lumumba per part del president Kasavubu. El president va destituir unilateralment el primer ministre quan aquest tenia una majoria indestructible al parlament i, en resposta a aquesta destitució, el primer ministre va suspendre les funcions del seu president. Per tal de sortir d'aquesta contradicció institucional, l'exèrcit els va neutralitzar a ambdós. En realitat, va neutralitzar únicament el primer ministre Lumumba, a qui les cancelleries occidentals consideraven un nacionalista amb inclinacions comunistes. Tal com hem indicat en una altra ocasió, «amb la desposseïció de les capacitats executives, el Congo esdevé ingovernable. Aquest fràgil atzucac polític condueix les autoritats centrals de Léopoldville cap a una deriva totalitària marcada per la caça dels lumumbistes i nacionalistes i l'anul·lació del parlament nacional.»¹²

Nzongola Ntalaja situa els motius de la crisi de l'Estat congolès postcolonial dins de l'estratègia imperialista de la dècada de 1960, caracteritzada per l'exclusió dels líders nacionalistes de l'exercici del poder.¹³ L'estratègia va funcionar i va contribuir a l'emergència d'una oligarquia burocràtica al servei de l'empresa estrangera, caracteritzada pel parasitisme al voltant dels recursos naturals del país i l'ús a la violència per emmudir qualsevol expressió reivindicativa. Mustapha Benchenane en fa el següent retrat:

11] VERHAEGEN, B., «Dix ans d'indépendance», *Revue française d'études politiques africaines*, núm. 57, setembre 1970, p. 18.

12] NGOIE, T., *La République démocratique du Congo dans les relations interafricaines. La trajectoire d'une impossible quête de puissance*, Lubumbashi, Labossa, 2005, p. 116.

13] NZONGOLA, N. (ed.), *The Crises in Zaire. Myths and Realities*, Trenton, N.J., African World Press, Inc., 1986, p. 265-271.

10] Per a més detalls sobre aquests esdeveniments, vegeu els dos toms de *Congo 1960*, Brussel·les i Léopoldville, 1961.

«Aquesta oligarquia no controla el control de la producció ni explota treballadors, és a dir, no obté els seus recursos confiscant la plusvàlua, sinó que s'ha constituït gràcies a l'activitat política i administrativa. [...] L'oligarquia zairesia sorgeix, per tant, com un apèndix de la burgesia internacional. [...] Afavoreix les ingerències estrangeres sempre que siguin beneficioses i farà tot el possible per encoratjar la implantació d'estructures capitalistes.»¹⁴

La internacionalització de la gestió de la crisi congoleesa va desestructurar i estructurar alhora el futur polític del país. D'una banda, la presència de les Nacions Unides al Congo (ONUC) va tenir un paper desestructurador en el sentit que va impedir al govern Lumumba reabsorbir ràpidament la província secessionista de Katanga, accelerant-se així la caiguda d'aquell primer govern congolès. D'altra banda, la tutela de l'Estat congolès per part de la comunitat internacional va desplegar un efecte estructurador perquè va aconseguir allunyar Lumumba del poder i reduir el pes dels elements nacionalistes al govern central. Subrepticiament, Benoît Verhaegen ret comptes d'aquesta tutela internacional del Congo:

«Des del principi va fer-se la incompatibilitat entre l'acció de l'ONU al Congo i l'existència d'un govern congolès realment independent. Després de dos mesos de tensions i conflictes oberts, el primer govern va ser eliminat per l'acció conjunta d'oposicions internes, forces centrífugues, pressions d'origen colonial i estranger i la complicitat de l'ONU. Van caldre vuit mesos més perquè l'ONU instal·lés un govern que donés resposta a les dues exigències de l'organització internacional: una de política (reconeixement per part dels països afroasiàtics) i una altra de tècnica (possibilitat de cooperació sobre el terreny). [...] La unitat del país i la restauració dels engranatges essencials de l'Estat (finances públiques, administració, exèrcit, educació) es van assolir sota el règim d'Adoula gràcies al suport de l'ONU, però en detriment d'una vida i una estructura polítiques internes viables.»¹⁵

És a dir, si buidem el país de tot signe de vida i estructura polítiques internes viables, què en queda? El que queda és el que es constata, tant ahir com avui: la negligència i el desordre d'una classe política mediocre que només pensa en enriquir-se, que només busca la manera d'accedir als recursos interiors i exteriors, en detriment d'una població sumida en la pobresa.

Així com, en clau interna, l'ONUC va tenir un paper important en l'estabilització de la situació i va evitar la balcanització del país, cal reconèixer que els estats africans també es van implicar incorporant el Congo a les seves polítiques. Mentre la crisi acumulava núvols grisos sobre el futur del país, les discussions entre els estats africans a propòsit d'un Congo malalt van provocar dissensió i dolor al llarg del continent. La fractura ideològica entre el grups de Brazzaville i Casablanca, que va marcar la escena ideològica africana entre 1960 i 1963, va agreujar-se amb el deteriorament de la situació al Congo. Adekunle Ajala transmet perfectament aquesta evidència amb les següents paraules:

«L'absència d'unitat entre els estats africans entorn de la crisi congoleesa va suposar per als panafricanistes un macabre regal de Nadal l'any 1960, i seguiria entelant el panafricanisme mentre la mateixa crisi romangués sense resoldre.»¹⁶

Això és tant com dir que un Congo malalt va contribuir a la divisió dels estats africans i va agreujar les seves diferències sobre l'escena diplomàtica. D'altra banda, les crisis que van salpicar els primers cinc anys del Congo post-colonial van contribuir a l'afebliment de l'Estat (ens referim, entre d'altres, a l'enfrontament entre el president Kasavubu i el primer ministre Lumumba, a la secessió de Katanga o als intents de resoldre les revoltes que van causar estralls per tot el país). Cal recordar que en el nou sistema diplomàtic africà pluralista, l'alineament pro-occidental de tots els governants que van succeir l'assassinat Patrice-Émery Lumumba va situar el Congo a l'ala conservadora

14| BENCHENANE, M., *Les coups d'état en Afrique*, París, Publisud, 1983, p. 12.

15| VERHAEGEN, B., *op. cit.*, p. 19-20.

16| ADENKULE, A., *Pan-Africanism. Evolution, Progress and Prospects*, Londres, André Deutsch Ltd., 1973, p. 30.

o moderada. Després de la crisi constitucional que va enfrontar Kasavubu (amb el suport del grup de Binza, que en surt vencedor) amb Lumumba, els dirigents congolesos van adoptar un esquema maniqueu que distingia entre estats africans «bons» i «dolents». El «dolents», és a dir, els d'orientació radical o progressista, van patir complicacions diplomàtiques amb els diferents governs congolesos, que no van dubtar a expulsar de Léopoldville alguns ambaixadors africans. A aquest respecte, uns observadors de la vida política al Congo van escriure les següents paraules:

«Amb el conflicte entre Kasavubu i Lumumba, l'Àfrica es va trobar dividida. Ghana, Mali, el Marroc i la República Àrab Unida van donar suport a la legitimitat del govern de Lumumba en solitari. Des d'aleshores, els successius governants del Congo van tendir a dividir el món i l'Àfrica en dos blocs irreconciliables: els països "amics" i els països "enemics". Aquell primer moment de la crisi, més que qualsevol altre, condicionarà durant molt de temps la política exterior del Congo. Les autoritats de Léopoldville, representades des del 29 de setembre de 1960 pel Col·legi del Comissaris generals, van entrar en guerra contra els països africans del grup de Casablanca. El mes de setembre van ser expulsats els diplomàtics de la República Àrab Unida i de Ghana, i a partir de l'any 1961 es va orquestrar una campanya de denigració constant dels governs de Mali i el Marroc, membres del grup de Casablanca. Al mateix temps, les relacions de les autoritats de Léopoldville amb la resta de països africans no van ser gaire més cordials degut a un altre motiu: el suport que aquests estats donaven a la secessió de Katanga. La complaença mostrada pels països del grup de Brazzaville davant la separació de la província congolesa era incompatible amb el manteniment de l'amistat amb les autoritats de Léopoldville.»¹⁷

Durant la primera República, una classe política congolesa massa «compradoritzada» per les forces del neocolonialisme no va saber aplicar-se en la construcció de l'Estat degut al poc marge de maniobra que deixaven els poders

externs. La presència de l'ONUC al territori congolès va facilitar les tasques de reordenament interior dels diferents governs després de la caiguda de Lumumba. L'Estat congolès, però, es mantenia viu gràcies a l'ajuda externa forçada. Una identitat pròpia a càrrec d'altri, més objecte que subjecte sobre l'escena internacional.

3. La segona República: un intent de recuperar l'autonomia de la identitat

Una espurna d'esperança semblava lluir quan el president Mobutu va prendre el poder el novembre de 1965. Aquella llum augurava perspectives interessants perquè, des de la pau regnant, es pogués consolidar l'autoritat de l'Estat sobre el conjunt del territori nacional. De fet, van ser les contradiccions internes derivades de les febleses de la classe dirigent congolesa les que van conduir els militars a perpetrar el cop d'estat. Aquestes contradiccions es van fer patents a tot el continent quan el règim del president Kasavubu va adoptar el que la premsa va denominar «un gir a l'esquerra». Aquest canvi de direcció va ser el resultat de la línia de política estrangera impulsada pel govern central de Congo-Léopoldville, consistent en l'alineament amb els estats africans progressistes que volien que el Congo es desfés dels grups mercenaris. Uns mercenaris que, al seu torn, eren la punta d'espasa de l'exèrcit congolès per reconquerir un país amb focus de rebel·lió repartits per tot el territori. Aquest recurs als mercenaris va ser mal interpretat pels estats africans progressistes, els quals, després de pressionar el govern central, van aconseguir convèncer el president Kasavubu.

D'altra banda, entre 1960 i 1965, les relacions diplomàtiques entre el govern central del Congo i la resta d'estats africans, tant els moderats com els progressistes, no estaven en el seu millor moment. Aquestes relacions es van deteriorar fins al punt que la RDC va quedar aïllada de l'escena africana. L'aïllament diplomàtic es va agreujar quan Tshombé va tornar al poder com a primer ministre. Els analistes van donar la seva visió d'aquest pobre balanç:

17] *Etudes congolaises*, 1964, núm. 21, editorial, p. 24-25.

«Tant en el camp de les relacions bilaterals com en el de les relacions amb els reagrupaments polítics africans, el balanç a la fi de la primera legislatura és molt magre: la política africana, o millor dit, l'absència d'una veritable política africana ha fet que [el Congo] hagi quedat gairebé aïllat i en conflicte amb tots els seus veïns més immediats, els quals li assignen un lloc marginal al sí de l'Organització de la Unitat Africana.»¹⁸

Abans de descriure els nous impulsos que el règim del president Mobutu va donar al país amb l'objectiu de retrobar el seu lloc al concert de les nacions africanes, cal destacar els esforços que va fer per assentar l'autoritat de l'Estat fronteres endins. En aquest sentit, la constitució de 1964 va ser suspesa i el 24 de juny de 1967 es va promulgar la primera constitució de la segona República. La tendència a la centralització i concentració de poder d'aquest segon règim va iniciar-se, d'una banda, amb la reducció de les nombroses i petites unitats administratives a vuit províncies, i de l'altra, amb la limitació del nombre de partits polítics a dos (articles 1 i 4 de la constitució de 1967). L'anterior desdoblament institucional, fruit de la consagració dels poders central, provincial i local, desapareix en virtut del títol tercer, dedicat als poders i institucions de la república, on només s'esmenten les del poder central (article 19).

La constitució de la nova república, que acabaria consolidant-se, va instaurar un règim presidencialista «autènticament africà» que exaltava les funcions executives i reduïa el parlament, inofensiu, a una mera funció de «caixa de ressonància».¹⁹ La sublimació de les funcions executives beneficiava, evidentment, el cap de l'Estat, aquell «pare de la nació» que gaudiria així de «l'encarnació d'un poder fonamentat en la figura d'un home carismàtic que rebutja el control d'un règim parlamentari i que es malfia del Dret, més concretament, de les obligacions i límits que aquest imposa al poder».²⁰

A fi de comptes, al Zaire (nom que va rebre la RDC entre 1971 i 1997) es va imposar la «sacralització del poder», amb el consegüent «rebuig del poder compartit i del poder controlat».²¹ Des del moment en què la supremacia del cap de l'Estat es fonamentava en la preeminència reconeguda al president de la república sobre la resta d'òrgans de l'estat, el presidencialisme congolès va afavorir la personalització del poder.²² Tres observadors de la vida política del Congo durant la segona República van descriure aquest procés de construcció de l'Estat a través de la personalització del poder:

«Políticament, l'any 1965 assistim a una temptativa real de reconstrucció de l'aparell estatal i de restabliment del control d'aquest aparell sobre el conjunt de la societat. Aquest intent es duu a terme mitjançant un procés doble. D'una banda, el poder militar resultant del cop d'estat s'institucionalitza molt ràpidament amb la creació autoritària, des de dalt, d'un partit únic destinat a ser l'instrument privilegiat del control de l'aparell de l'Estat i, alhora, de l'extensió del mateix sobre la societat. D'altra banda, aquesta evolució institucional es realitza per mitjà de la consolidació progressiva del poder personal del cap de l'Estat sobre el conjunt d'institucions que caracteritzen el nou règim.»²³

El resultat de la personalització del poder va ser tan bo fronteres endins que Mobutu va provar de traslladar-lo a tot el continent. El règim va intentar millorar les relacions bilaterals amb gairebé tots els països veïns. Les recuperades trobades diplomàtiques a tres o quatre bandes van permetre estabilitzar les relacions amb els països fronterers. Aquesta bona perspectiva va permetre consolidar la seguretat del règim de Mobutu i evitar atacs exteriors. De fet, l'est del Congo era una franja neuràlgica de fàcil accés i epicentre de freqüents revoltes. L'era de la concòrdia es va poder segellar amb la creació de

18| *Ibid.*

19| FAURE, Y.-A., «Les constitutions et l'exercice du pouvoir en Afrique noire», *Politique africaine*, vol. 1, núm. 1, gener de 1981, p. 44-45.

20| KAMTO, M., *Pouvoir et droit en Afrique noire*, Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1987, p. 243.

21| *Ibid.*

22| YOUNG, C. & THOMAS Turner, *The Rise and the Decline of the Zairian State*, Wisconsin, The University of Wisconsin Press, 1985, p. 177-180.

23| BEZY, F. i altres, *Accumulation et sous-développement au Zaïre. 1960-1980*, Louvain-la-Neuve, Presses Universitaires de Louvain, 1981, p. 61.

la Comunitat Econòmica dels Països dels Grans Llacs (CEPGL), integrada pel Congo, Burundi i Ruanda. La RDC va acreditar ambaixades al continent, i a la capital congoleesa també s'hi van establir missions diplomàtiques d'altres estats africans.

Els resultats d'aquesta ofensiva diplomàtica de seducció van convertir Kinshasa (antiga Léopoldville) en un centre actiu de relacions internacionals. Així ho demostra la celebració de la quarta sessió de la Conferència de caps d'estat i de govern de l'Organització de la Unitat Africana l'any 1967. Mobutu va definir l'esdeveniment amb les següents paraules:

«En matèria de política estrangera, la nostra acció s'ha vist totalment afirmada. La delegació del Congo va veure com se li denegava l'accés a la conferència de l'OUA de 1964 perquè estava governat per un africà antiafricà. El 1967, en canvi, el nostre país organitza la quarta cimera de l'OUA. Aquesta conferència marca, sense cap mena de dubte, l'inici d'una nova era en la història de les relacions interafricanes. Per al Congo, la quarta cimera ha significat un cop magistral, una victòria aclaparadora, el triomf impecable d'un Congo renovat, d'un poble resuscitat; la seva rehabilitació definitiva als ulls de l'Àfrica, als ulls del món.»²⁴

Al cap i a la fi, la presència a la capital congoleesa del secretari general de les Nacions Unides U Thant i la seva assistència a la cerimònia de clausura de la cimera de l'OUA va ser l'expressió de la renovació d'un país amb el qual calia comptar, a partir d'aleshores, a l'escenari africà. El prestigi del Congo es va fer evident en el pla diplomàtic.

Després d'estabilitzar el país internament, Mobutu va intentar que el Congo assumís un rol de potència regional. Amb aquest objectiu, el president va adoptar el principi de bon veïnatge en la política exterior per tal d'estabilitzar les relacions amb els estats fronterers. Mobutu també va impedir que els diferents opositors congolesos disposessin de territoris-santuari

²⁴ Citat per Mulumba, L., «La politique africaine du Congo), in Congo 1967, Brussel·les i Léopoldville, Editions du CRISP, 1968, p. 200-201.

a partir dels quals poguessin organitzar-se i instigar cops, fet que li va proporcionar certs avantatges diplomàtics. En definitiva, el paper de bon veí va servir al Congo per prendre diferents iniciatives d'agrupament sub-regional amb altres països limítrofs. Com que la franja de l'est era un epicentre d'incertituds i amenaces, Mobutu va crear un triangle estratègic amb els altres dos estats de la zona:

«Es va reforçar la seguretat fronterera. El Congo va crear, juntament amb els altres dos estats de la zona de l'est, una organització internacional denominada Comunitat Econòmica dels Països dels Grans Llacs [...] que va funcionar més aviat com una màquina de control.»²⁵

Després de crear un exèrcit amb membres formats a algunes de les millors acadèmies militars de Bèlgica, França, Israel i els Estats Units, Mobutu va endegar una política de projecció de poder destinada a mantenir els governs africans aliats. Es van enviar tropes al Togo per donar suport al president Eyadema, que passava per dificultats, i al Txad, a petició de França i amb l'objectiu d'acumular recursos diplomàtics de les potències occidentals. L'intent de projecció militar de major envergadura va ser el que es va dur a terme el 1975 a Angola, on els tres partits del país es disputaven el control de Luanda després de la sortida dels portuguesos. La indisciplina de les tropes congoleeses als fronts estrangers, però, va entelar la imatge del gegant amb peus d'argila en què es va convertir l'exèrcit congolès. Així, tot intentant buscar influències, el Congo es va transformar en un pol d'indiferència. Com escriuen Constantin i Coulon, aquest país, i la majoria de règims africans, té «un líder respectat, però sense deixebles fidels.»²⁶

Cal recordar que l'escenari diplomàtic africà exerceix un rol estructurador sobre els estats, però amb efectes tant positius com negatius. El primer efecte concerneix a l'estabilitat dels

²⁵ NGOIE, T.G., 2007, «La politique de bon voisinage : analyse d'un principe de politique étrangère de la RDC», *Congo-Afrique*, núm. 412-413, febrer-març 2007, p.165.

²⁶ CONSTANTIN, F. i Coulon, C., «La diplomatie du dialogue», *Revue française d'études politiques africaines*, núm.101, maig 1974, p. 61.

governos, a qui la diplomàcia protegeix de les temptatives de secessió. Així, l'adopció del principi d'intangibilitat de les fronteres genera el «paradigma d'Addis Abeba» de què parla Luc SINDJOUN.²⁷ Des del moment que el Congo de Mobutu va saber capitalitzar les bones relacions diplomàtiques amb els països fronterers, va beneficiar-se dels avantatges de «l'interès del medi», segons l'expressió encunyada per Arnold WOLFERS.²⁸ Aquests avantatges es tradueixen, concretament, en seguretat per al règim. En el context dels estats africans vulnerables, la seguretat s'entén en un doble sentit: la posició del dirigent respecte al poder i la garantia de la prevenció d'eventuals secessions.²⁹ L'escena africana va tenir un paper important per tro-

bar les vies i mitjans que permetessin acabar amb el règim decadent del president Mobutu. Les contradiccions internes del país van oferir la reconstrucció d'un Estat que va revelar-se més feble que mai. El país s'havia convertit en un lloc d'acumulació de riqueses nacionals, de les quals només se n'aprofitaven les classes dirigents. L'Estat mobutuà va entrar en un procés de «descomposició avançada»³⁰ que va dur al declivi descrit per Crawford YOUNG i Thomas TURNER al llibre *The Rise and Decline of the Zairian State*.³¹

El fracàs de les gestes econòmiques de l'Estat i una crisi que no semblava tenir fi van estancar l'esdevenidor del país. La mala negociació del règim de Mobutu davant la demanda social

27| SINDJOUN, L., *Sociologie des relations internationales africaines*, Paris, Editions Karthala, 2002.

28| WOLFERS, A. citat per BARREA, J., *Théories des relations internationales*, Brussel·les, Ciaco éditeur, 1994, p. 19-20.

29| AYOUB, M., *op. cit.*, p. 139-145.

30| MONNIER, L., «Rôle géostratégique du Zaïre dans l'aire conflictuelle d'Afrique australe. Eléments pour une analyse», *Genève-Afrique*, vol. XXVI, núm.2, 1998, p. 75-90.

31| YOUNG, C. i altres, *op. cit.*

de democratització de les institucions públiques a la dècada de 1990 va suposar un altre cop per als congolesos i la demostració de les seves eternes contradiccions internes. Per tal de mantenir-se al poder, Mobutu va minar des de dins l'instrument que va dur-lo al poder. Les forces armades, eina de la diplomàcia d'autoritat, havien pecat de manca d'organització. Jacques Delpechin dóna les claus de la mecànica que va conduir a l'afebliment de l'exèrcit congolès sota la presidència de Mobutu:

«Tot i haver conquerit el poder per la via militar, Mobutu sabia que la seva major amenaça sorgiria probablement del propi exèrcit. Conscientment o no, va aplicar la màxima preferida per tots els colonitzadors, "divideix i venceràs", sobretot en aquells nivells on la divisió era necessària. L'exèrcit zairès mai no passaria de ser una força extrapolicial de repressió interna. Cada vegada que s'havia fet necessària la seva intervenció, es va haver de recórrer a tropes estrangeres.»³²

La manca d'unes veritables forces armades al Congo converteixen el territori en un espai vulnerable i buit de poder, on d'altres forces voldran dir-hi la seva.

Així doncs, aïllat a l'escenari internacional, el règim de Mobutu va afrontar una revolta armada originada a les muntanyes de l'est del país. No entrarem a analitzar les controvèrsies relatives a l'origen intern o extern de la rebel·lió,³³ però hi ha un fet evident: la caiguda, com les fitxes d'un joc de dominó, de les forces congolese davant l'avanç de les tropes rebels sota l'auspici d'una gran coalició d'estats estrangers decidits a acabar amb el règim de Mobutu. La seva caiguda enceta una nova fase en la trajectòria de la construcció de l'Estat congolès i de la creació d'una identitat que només es pot projectar en la feblesa d'unes institucions sense autoritat, incapaces de relançar una reconstrucció nacional.

4. La tercera República: la difícil gestió del jou i la tutela d'altri

L'arribada al poder de Laurent-Désiré Kabila el maig de 1997 va suscitar parers oposats, d'una banda a l'àmbit nacional, i de l'altra, a l'escenari internacional.

En el marc domèstic, la població, emmudida i incapacitada per a la participació en la cosa pública durant el llarg règim de Mobutu, va donar suport total al nou president. Els congolesos havien passat «temps de desgràcia», en paraules d'Achille Mbembe.³⁴ Després d'un intent de transició cap a la democratització de les institucions tenyit de violències de tot tipus, la crisi socioeconòmica més greu mai viscuda va sumir el país en una misèria gairebé generalitzada. Més del 80% de la població congolese vivia amb menys d'un dòlar diari i l'esperança de vida havia disminuït de 45 anys a la dècada de 1970 a menys de 40 després de 1990. Willame descriu de la següent manera la situació del Congo quan Mobutu va fugir de Kinshasa el maig de 1997:

«Efectivament, l'existència de l'estat congolès només és virtual. Des de 1985, el tresor públic ha estat dilapidat per les extraccions directes del poder, el qual mai més podrà fer efectiu el deute abismal induït per inversions estrangeres enganyoses. Molt aviat ja no hi haurà carreteres, ponts, bancs ni diners per a les escoles ni per a la salut, ni salaris per pagar als funcionaris. I, sobretot, no hi haurà un exèrcit digne de dir-se'n, perquè tots els seus generals s'han convertit en comerciants. El país ha esdevingut un objecte no identificat on només se sobreviu gràcies a la inventiva de la gent i la seva extraordinària capacitat de sortir-se'n.»³⁵

El canvi de poder va ser com una armilla salvavides enmig d'aquest context de descoratjament. La població tenia moltes esperances

32] DELPECHIN, J., *De l'Etat indépendant du Congo au Zaïre contemporain (1885-1974)*, Paris, Editions Karthala, 1992, p. 107.

33] REYNTJENS, F., *La guerre des grands lacs. Alliances mouvantes et conflits extra-territoriaux en Afrique Centrale*, Paris, Editions Harmattan, 1999.

34] MBEMBE, A., «A propos des écritures africaines de soi», *Bulletin de Codesria*, núm. 1, 2001.

35] WILLAME, J.-C., *Les 'faiseurs de paix' au Congo. Gestion d'une crise internationale dans un Etat sous tutelle*, Brussel·les, Editions GRIP, 2007, p. 195.

posades en el nou règim i acceptava canviar la seva conducta per tal de donar una nova orientació a la gestió de la cosa pública. Així, es va instaurar una certa «disciplina», refermada en part per les fuetades amb la chicotte que els militars d'origen ruandès, omnipresents al si de l'exèrcit d'alliberament a la RDC, administraven als congolesos recalcitants.

En el marc internacional, Kabila rebia suport, però aquesta confiança no estava exempta de reserves:

«La comunitat internacional sotmetia Kabila a proves de maduresa diplomàtica i va demanar-li que obrís el diàleg amb la resta de forces del país per tal de crear un ordre polític plural. El règim rep retrets sobre les violacions massives dels drets humans i les massacres comeses contra els hutus al territori congolès durant l'avanç de les tropes que van combatre a la revolta contra Mobutu. S'espera del nou cap de l'Estat que faciliti la tasca de la comissió internacional que investiga les matances perpetrades per les unitats especials de l'Armada Patriòtica Ruandesa. Es demana al president que es defineixi en relació amb la lògica de "tercermundialització", és a dir, de ser un cap d'estat dòcil i servidor lleial dels dictats de les grans potències, sense oblidar el rol de submissió i fidelitat a Ruanda i Uganda.»³⁶

És important partir d'aquesta darrera opinió per situar l'atmosfera en què es trobava el règim decadent de Mobutu. Per tal d'aconseguir una part del poder d'aquest, es va constituir una gran coalició africana, formada tant per països fronterers com llunyans, encapçalada per Ruanda, Uganda i Burundi. Aquesta coalició formava part del que es va anomenar la «iniciativa africana» i la seva intervenció armada per posar ordre a les institucions polítiques de la RDC va deixar al descobert les febleses de l'Estat. La conseqüència estratègica de la iniciativa africana en l'enfonsament del règim del president Mobutu va ser, principalment, l'augment de la fidelitat de la classe política de la RDC respecte als estats socis-protectors.

Dut al poder per aquesta coalició, el president Laurent-Désiré Kabila no va saber crear un marge de maniobra diplomàtica prou ample com per afliurar les pressions d'aquests països limítrofs. L'Estat que Kabila va intentar construir estava «impregnat», fins a les esferes més altes, de voluntats estrangeres que intentaven imposar els seus interessos amb l'objectiu de transformar la República Democràtica del Congo en un estat tou, feble i mal-leable a voluntat. El comandament de les forces armades congoleeses es va encomanar al ruandès James Kaberebe, que va saber copsar des de l'interior les febleses del país. Altres llocs de decisió importants es van assignar a socis aliats procedents de Ruanda. La seva presència va servir de sonda per conèixer els punts neuràlgics del règim de Kabila. Quan va arribar la fi de les aliances, l'estratègia de penetració a les estructures congoleeses va permetre als estrangers contraatacar amb eficàcia i destruir el règim congolès a base d'operacions militars destinades a neutralitzar els elements armats congolesos de la zona est amb una operació aerotransportada cap a Kitona, amb la intenció de prendre Kinshasa des de la província del Baix Congo.

Aquestes operacions militars van desencadenar la desafortunada guerra d'agost de 1998, tan difícil de qualificar. Va ser una guerra d'agressió creixent per part dels països veïns, que volien acabar amb l'aliat incòmode en què s'havia convertit la RDC, a qui qualificaven de «electró lliure, no controlable». Després de dies de combats, van aparèixer els «aparadors polítics» congolesos, creats íntegrament perquè declarassin que feien la guerra amb l'objectiu de buscar la democratització de les institucions del país. ¿Segona guerra d'alliberament o guerra d'agressió? Es va discutir molt al respecte en aquella època. El Congo estava en perill. El règim de Kabila estava a punt de caure davant les tropes estrangeres. La guerra arribava a una fase de regionalització avançada amb la intervenció de Zimbabue, Angola i Namíbia per donar suport a Kabila. Aquesta intervenció va salvar el Congo i va trastocar els plans dels països agressors.

Durant cinc anys, el territori congolès va quedar dividit en varies zones. El govern central controlava la meitat est del país. L'oest estava ocupat

36| NGOIE, T., *op. cit.*, p. 201.

per una nebulosa de fraccions de l'exèrcit congolès, amb suport ugandès al nord i ruandès al sud. Aquesta divisió del territori reconfigurava el funcionament de l'Estat i contribuïa a l'establiment d'una dinàmica de pillatge dels recursos naturals. Segons un informe de l'ONU, es van multiplicar les xarxes de poder amb l'objectiu d'acumular tots els recursos, i fins i tot les tropes de Ruanda i Uganda van arribar a enfrontar-se a la ciutat de Kisangani.

A la política de depredació dels recursos naturals practicada pels països invasors de l'est, cal afegir també la «posició baixa»³⁷ que ocupa la RDC respecte als estats aliats que van venir a socórrer-la. Així, es van acordar compensacions a Zimbabue en forma de concessions per a l'explotació de mines de diamants a la província de Kasai (la creació de l'empresa Sengamines va ser el fruit d'aquelles compensacions). La direcció de Gécamines, empresa explotadora de les mines de cobalt i coure de Katanga, es va adjudicar a un home de negocis també zimbabuès. Per la seva banda, Angola va obtenir privilegis en el sector petrolier congolès.

Pel que fa a la diplomàcia, la RDC es va trobar en una posició de feblesa respecte a aquests aliats. Quan va esclatar el cas Kahemba (l'ocupació d'una part del territori congolès per la policia anglesa), el govern de la RDC no va adoptar cap mesura diplomàtica d'envergadura que satisfés, com a mínim, l'opinió pública del país.

Conclusió

Al capdavant, la República Democràtica del Congo ocupa una «posició baixa» a l'escena africana. La imatge que projecta és la d'un país feble. L'Estat congolès es troba sota tutela. Aquesta posició li impedeix tenir iniciatives diplomàtiques que li permetin ocupar un lloc important

37| MURHULA, A.N.E., «L'avenir du Congo dans la région des Grands Lacs : paradoxes pragmatiques autour d'une certaine communauté » a Tambwe, K.E. (ed.), *RD Congo. Les élections, et après?*, Paris, Editions L'Harmattan, p.140.

al continent. És cert que la coneguda com a «primera guerra mundial africana» va contribuir a la situació actual de la RDC, però també cal recordar que aquest descens als inferns és el resultat de l'exercici del poder practicat per la classe dirigent d'aquest país. L'Estat construït a la RDC no vol sentir parlar del poder de la societat. Un informe elaborat pel Netherlands Institute for the Southern Africa tradueix a la perfecció la lògica de la producció i l'exercici del poder polític a la República Democràtica del Congo: «L'Estat contra el poble congolès».³⁸

Recuperem a continuació les consideracions que a aquest respecte vam fer en una altra publicació:³⁹

«En aquest escenari, la descomposició de les institucions ens podria fer pensar que l'Estat és mort, però aquesta seria una hipòtesis de principiant. El que realment podem observar és una nova configuració que s'hi desplega subreptíciament i un nou mode de producció del poder que fa que l'Estat, en tant que tecnologia general de dominació i ocupació laboral de la població sobre un territori, hagi fracassat. De fet, com observa Paul Veyne referint-se al Baix Imperi Romà, “quan les coses arriben a aquest punt, no hem de parlar d'abusos ni de corrupció, sinó que cal admetre que estem davant d'una forma històrica original”,⁴⁰ un mode prou específic de regir la conducta de la població, de distribuir les sancions i de disposar les prestacions, segon els termes de Mbembe. No hem de caure en la trampa de pensar que un Estat com aquest ja no té poder. En paraules de Paul Veyne⁴¹, un Estat com aquest no dóna lloc

38| NiZa, *L'Etat contre le peuple. La gouvernance, l'exploitation minière et le régime transitoire en République Démocratique du Congo*, Amsterdam, IPIS, 2006.

39| NGOIE, T.G., «La privatization del Estado : el caso de la Republica Democratica del Congo (RDC)», *Cuadernos Africa-America Latina*, núm. 42, primer semestre 2007, p. 57-58.

40| VEYNE, P. citat per Mbembe, A., *op. cit.* p. 110.

41| VEYNE, P. citat per Diouf, M., 2002. «Les poissons ne peuvent pas voter un budget pour l'achat des hameçons. Espace public, corruption et constitution de l'Afrique comme objet scientifique», *Le Bulletin d'APAD*, núm. 23-24, 2002, p. 33.

a la producció d'un "poder feble", sinó d'un "poder murri". En aquest Estat amb "poder murri" i, a més, "criminal", els conceptes d'*interès general* i *bé públic* adopten un altre sentit, articulats amb les racionalitats socials de múltiples xarxes clientelistes que s'apilen i entrellacen sense arribar mai a amalgamar-se. Les "xarxes d'élits" és l'expressió utilitzada a l'informe de l'ONU sobre l'explotació il·legal dels recursos naturals del Congo. Aquestes xarxes inclouen les autoritats polítiques, els seus militars, els homes de negocis i els grups militars transnacionals.⁴² Aquest nou mode d'Estat inventa també el seu tipus d'apropiació i, com diuen François Misser i Olivier Vallée, «mentre l'interès general es disgrega, la màquina estatal no s'acaba de polvoritzar totalment, sinó que es recompon en el servei a interessos particulars [...]». La criminalització no la trobem en la contaminació d'un Estat sobirà i àrbitre per part d'un «altre dolent» [...] sinó que s'ha construït sobre una base socioeconòmica [...] d'un règim d'acumulació desconnectat de l'interès general.»⁴³

És de la fallida de l'Estat congolès d'on hem de constatar conseqüències sobre l'escena africana. Aquestes són la projecció d'una imatge negativa de la pròpia identitat i la reducció del marge de maniobra i d'iniciativa diplomàtica. L'atonia diplomàtica és el tret característic del Congo postcolonial. A aquest Estat li falta una eina diplomàtica que faci de puntal d'una política estrangera creïble i unes forces armades republicanes capaces de defensar la sobirania i la integritat del territori nacional. Tot i les seves possibilitats d'esdevenir una potència, el Congo ha pres un camí que el condueix cap a la indiferència a tot l'espai africà.

⁴² ONU, *Rapport final du groupe d'Experts sur l'exploitation illégale des ressources naturelles et autres formes de richesses de la République Démocratique du Congo*, New York, Conseil de Sécurité de les Nations Unides, S/2002/1146 del 16 d'octubre 2002, p. 6.

⁴³ MISSER, F. i Vallée, O. citats per Botte, R., «Introduction au thème. Vers un Etat illégal-légal ?», *Politique africaine*, núm. 93, març 2004, p. 20.

Bibliografia

ADEKUNLE, A., *Pan-Africanism. Evolution, Progress and Prospects*, London : André Deustch Ltd, 1973.

ARON, R., *Paix et guerre entre les nations*, Paris : Editions Calmann-Levy, 1962.

AYOOB, M., *The Third World Security Predicament. State Making, Regional Conflict and the International System*, Boulder : Lynne Rienner Publishers, 1995.

BARREA, J., *Théories des relations internationales*, Bruxelles : Ciaco éditeur, 1994.

BENCHENANE, M., *Les coups d'état en Afrique*, Paris : Publisud, 1983.

BEZY, F. et al., *Accumulation et sous-développement au Zaïre. 1960-1980*, Louvain-la-Neuve : Presses Universitaires de Louvain, 1981.

BOTTE, R. « Introduction au thème. Vers un Etat illégal-légal ? », in *Politique africaine*, n° 93, Mars 2004

BRAECKMAN, C., *Vers la seconde indépendance du Congo*, Paris, Fayard, 2009.

Congo 1960, tomes 1 et 2, Bruxelles et Léopoldville: Editions

Congo 1967, Bruxelles et Léopoldville: Editions

CONSTANTIN, F. et Coulon, C., « La diplomatie du dialogue », in *Revue française d'études politique africaines*, n° 101, mai, pp. 57-70, 1974.

DELPECHIN, J., *De l'Etat indépendant du Congo au Zaïre contemporain (1885-1974)*, Paris : Editions Kart-hala, 1992.

DIOUF, M., 2002. « Les poissons ne peuvent pas voter un budget pour l'achat des hameçons. Espace public, corruption et constitution de l'Afrique comme objet scientifique », in *le Bulletin d'APAD*, n° 23-24, 2002, pp. 33.

Etudes congolaises, n° 21, 1964

FAURE, « Les constitutions et l'exercice du pouvoir en Afrique noire », in *Politique africaine*, vol.1, n°1, Janvier 1981, pp.34-52.

- FRANCIS, D.J., *Uniting Africa. Building Regional Peace and Security Systems*, Aldershot: Ashgate, 2006.
- HOCHSCHILD, A., *Les fantômes du Roi Léopold. Un holocauste oublié*, Paris : Belfond, 1998.
- KAMTO, M., *Pouvoir et droit en Afrique noire*, Paris : Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1987.
- KODJO, E., *...Et demain l'Afrique*, Paris : Editions Stock, 1985.
- MBEMBE, A., « A propos des écritures africaines de soi », in *Bulletin de Codesria*, n°1, 2001
- MONNIER, L., « Rôle géostratégique du Zaïre dans l'aire conflictuelle d'Afrique australe. Eléments pour une analyse », in *Genève-Afrique*, vol. XXVI, n°2, 1978, pp.75-90.
- MURHULA, A.N.E., « L'avenir du Congo dans la région des Grands Lacs : paradoxes pragmatiques autour d'une certaine communauté », in Tambwe, K.E. et al. (sous la direction de), *RD Congo. Les élections, et après ?*, Paris : Editions L'Harmattan, 2006, pp.137-149.
- MUTAMBA, M.K., « Quel destin international, pour la RDCongo ? », in Tambwe, K.E., *op.cit.*, pp.125-136.
- NGOIE, T.G., *La République démocratique du Congo dans les relations interafricaines. La trajectoire d'une impossible quête de puissance*, Lubumbashi: Labossa, 2005.
- NGOIE, T.G., «La politique de bon voisinage : analyse d'un principe de politique étrangère de la RDC », in *Congo-Afrique*, n° 412-413, Février-Mars 2007, pp. 153-169.
- NGOIE, T.G., «La privatization del Estado : el caso de la Republica Democratica del Congo (RDC)», in *Cuadernos Africa-America Latina*, n° 42, Primer Semestre 2007, pp. 51-65.
- NGOIE, T.G., « La République démocratique du Congo et la quête d'une politique étrangère pragmatique », in Ngoie, T.G., (sous la direction de), *Les défis de la consolidation de la paix en République démocratique du Congo (RDC)*, Africa Peace Research Series, n° 2, Bradford : University of Bradford Press, 2008, pp. 119-137.
- NiZa, *L'Etat contre le peuple. La gouvernance, l'exploitation minière et le régime transitoire en République démocratique du Congo*, Amsterdam : IPIS, 2006
- NZONGOLA, N. (sous la direction de), *The Crises in Zaire. Myths and Realities*, Trenton, NJ. : African World Press, Inc, 1986.
- Organisation des Nations Unies, *Rapport final du groupe d'Experts sur l'exploitation illégale des ressources naturelles et autres formes de richesses de la République Démocratique du Congo*, New York, Conseil de sécurité des Nations unies, S/2002/1146 du 16 octobre 2002
- SINDJOUN, L., *Sociologie des relations internationales africaines*, Paris : Editions Karthala, 2002.
- REYNTJENS, F., *La guerre des grands lacs. Alliances mouvantes et conflits extra-territoriaux en Afrique Centrale*, Paris : Editions Harmattan, 1999.
- VANGROENWEGHE, D., *Du sang sur les lianes. Léopold II et son Congo*, Bruxelles, Didier Hatier, 1986.
- VELLUT, J.-L., «La politique africaine du Congo», in *Cahiers Economiques et sociaux*, vol.III, n°3, Octobre 1965, pp. 329-342.
- VERHAEGEN, B., «Dix ans d'indépendance», in *Revue française d'études politiques africaines*, n° 57, septembre 1970, pp.10-27.
- WATTS, M.J., «Petro-Violence : Some Thoughts on Community, Extraction, and Political Ecology», 1999, disponible sur l'url: <http://repositories.cdlib.org/iis.bwep/WP99-1-Watts>. site consulté le 3 Juillet 2009.
- WILLAME, J.-C., *Les 'faiseurs de paix' au Congo. Gestion d'une crise internationale dans un Etat sous tutelle*, Bruxelles, Editions GRIP, 2007.
- YOUNG, C. i TURNER, T., 1985, *The Rise and Decline of the Zairian State*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985.

La República Democrática del Congo i la regió dels Grans Llacs d'Àfrica: entre la inestabilitat política i l'esperança

Toni Jiménez Luque

Coordinador de l'Observatori de conflictes i drets humans de la Fundació Solidaritat de la Universitat de Barcelona

www.observatori.org

La República Democràtica del Congo és un país d'Àfrica central (denominat Zaire entre els anys 1971 i 1997) situat en la zona dels Grans Llacs d'Àfrica. És el tercer país més gran del continent i té una rica i variada Història que va del gran Regne del Congo a mitjans del segle XV, passa per una brutal colonització belga i arriba fins el dia d'avui amb la declaració d'independència del Congo el 1960.

Quant a l'economia del país, aquesta ha decaït dràsticament des de la meitat de la dècada dels 80. Els dos conflictes recents (La Primera i Segona Guerra del Congo), que van començar el 1996, han reduït els ingressos nacionals, incrementant el seu deute extern, i han comportat morts, fam i malalties, cobrant-se la vida de 3,8 milions de persones. A partir del 2002 i amb la retirada de moltes tropes d'exèrcits invasors que es trobaven en territori congolès, la situació econòmica ha començat a millorar i el FMI i el Banc Mundial han començat a implantar un pla econòmic que de moment no ha donat gaire resultat.

D'altra banda, parlar de la República Democràtica del Congo és sinònim d'enorme diversitat cultural, com a conseqüència del reflex dels centenars d'ètnies i de les diferents formes de

viure en el país. S'estima que hi ha 242 llengües parlades de les quals només el *kikongo*, el *lingala*, el *tshiluba* i el *swahili* tenen l'estatus de llengua nacional (el francès és la llengua oficial). Malgrat la colonització, les guerres i els conflictes armats, els usos i costums de la cultura del Congo han aconseguit mantenir la seva identitat. Els 60 milions d'habitants viuen pràcticament en un entorn rural, però el 30% dels que viuen a les àrees urbanes s'han obert més a la influència occidental.

Quant a la Història recent de la RD Congo, en general, i de la regió dels Grans Llacs, en particular, aquesta no ha permès un desenvolupament polític molt avançat degut als conflictes armats i les dictadures. No obstant això, en els últims anys s'han realitzat grans esforços per estabilitzar la regió i estendre la defensa i promoció tant dels drets humans com del sistema polític democràtic. En aquest article, s'intenta fer un recorregut pels conflictes històrics que han assolat la regió i per la situació actual dels drets humans que es viu a la regió del nord-est de la RD Congo. Finalment, l'article acabarà amb una breu anàlisi de la situació d'inestabilitat a Rwanda, Burundi i Uganda i es plantejaran una sèrie de mesures i necessitats per una resolució pacífica dels conflictes de la regió.

1. Orígens del conflicte

Durant el s. VI, els agricultors hutus van començar a arribar a la regió de l'actual Rwanda i Burundi. Més tard, entre els segles VIII i IX, i els segles XII i XIII, serien ramaders tutsis els que s'assentarien a la regió. Tot i que inicialment vivien de forma pacífica, cap el s. XVI els principats tutsis van començar campanyes militars contra els hutus i van matar als seus prínceps, donant origen a les primeres oposicions socioeconòmiques.

No obstant això, cal esmentar que aquestes distincions entre hutus i tutsis estaven més aviat lligades a qüestions de classe social més que a una diferenciació entre ètnies. Així, el terme tutsi s'utilitzava per referir-se a una persona rica, mentre que hutu feia menció a aquella persona que era serf d'una altra. Aquesta diferenciació de classe va acabar fent que no es donessin relacions entre agricultors i ramaders i, mica en mica, es van anar "confeccionant" una sèrie de característiques físiques que posteriorment serien utilitzades per justificar la segregació.¹

De fet, va ser a partir de la sofisticació dels estats que es van començar a marcar les diferències entre uns i altres mitjançant un discurs que pretenia legitimar aquesta situació de classes socials.²

D'aquesta manera, van sorgir mites i llegendes que tindrien la funció de definir la cosmologia dels habitants de la regió i que ens serveixen per analitzar les relacions entre els hutus i tutsis a través de la Història:

"El primer rei de Rwanda tenia tres fills, Gatwa, Gahutu i Gatutsi. Amb l'objectiu d'escollir el seu successor, els va encarregar la custòdia d'un pot de llet a cadascú, durant tota la nit. En Gatwa, que era un golafre, se'l va veure d'un glop; Gahutu va tenir un defalliment, va vessar el pot

i va tornar-lo mig ple el dia següent; Gatutsi, per la seva banda, va romandre despert tota la nit, i el matí següent va retornar el got amb tota la llet. Com a conseqüència de tot això, el rei va nomenar en Gatutsi com el seu successor, alliberant-lo per sempre del treball manual. Al mateix temps, i com a conseqüència de la seva falta d'autocontrol, va fer en Gahutu l'etern serf d'en Gatutsi. I Gatwa, per avariciós, va ser desterrat".

Aquestes diferències van augmentar durant el s. XIX, on les millors posicions eren ocupades per tutsis i van ser reforçades al s. XX amb els colonitzadors belgues. Aquests van decretar que només l'elit de tutsis podria ocupar càrrecs de poder a l'Exèrcit i l'administració i van apartar als hutus que ocupaven aquests llocs. A més, també els van excloure de l'educació secundària i només els que van estudiar a seminaris religiosos van poder escapar a aquesta purga.

En conclusió, els belgues van imposar un monopoli tutsi de la vida pública durant les dècades de 1920 i 1930 i que va afectar a les següents generacions. A més, van obligar a totes les persones que naixien a portar un carnet d'identitat on s'aclarís si es tractava d'un tutsi o d'un hutu, fent que, el que era una segregació entre classes socials que podia variar en funció de la riquesa abans de l'arribada dels colonitzadors, passés a ser una segregació ètnica i invariable.

Per la seva banda, els hutus, exclosos del poder, van començar a crear el seu discurs d'oprimits i de víctimes dels tutsis.

Amb aquesta situació, la revolta hutu a Rwanda no es va fer esperar i, aprofitant les pressions que va patir Bèlgica per part de les Nacions Unides per acabar amb el domini sobre la regió, els hutus van començar a guanyar espai en la vida pública ocupant càrrecs de poder. En aquells moments, els tutsis veien com, un cop els belgues marxessin, perdrien el suport d'aquests i la situació privilegiada de la que gaudien, mentre que, d'altra banda, els hutus començaven a radicalitzar-se perquè volien arribar al poder després de dècades d'opressió.

Així, l'1 de novembre de 1959 va començar un

1] CHRETIEN, Jean-Pierre: *L'Afrique des Grands Lacs : Deux mille ans d'histoire* - París: AUBIER, 2000.

2] Human Rights Watch: Report – "Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda".

moviment revolucionari hutu que va fer fugir del país a uns 200.000 tutsis.

Per als hutus, aquest moviment estava legitimat perquè era una lluita contra les forces d'opressió (belgues i tutsis) i perquè ells eren la "gran majoria" o "*rubanda nyamwinshi*", que tenia el dret de governar sobre la minoria. Per a ells, la majoria ètnica volia dir la majoria democràtica.

El 1962 Rwanda aconseguia la independència i Grégoire Kayibanda, hutu, es convertia en el primer president del país en guanyar les eleccions. En els primers anys del seu govern, els hutus van accedir a l'ensenyament i el país progressava, però la matança de 350.000 hutus a Burundi el 1972 va fer créixer encara més el sentiment antitutsi i la inestabilitat. A més, el nou govern continuava etiquetant a hutus i tutsis però, en aquesta ocasió, els carnets d'identitat que en un passat havien servit per garantir els privilegis dels tutsis, ara servien per discriminar-los en la feina i l'educació.

El 1973, i com a conseqüència d'aquesta situació d'inestabilitat política i social, el General Habyarimana va donar un cop d'estat i va optar per intensificar la política de persecució tutsi.

Aquesta situació de repressió sobre els tutsis va portar al Front Patriòtic Rwandès (creat a Uganda el 1979) a envair el país el 1990, situació que va obligar a hutus i tutsis a negociar una sortida pacífica al conflicte. (Cal destacar que el FPR, a més del suport d'Uganda, també comptava amb el de la Gran Bretanya i els EEUU, mentre que França i Bèlgica recolzaven a Rwanda ³).

Quant a Burundi, l'evolució històrica és bastant similar a la de Rwanda, però amb algunes

3| Aquí es dona una guerra entre països francòfons i anglòfons, ja que el govern hutu de Rwanda era francòfon i el FPR, recolzat per la Gran Bretanya, anglòfon. A l'octubre del 2008 el govern de Rwanda decideix que tota l'educació del país serà en anglès enlloc del francès. La versió oficial és que aquest fet era degut a la integració del país a la Comunitat anglòfona de l'Àfrica de l'Est.

diferències. Mentre que a Rwanda la majoria dels caps tutsis pertanyien al mateix clan i estaven units, a Burundi hi existia una gran rivalitat entre els diferents clans i aquests es veien obligats a buscar el suport dels hutus, fet que reduïa les diferències entre uns i altres.⁴

Tot i això, amb l'arribada al poder de la majoria hutu a Rwanda, i la por de que es donés la mateixa situació a Burundi, la minoria tutsi d'aquest país va optar per una estratègia repressiva que originaria greus matances.

Així, des de la consecució de la seva independència el 1962, i fins el 1993, els tutsis van mantenir el poder i van practicar la repressió contra els hutus que es van veure obligats a fugir del país.

No obstant això, a inicis dels 90 es va voler donar més pes als hutus elaborant una nova constitució i legalitzant el partit hutu Front per la Democràcia a Burundi (FRODEBU) que guanyaria les eleccions del 1993, proclamant Melchior Ndadaye president del país.

2. Inici del conflicte armat dels Grans Llacs

I si existia una esperança de trobar una solució pacífica del conflicte a la regió, aquesta va desaparèixer quan el 6 d'abril del 1994, l'avió que duia els presidents de Rwanda i Burundi va ser abatut per un míssil. Aquest fet va ser l'espurna que va encendre el foc als dos països i que va afectar a tota la regió dels Grans Llacs.

A partir d'aquell instant, a Rwanda les milícies hutus es van llençar a matar tutsis, provocant un horrible genocidi, mentre que el FPR va fer el mateix amb la població hutu.

Quant a la resposta internacional, les Nacions Unides van retirar el contingent de tropes que

4| CHRETIEN, Jean-Pierre: *L'Afrique des Grands Lacs : Deux mille ans d'histoire* - París: AUBIER, 2000.

tenien a la zona i amb la seva acció van facilitar que es portessin a terme les matances⁵. A més, es va decretar un embargament d'armes contra el regim rwandès, mentre que el FPR les continuava rebent des d'Uganda.⁶

Finalment, el juliol del 1994, el FPR es va fer amb el país i va imposar a Rwanda el poder de la minoria tutsi amb un exèrcit monoètnic.

Mentrestant, a Burundi es va entrar en una dinàmica de guerra civil: per un costat, els hutus van optar per un pla d'autodefensa i d'atacs contra els tutsis, i com a reacció a aquesta política, l'exèrcit de Burundi, compost en un 98% per tutsis, va iniciar una massacre de la població hutu, especialment els quadres polítics i administratius del FRODEBU. Aquesta situació es va prolongar fins que el 1996 els tutsis van arribar al poder de nou amb el cop d'estat de Pierre Buyoya, qui havia estat derrotat a les eleccions de 1993.

Posteriorment, el 20 d'octubre de 1996, Uganda i els nous règims tutsis que controlaven Rwanda i Burundi, van decidir llençar atacs sobre els camps de refugiats del Zaire amb la justificació de protegir-se de les incursions de milícies hutus al seu territori.

Al mateix temps, s'iniciava una ofensiva per enderrocar el dictador del Zaire Mobutu Sese Seko. Sota el lideratge de Laurent Désiré Kabila es va formar l'Aliança de Forces Democràtiques d'Alliberament que lluitaven contra la discriminació que patien els tutsis del Kivu Sud.

Aquesta aliança es va fer amb el poder en tan sols sis mesos i va canviar el nom del Zaire pel de República Democràtica del Congo.

Una de les primeres accions que Kabila va prendre des del poder va ser la d'acomiarar als militars i polítics de Rwanda, Burundi i Uganda, però aquests es van negar i van anunciar

la seva oposició armada contra el govern de Kinshasa des del Kivu, creant la milícia Reagrupació Congoleesa per la Democràcia (RCD), recolzada per Rwanda, i el Moviment d'Alliberament del Congo (MLC), amb el suport d'Uganda. D'aquesta forma, la Història es va repetir i es va llençar una ofensiva per enderrocar Kabila, curiosament a qui havien donat suport uns mesos abans.

Però aquesta ofensiva va ser detinguda amb la intervenció de Zimbabwe, Angola i Namíbia, que van donar suport a la RD Congo.

Finalment, i després de molts enfrontaments i moltes morts, el juliol del 1999 es van signar els acords de Lusaka entre els sis països africans involucrats en el conflicte, i que posteriorment també van ser signats per la RCD i el MLC.

Un mes després, el Consell de Seguretat de les Nacions Unides va desplegar quasi un centenar d'inspectors amb l'objectiu de recolzar el compliment de l'acord de treva. Durant els mesos següents, totes les parts es van acusar mútuament de violar l'acord, provocant tota una sèrie de greus incidents. Per exemple, la tensió entre Uganda i Rwanda va augmentar gradualment fins que els exèrcits d'ambdós països es van enfrontar a la ciutat de Kisangani a començaments del mes d'agost.

El 30 de novembre del 1999, el Consell de Seguretat va autoritzar, mitjançant la resolució 1279, el desplegament d'una força multinacional de 5.537 cascos blaus i 500 observadors (Missió de les Nacions Unides a la República Democràtica del Congo: MONUC), amb l'objectiu de col·laborar i supervisar el compliment de l'Acord de Lusaka.⁷

No obstant aquestes forces de manteniment de la pau de les Nacions Unides, els greus enfrontaments van continuar, especialment entre les forces d'Uganda i Rwanda a Kisangani en els mesos de maig i juny del 2000, i els continus esforços diplomàtics seguits per diferents països i organismes internacionals com l'ONU, l'Organització per a la Unitat Africana (actual

5| REYNTJENS, Filip: *La guerre des grands lacs : Alliances mouvantes et conflits extraterritoriaux en Afrique Centrale*, París, L'Harmattan, 1999.

6| PRUNIER, Gerard: *The Rwanda Crisis: History of Genocide*. Columbia University Press, 1995.

7| <http://monuc.unmissions.org/>

Unió Africana) i la Comunitat per al Desenvolupament d'Àfrica Austral no van aconseguir detenir la crisi.

I la situació semblava empitjorar quan, a inicis del 2001, el president Kabila va ser assassinat per un membre de la seva guàrdia personal al Palau Presidencial de Kinshasa. No obstant això, el successor, el seu fill Joseph de tan sols 29 anys, va assumir el poder amb el vist-i-plau de la comunitat internacional, en general, i dels EEUU, en particular, i després de reunir-se amb Paul Kagame a Washington, les tropes d'Uganda i Rwanda presents a territori congolès van començar una retirada parcial.

Ja el 2002, i sota els auspicis del president de Sud-Àfrica, Thabo Mbeki, es van portar a terme converses de pau a la ciutat de Sun City, amb l'objectiu d'establir les bases d'una RD Congo unificada, amb un sistema democràtic multipartidista i amb eleccions obertes. Tot i això, aquest acord no resolva el problema de l'exèrcit, qüestió fonamental per al restabliment de la pau, que encara avui en dia continua pendent.⁸

Amb aquesta dinàmica, el 30 de juliol del mateix any es va signar a Pretòria un tractat de pau que acabaria amb la major part de les controvèrsies entre la RD Congo i Rwanda relatives a la retirada de les tropes rwandeses del territori congolès i al desarmament de les milícies hutu interhamwe, un dels actors principals del genocidi rwandès i actives a l'est del Congo.

Posteriorment, el 6 de setembre es va aconseguir arribar a un altre tractat de pau, aquest cop amb Uganda, i amb el qual el govern de Kampala es comprometia a retirar les seves tropes de Bunia i enfortir les relacions entre ambdós països.

Tota aquesta dinàmica de tractats de pau entre els principals països involucrats en el conflicte va portar a que el 17 de desembre

del 2002 el Moviment per a l'Alliberament del Congo, l'Assemblea per a la Democràcia Congoleesa i dues de les seves faccions, l'oposició política, representants de la societat civil i membres de les milícies Mai-Mai, van signar l'"Acord Global i Inclusiu de Pretòria" que posava punt i final al conflicte i establia un cronograma definit per a la instauració d'un sistema democràtic al país.⁹

Amb aquest acord es donava per finalitzat el conflicte conegut com la Segona Guerra del Congo, i es va donar inici a un govern de transició a la RD Congo que tenia per missió desarmar als grups armats i que aquests participessin a les eleccions generals previstes.

Finalment, i després de molts problemes i d'haver de postergar la celebració de les eleccions, a finals del 2006 Joseph Kabila va guanyar la presidència del país i va començar una nova etapa per a la RD Congo.

Malgrat aquests acords, els enfrontaments es van continuar produint durant el 2006 a la regió del Nord i Sud Kivu i a la Província Oriental, i avui en dia encara es viu amb l'amenaça d'una guerra civil al país.

Sense anar més lluny, el gener del 2008 es va trencar l'"Acord de Goma" que incloïa negociacions entre el govern congolès, el General rebel Laurent Nkunda del Congrés Nacional per a la Defensa del Poble (CNDP) i les milícies Mai-Mai, i a finals d'agost la regió va caure en un clima de violència i guerra quan el CNDP va llençar una ofensiva contra bases de l'exèrcit congolès i va arribar a les immediacions de Goma, la capital regional, en octubre.

Finalment, després de molts esforços diplomàtics, es va establir una cooperació política entre Kinshasa i Kigali que va desembocar en un pla comú per desarmar les Forces Democràtiques per a l'Alliberament de Rwanda (FDLR) i arribar a un acord de pau amb el CNDP.

Aquest acord entre el govern de Kinshasa i el CNDP contemplava diferents aspectes com el

8| TSHIYEMBE, Mwayila: *Géopolitique de paix en Afrique médiane : Angola, Burundi, République Démocratique du Congo, République du Congo, Ouganda, Rwanda*, París : L'Harmattan, 2003.

9| *Ibid.*

de convertir el grup rebel en un partit polític i que els seus combatents s'integressin a la policia i l'exèrcit congoleesos. A canvi, rebien concessions clau com l'alliberament de presoners, la promulgació de lleis d'amnistia, la creació d'un mecanisme de reconciliació nacional, i la integració dels oficials del CNDP en l'administració del Nord Kivu.¹⁰

Fins al moment, el CNDP havia establert una administració paral·lela a la regió, i havia establert als seus seguidors en els principals llocs de l'administració, la intel·ligència i la policia, retirant als membres escollits democràticament a les eleccions. Per la seva part, el FDLR,

10| El procés de reconciliació, que suposadament ha creat l'acord, ignora els requeriments judicials. La llei d'amnistia promulgada el 7 de maig del 2009 pel parlament congolès exclou els crims de guerra i els crims contra la humanitat, però les negociacions es van portar de forma secreta per enviar a Nkunda a un tercer país, fet que li permetria escapar d'un tribunal.

menys centralitzat que el grup de Nkunda i també més dispers a nivell geogràfic, tenia menys pretensions d'exercir un control administratiu però, tot i així, aconsegueix treure profit de l'explotació dels recursos locals, les taxes comercials i l'extorsió de la població que viu a prop de les seves bases.

Quant a la integració dels guerrillers del CNDP a l'exèrcit congolès, aquesta s'està produint de manera molt lenta i està sent molt fràgil. A més, un dels principals problemes és el fet que els combatents del CNDP només accepten actuar a les regions del Nord i Sud Kivu, justament on molts d'aquests són acusats de cometre violacions de drets humans contra la població local i que ara haurien de tornar a trobar-se'ls, però en aquesta ocasió com a militars de l'exèrcit congolès.¹¹

11| International Crisis Group: *CONGO: FIVE PRIORITIES FOR A PEACEBUILDING STRATEGY*, Africa Report N°150 – Maig, 2009.

3. Violacions de drets humans a la República Democràtica del Congo

Quant als abusos contra civils, tots els actors que han intervingut en les darreres operacions en el Nord Kivu i Sud Kivu (CNDP, FDLR i exèrcit congolès) han violat els drets dels civils congolesos mitjançant assassinats, crims de violència sexual, desplaçament forçat, robatori, extorsió i destrucció de la propietat.

Durant els enfrontaments entre Nkunda i l'exèrcit congolès en novembre del 2006 i en agost del 2008, així com també durant la campanya de brigades mixtes de combatents de Nkunda i de l'exèrcit, és quan més violacions de drets humans s'han produït.

El desplegament de les brigades mixtes, enlloc de portar major seguretat a la regió, ha portat a un major deteriorament de la seguretat i de la situació dels drets humans. Així, les tropes mixtes van assassinar civils acusats de col·laborar amb el FDLR i, com a resposta, aquest grup armat ha atacat les comunitats que han acceptat el control de les brigades mixtes, incloses aquelles amb les quals abans convivien pacíficament.¹²

Quant als crims que es cometen a la regió, aquests són molt variats, però un dels principals i més impactants és el de la violència sexual. La prevalença d'aquest tipus de crims reflexa i perpetua l'estatus de subordinació de la majoria de les dones al Congo. Tot i que nominalment està garantida la igualtat davant la llei, en la majoria dels casos les dones tenen molt poques oportunitats d'exercir el poder polític o econòmic de manera proporcionada al seu número en la població.

A vegades, aquests crims impliquen a diversos atacants i són atacs d'una gran brutalitat que tenen conseqüències directes i molt profundes en les vides de les dones i noies agredides, així com també per a les seves comunitats. En alguns casos, els combatents violen dones i

nenes fins i tot de cinc anys com a part d'un atac més general en el qual assassinen i fereixen civils i roben i destrueixen les propietats d'aquests. La intenció és la d'atemorir les comunitats per a que acceptin el seu control o bé, per castigar-les per un suport real o suposat a les forces de l'oposició.¹³

D'altra banda, moltes dones i noies també són violades en ser trobades al camp, les carreteres, el bosc o bé a les seves cases.

Des del 2004, diferents agències de les Nacions Unides, ministres congolesos i ONG's del Congo i internacionals han col·laborat en proporcionar una varietat d'assistència –mèdica, psicològica, econòmica i legal– a les víctimes de violència sexual. Per exemple, al maig del 2007, Louise Arbour, en aquells moments l'Alta Comissionada pels Drets Humans de les Nacions Unides, va posar en funcionament un programa al Nord Kivu per lluitar contra el problema de la violència sexual i la impunitat de la que gaudien la majoria dels perpetradors.¹⁴

Una segona violació de drets humans que caracteritza la regió és la del desplaçament forçat de la població. Aquest fet suposa un cost enorme a la regió i afecta sobretot a les dones. Entre aquests costos tenim les vides perdudes com a conseqüència d'una alimentació inadequada, manca d'aigua, nul·la atenció mèdica de la gent que es desplaça a la selva i al bosc, i la pèrdua per a l'economia en termes de productivitat agrària i de l'activitat comercial.

Com ja hem dit anteriorment, aquests abusos dels drets més fonamentals de la població són comesos per part de tots els actors, però sorprenen una dada de la MONUC que afirma que el 40% de totes les violacions de drets humans registrades per les seves fonts a través de tot el país durant el segon semestre del 2006 van ser perpetrades per l'exèrcit congolès. Quant a Nord Kivu, aquesta regió no és una excepció i també ha patit assassinats, detencions arbitràries, empresonaments, crims de violència

¹² International Crisis Group: *CONGO: FIVE PRIORITIES FOR A PEACEBUILDING STRATEGY*, Africa Report N°150 – Maig, 2009.

¹³ *Ibid*

¹⁴ MONUC, "Monthly Human Rights Assessment: May 2007", 19 de juny, 2007.

sexual i robatori de les propietats de la població realitzades per part de les Forces Armades Congoleeses. Entre les causes, parlem d'uns soldats amb una preparació i una disciplina molt pobres, així com amb molts problemes per rebre els seus salaris i el material bàsic a nivell de roba i alimentació.

Per últim, no podem parlar de violacions de drets humans a la regió nord-est del Congo sense fer menció de la problemàtica dels nens soldats. Aquests són vulnerables en situacions de reclutament militar i de desplegament en combat degut a la seva falta de maduresa tant emocional com física. Els nens són fàcilment manipulats i poden veure's immersos en una situació de violència que difícilment poden resistir o comprendre.

Els nens que tenen més possibilitats d'esdevenir nens soldats són els pobres, els separats de les seves famílies, els desplaçats de les seves llars i aquells que viuen a zones de combat o que han tingut un accés a l'educació molt limitat.

D'altra banda, una dada significativa proporcionada per UNICEF en un informe del 2006 amb el títol "*Child Alert Republic Democratic of Congo: Matin Bell Reports on Children Caught in War*", informa que un de cada tres nens soldats són nenes.

Però, malgrat que aquests elements negatius són presents a la regió i que continuen donant-se tot i la recent cooperació iniciada pels governs de RD Congo i Rwanda, aquesta col·laboració entre Kinshasa i Kigali també ha donat fruits positius. Per posar un exemple, i a més del ja esmentat acord de pau entre la RD Congo i el CNDP, el fet més important va ser que, mitjançant l'operació *Umoja Wetu*, que va ser iniciada el 20 de gener del 2009 contra els rebels hutus rwandesos del FDLR, aquest grup rebel va quedar completament marginat, i el seu comandament i estructura van quedar temporalment desorganitzats. Dissortadament, i fins al dia d'avui, aquest buit de poder no ha estat omplert ni per l'exèrcit congolès ni per la Missió de les Nacions Unides al Congo (MONUC) degut a que la coordinació entre aquests dos actors és molt pobre i deficient, de manera que es corre el risc

de que els combatents del FDLR es puguin reagrupar.¹⁵

Enmig d'aquesta situació, Human Rights Watch va informar que en febrer, el FDLR havia portat a terme atacs que van costar la vida a prop de 100 civils al Nord Kivu i que aquests assassinats van augmentar als mesos següents.

4. El problema de la impunitat

Aquests fets, s'emmarquen en una problemàtica de fons que afecta al país en general i a la regió del nord-est de RD Congo en particular: estem parlant de la impunitat. Tots els crims comesos contra civils que hem descrit amb anterioritat en aquest article –assassinats deliberats, violència sexual i altres formes de lesió, segrestos, pillatge i destrucció de propietats i desplaçament forçat– totes violen el Dret Internacional Humanitari.¹⁶

Aquests crims, a més, estan prohibits pel Codi Penal Congolès i pel Codi Penal Militar congolès i, per exemple, crims com el reclutament de nens menors de 15 anys per a conflictes armats, viola el II Protocol adicional a les Convencions de Ginebra que es dirigeix als actors estatals i no estatals que prenen part en conflictes no internacionals.

D'altra banda, també hem de recordar que, des de novembre del 2001, la RD Congo forma part del Protocol Opcional de la Convenció dels Drets del Nen sobre la implicació de nens en conflictes armats i que estableix en 18 anys

15] Finalment, a l'abril, la MONUC i l'exèrcit congolès van arribar a un acord per establir un comandament conjunt per lluitar contra el FDLR tant al Nord Kivu com al Sud Kivu. No obstant això, aquesta iniciativa va resultar poc fructífera a posteriori degut a les tensions entre diferents unitats de l'exèrcit i per la manca de lideratge en les unitats integrades per membres del CNDP.

16] La RDC forma part de les quatre Convencions de Ginebra del 1949, així com dels dos Protocols addicionals. Les Convencions de Ginebra varen ser ratificades per la RDC el 24 de febrer del 1961.

l'edat mínima per a qualsevol reclutament i participació directa en hostilitats tant d'Estats com de no Estats.

I, per exemple, la RD Congo també és part del Tribunal Penal Internacional, el qual defineix tant el reclutament de nens menors de 15 anys com l'ús d'aquests de forma activa en les hostilitats, com a crim de guerra.¹⁷

Les quatre Convencions de Ginebra i els seus dos protocols addicionals condemnen tant de forma implícita com explícita la violació i altres formes de violència sexual com sèries de violacions del Dret Humanitari en conflictes internacionals i interns, i fins i tot un sol acte de violència sexual pot constituir un crim de guerra.

D'aquesta manera, el govern congolès va decretar una nova llei sobre la violència sexual que redefeix la violació per incloure totes les formes de penetració sexual i també criminalitza altres formes de violència sexual com l'esclavitud sexual, la prostitució forçada i el matrimoni forçat. A més, a aquest fet van seguir diferents iniciatives de donants internacionals per motivar a les víctimes a portar accions judicials contra els violadors però, no obstant això, la majoria de casos de violència sexual van quedar impunes.

Una de les causes d'aquest problema és el fet que, tant els sistemes judicials militars com civils, estan mancats de recursos i de personal competent. Els magistrats estan malament pagats i tenen una formació molt pobre. A més, existeix una ingerència i una corrupció política que sovint determina el resultat dels casos.

En paraules de l'enviat especial de les Nacions Unides per a la independència dels jutges i els advocats, Leandro Despouy, que va visitar la RD Congo en abril del 2007: *"la interferència de l'executiu i de l'exèrcit en processos judicials és molt comú i el sistema judicial del Congo és*

efectiu molt poques vegades, amb violacions de drets humans generalment sense penalitzar".¹⁸

Dissortadament, la impunitat per greus violacions dels drets més fonamentals de la persona humana han estat la pràctica habitual al país. Només uns pocs perpetradors han estat arrestats i portats davant la justícia; dotzenes d'altres han acabat promocionats a més elevades posicions a l'exèrcit o al govern, fet pel qual, un advocat congolès afirmava en un informe de Human Rights Watch del 2008: *"Al Congo recompensem a aquells que assassinen, no els castiguem"*.

La situació d'impunitat pot ser una recepta perillosa que podria fer tornar els conflictes del passat. Però per a que es faci justícia, aquests casos han de basar-se en investigacions sòlides, evidències creïbles, i judicis justos i imparcials que reuneixin els estàndards internacionals¹⁹. Una "justícia injusta" com a conseqüència de la interferència política probablement acabarà per exacerbar els problemes a la regió.

5. Inestabilitat política als països de la regió

Quant a la regió dels Grans Llacs, són molts els països implicats i cadascun d'aquests té els seus propis conflictes interns a nivell polític, amb guerrilles a l'interior del país i amb unes economies i uns nivells d'injustícia que fan que la inestabilitat nacional que presenten s'estengui a la regió.

A continuació, descriurem breument la situa-

¹⁷ Estatut de Roma del Tribunal Penal Internacional, O.N.U Doc. A/CONF.183/9, 17 de Juliol, 1998, entrada en vigor l'1 de Juliol, 2002, arts. 8(2)(b) (xxvi) i 8(2)(e)(vii), ratificats per la RD Congo el 8 de Setembre, 2000.

¹⁸ Assemblea General de les Nacions Unides, "Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers: Addendum – Preliminary note on the mission to the Democratic Republic of Congo", A/HRC/4/25/Add.3, 24 de Maig del 2007.

¹⁹ Un paper que hauria de portar a terme la MONUC seria el de denunciar públicament les violacions del Dret Internacional Humanitari i els Drets Humans, a més de donar suport a les investigacions d'aquests abusos i fer públics els resultats.

ció que es viu en l'actualitat a tres d'aquests països que es troben a la regió dels Grans Llacs: Rwanda, Burundi i Uganda.

Rwanda

A Rwanda, de cara a l'exterior, s'està intentant promoure la unitat i la reconciliació nacional: es va fer un nou himne i una nova bandera pel país, i s'han celebrat diferents eleccions legislatives i presidencials. Fins i tot, el país va participar en missions de pau com la que va protagonitzar el 2004 a Darfur, de cara a consolidar una campanya de propaganda internacional.

No obstant això, de portes en dins, la realitat és molt diferent: tant les eleccions legislatives que va guanyar el FPR com les presidencials en les que va vèncer Paul Kagame, van ser fraudulentament segons els observadors europeus; i, el fet més greu, qualsevol dissidència o crítica contra el govern es paga amb la presó sota l'acusació de fomentar el genocidi i l'odi racial.

D'aquesta manera, la llibertat d'expressió²⁰, associació i circulació no existeixen, i els serveis de seguretat tenen tot el poder per participar en violacions de drets humans fent un ús excessiu de la força i la tortura²¹.

Un altre element negatiu és l'assetjament i estreta vigilància sota la que estan sotmesos els defensors i defensores dels drets humans, per part de l'autoritat. Qualsevol denúncia de violació de drets humans suposa acabar en unes presons rwandeses que, segons l'últim informe d'Amnistia Internacional (2008), continuen plenes de persones sense càrrecs que romanen en situació d'amuntegament i en unes condicions extremadament dures i equivalents a tracte cruel, inhumà i degradant.

Com a element positiu esdevingut a nivell interior a Rwanda en els darrers anys, hem de

20| Segons l'organització Freedom House, amb seu als EEUU, el 2007 Rwanda ocupava el lloc 181 entre un total de 195 països en allò relatiu a la llibertat de premsa.

21| Informe d'Amnistia Internacional sobre Rwanda del 2008.

destacar l'abolició de la pena de mort el 2007, convertint-se en el primer país de la regió dels Grans Llacs en fer-ho.

Burundi

Quant a Burundi, la situació aparenta relativa calma degut a que totes les milícies s'han dissolt.²² Tot i això, malgrat aquests esperançadors esdeveniments, la situació podria esclatar en qualsevol moment degut a l'augment de la rivalitat entre les dues ètnies per repartir-se els llocs de poder al govern i a l'exèrcit. Aquesta obsessió de fer-se amb el poder per por a l'altra ètnia podria desencadenar en un nou conflicte a Burundi que faria esclatar tota la tensa calma que vivim actualment al país i que afectaria a tota la regió.

A més, en aquests moments el país està travessant una crisi política de dimensions molt considerables que pot comprometre les eleccions lliures i democràtiques previstes per al 2010 i, d'aquesta manera, afectar a l'estabilitat del país i al conjunt de la regió.

El moment polític actual té el seu origen a la crisi que ha colpejat la direcció del Consell Nacional per la Defensa de la Democràcia – Forces de Defensa de la Democràcia (CNDD-FDD) a començaments del 2007 i el rebuig del president Nkurunziza a concloure un acord de govern amb els líders del Front per la Democràcia a Burundi (FRODEBU) i de la Unió pel Progrés Nacional (UPRONA).

Com a conseqüència de l'allunyament de Hussein Radjabu de la direcció del partit, el CNDD-FDD s'ha dividit i el bàndol que ha restat fidel al president Nkurunziza ha perdut una majoria a la cambra baixa que, tot i la remodelació ministerial de novembre del 2007, amb l'entrada de membres del FRODEBU i d'UPRONA en el govern, no ha permès de corregir de forma durable la crisi.

22| En abril del 2009, el darrer grup rebel de Burundi, les Forces per a l'Alliberament Nacional (FNL), deixa les armes i es transforma oficialment en un partit polític en una cerimònia supervisada per la Unió Africana.

D'aquesta manera, les tensions entre partits polítics s'han agreujat a l'Assemblea Nacional, i aquesta s'ha traslladat a la capital del país on ha crescut el clima d'inseguretat amb atacs amb granades contra parlamentaris de l'oposició i de reclutament continu per part del Palipehutu-FNL.

A començaments de juny del 2008, el CNDD-FDD va fer pressió a la Cort constitucional per reemplaçar 22 diputats dissidents per elements fidels a la direcció del partit. El 5 de juny la Cort va acceptar i el CNDD-FDD i els seus aliats van retrobar la majoria de 2/3 a l'Assemblea Nacional.

No obstant això, aquest fet no va solucionar la crisi sinó tot el contrari, ja que il·lustra una imposició de la força contra l'oposició al govern i que s'estén als mitjans de comunicació i a les ONG's de drets humans i de lluita contra la corrupció.²³

Sense cap mena de dubte, aquesta ambició autoritària podria provocar una radicalització dels partits de l'oposició que podrien tenir la temptació de buscar aliances amb el Palipehutu-FNL. La participació d'aquests en els propers escrutinis podria desembocar en una nova "etnització" del discurs polític, en un moment en què la unitat en el se dels cossos de defensa i de seguretat roman fràgil i que l'autoritat de la llei fonamental i la de la Cort constitucional estan afectades. A més, la ruptura del diàleg polític intern corre el risc d'una pèrdua prematura de la credibilitat i legitimitat de l'escrutini, provocant desbordaments violents durant la campanya electoral.²⁴

Amb l'objectiu d'evitar un escenari així, cal renovar el diàleg polític intern, preparar de manera consensuada les evolucions constitucionals necessàries en la recerca del procés de pau i establir un marc adaptat a la celebració d'eleccions lliures, creïbles i democràtiques el

2010. I per aconseguir aquest objectiu, és essencial que els socis regionals i financers de Burundi, així com la Comunitat Internacional, facin pressió sobre el conjunt de la classe política burundesa.

Uganda

Actualment, estem en una situació que s'arrossega des de fa uns anys amb converses entre el Govern d'Uganda i els rebels de l'Exèrcit de Resistència del Senyor (Lord Resistance Army en anglès, LRA) que, dissortadament, no acaben de concretar-se i posar punt i final a un dels conflictes més brutals de l'Àfrica que ha devastat el nord d'Uganda durant dues dècades.

Aquesta guerra de 20 anys és un conflicte complex que no només té el seu origen en l'enfrontament del LRA de Joseph Kony contra les forces governamentals, sinó també en les queixes d'un nord del país que es sent marginat des de que el president Yoweri Museveni va arribar al poder en 1986 després d'enderrocar Milton Obote.

L'any 2005 va suposar l'inici de la fi per al LRA ja que el govern de Sudan, que havia estat donant suport al grup rebel, va signar un acord de pau amb l'Exèrcit Popular d'Alliberament del Sudan (SPLA) i va deixar d'enviar armes a un LRA que es va trobar aïllat i sense força per continuar la seva revolta. A més, el conflicte va guanyar certa atenció internacional en els darrers anys, fet que va portar el Tribunal Penal Internacional (TPI) a decretar la detenció de Joseph Kony i cinc alts càrrecs més del LRA el 2005, i les NNUU a redactar dues resolucions (1653 i 1663) el 2006 on es feia una crida a la Comunitat Internacional per explorar vies que poguessin posar punt i final al conflicte d'Uganda i a la violència generalitzada del nord del país.

Amb aquest context, els esdeveniments es van precipitar i el mes de juliol del 2007 es van iniciar una sèrie d'històriques converses de pau que van derivar en la signatura d'un compromís de treva entre el govern d'Uganda i el LRA el 26 d'agost. Però, dissortadament, no va acabar de concretar-se degut a un Joseph

23] Human Rights Watch: *Pursuit of Power - Political Violence and Repression in Burundi*, 2009.

24] International Crisis Group: *Burundi: Restarting Political Dialogue*, Africa Briefing N°53, agost, 2008.

Kony que no va aparèixer en la cerimònia de signatures, escena que va tornar a repetir el 2008 amb un altre acord de pau que va tornar a quedar en l'aire.

En vista de tota aquesta situació, queda clar que la consecució de la pau no serà una tasca gens fàcil: primer, degut a la incògnita de com s'establiran unes negociacions amb un líder rebel que actua de forma irracional i que es declara estar posseït per l'esperit sant; i segon, en plantejar la pregunta clau de com tractar una possible amnistia quan els principals líders del LRA són buscats pel TPI acusats de crims de guerra. Sens dubte serà un procés llarg i complicat que haurem de seguir amb deteniment els pròxims mesos i ho haurem de fer amb l'esperança de que s'arribi a una pau històrica per al nord d'Uganda que, sense cap mena de dubte, derivaria en una major estabilitat a la regió.

Conclusions

D'una banda, amb aquest panorama que tenim actualment, la convivència entre hutus i tutsis als diferents països que conformen la regió dels Grans Llacs africans no serà possible sense una veritat completa del conflicte i un reconeixement de les responsabilitats de cadascú que portin a la reconciliació. A més, cal una actitud ferma i el suport econòmic per part de la comunitat internacional, així com el replantejament de les seves polítiques. Un replantejament que passi per la no demonització d'una determinada ètnia i per permetre als pobles africans tenir l'oportunitat de desenvolupar-se, fent ús dels enormes recursos naturals amb els que compten i de decidir el seu propi futur per iniciar un nou període a la regió on la justícia portarà la pau entre les diferents ètnies, permetent finalment viure en llibertat.

I d'altra banda, i tot i els problemes existents, s'ha creat en l'actualitat una situació per aconseguir la pau a la regió com no havia estat possible en les últimes dues dècades. Ara és moment per a que la comunitat internacional doni suport i treballi conjuntament amb la RD

Congo i Rwanda per establir una estratègia de pau que es centri en el desarmament dels grups de rebels hutus que actuen amb total impunitat al Nord i Sud Kivu i la Província Oriental. A més, els països de la comunitat internacional s'han d'implicar en millorar la bona governabilitat de la RD Congo i Rwanda a través de la transparència econòmica, la descentralització i les eleccions locals, i en ajudar a establir unes relacions d'estabilitat política per a la regió.

D'altra banda, tota aquesta atenció vers la RD Congo i Rwanda s'ha de fer extensiva a dos països de la regió dels Grans Llacs claus per a l'estabilitat de la zona. Estem parlant de Burundi i d'Uganda. Mentre que al primer es viu en l'actualitat un clima de confrontació i d'"etnització" de la política entre hutus i tutsis, al segon es viu un dels conflictes armats més antics i sagnants de la Història d'Àfrica i que necessita de la implicació internacional per arribar a una resolució pacífica d'aquest.

I per portar la pau i l'estabilitat a la regió dels Grans Llacs i a cadascun dels diferents països que hem tractat en aquest article, un element clau és la defensa i promoció dels drets humans, perquè sense drets humans no serà possible aconseguir l'estabilitat i la seguretat desitjades i, molt menys, el desenvolupament de la regió. Aquesta és una activitat imprescindible i necessària per a una regió com aquesta que està sortint d'una sèrie de conflictes molt durs i dramàtics i on, malgrat els esforços, la cultura de la violència que han sofert els països en els últims anys fa que hi hagi un risc de tornar a encendre el conflicte. Tant o més important que aconseguir la fi de la guerra és mantenir la pau; per aquest motiu, iniciatives que fomentin el treball per la pau i la promoció dels drets humans a la regió són essencials per a una futura reconciliació i reconstrucció social.

Així, creiem que la implantació d'una cultura de pau i la promoció dels drets humans en aquest país és imprescindible i considerem que és una bona oportunitat per, des de la Universitat de Barcelona i la Universitat de Lubumbashi, donar a conèixer els Grans Llacs, i d'aquesta manera, ajudar a la proliferació d'estudis i intercanvis entre els nostres països que serveixin per fomentar la pau i els drets humans.

Bibliografia

Assemblea General de les Nacions Unides, “*Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers: Addendum – Preliminary note on the mission to the Democratic Republic of Congo*”, A/HRC/4/25/Add.3, 24 de Maig del 2007.

CHRETIEN, Jean-Pierre: *L’Afrique des Grands Lacs : Deux mille ans d’histoire* - Paris : AUBIER, 2000.

Human Rights Watch: Report – “*Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*”.

Human Rights Watch: Pursuit of Power - *Political Violence and Repression in Burundi*, 2009.

International Crisis Group: *Burundi: Restarting Political Dialogue*, Africa Briefing N°53, agost, 2008.

International Crisis Group: *CONGO: FIVE PRIORITIES FOR A PEACEBUILDING STRATEGY*, Africa Report N°150 – Maig, 2009.

MONUC, “*Monthly Human Rights Assessment: May 2007*”, 19 de juny, 2007.

PRUNIER, Gerard: *The Rwanda Crisis: History of Genocide*. Columbia University Press, 1995.

REYNTJENS, Filip: *La guerre des grands lacs : Alliances mouvantes et conflits extraterritoriaux en Afrique Centrale*, Paris, L’Harmattan, 1999.

TSHIYEMBE, Mwayila: *Géopolitique de paix en Afrique médiane : Angola, Burundi, République Démocratique du Congo, République du Congo, Ouganda, Rwanda*, Paris : L’Harmattan, 2003.

Webgrafia

Agència de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR). Veure <http://www.acnur.org/>.

Amnistia Internacional.
Veure <http://www.es.amnesty.org/>.

Heidelberg Institute for International Conflict Research. Veure <http://hiik.de/en/index.html>.

Human Rights Watch.
Veure <http://www.hrw.org/es>.

Institut de Drets Humans de Catalunya.
Veure <http://www.idhc.org/>.

International Crisis Group.
Veure <http://www.crisisgroup.org>.

Observatori de conflictes i drets humans de la Fundació Solidaritat de la Universitat de Barcelona.
Veure <http://www.observatori.org/>.

Organització de les Nacions Unides.
Veure <http://www.un.org/es/>.

La situació del drets humans a la República Democràtica del Congo: una dramàtica realitat

Dr. David Bondia Garcia

Professor titular de Dret internacional públic
de la Universitat de Barcelona

Director de l'Institut de Drets Humans de
Catalunya

Introducció

Des de que Joseph Conrad va escollir el riu Congo per a dur-nos al cor de les tenebres, aquest Estat ha estat sinònim d'atrocitat. Els conflictes que tenen lloc allà són com les matriosques russes: dins de cadascun sempre hi ha un altre. Així, als conflictes entre els diferents governs de la regió cal afegir les guerres civils als Estats de la zona, amb guerres encara més odioses a cadascun d'ells, com les que tenen lloc contra els nens, freqüentment segrestats per a ser esclavitzats com a servents o per a guerres entre milícies, així com les dones i les nenes les quals són víctimes d'un nivell de violència sexual que supera gairebé tot l'imaginable.

Però tot això no ens ha de confondre i no hem de pensar que la crueltat extrema és un producte autònom, sinó que ha estat acuradament cultivada durant dècades d'explotació, anarquia i impunitat. L'origen d'aquesta crueltat el podem trobar durant l'època de colonització del Congo, quan es varen batre tots els rècords d'aberració, en una època en la qual els estàndards dels drets humans eren pràcticament inexistents.

Malgrat que les rivalitats ètniques a l'antiga República del Zaire són ancestrals, les tensions varen augmentar a partir del 1994, amb l'arribada de més d'un milió de refugiats hutus fugint de la guerra civil i del genocidi a Ruanda. Avui dia són molts els grups enfrontats en la zona: els grups rebels de l'Agrupació Congoleesa per a la Democràcia (MLC), recolzats per Ruanda i Uganda¹; guerrillers hutus rivals de

Ruanda i Burundi, rebels ugandesos, milicians del Congo lleials a Kinshasa...

Odis ètnics històrics i importants interessos econòmics han convertit la zona dels Grans Llacs en un camp de batalla sense treva i, tot i que encara que hi ha qui no ho vol veure, fins i tot s'han produït després dels acords de pau que l'any 2002 varen posar fi a quatre anys de guerra civil sagnant. Els principals focus de violència es localitzen a les regions d'Ituri i de Kivu, escenari de brutals enfrontaments i matances tribals pel control d'aquesta zona amb abundants recursos minerals. Es tracta d'una zona on hi ha importants jaciments de diamants, or, petroli, urani i que recentment s'ha sobreexplotat a causa de l'existència del coltà (columbita i tantalita), metall utilitzat en el sector de les noves tecnologies i especialment necessari per a la fabricació de telèfons mòbils. És en aquest racó del planeta on es troben el 80% de les reserves mundials d'aquest cotitzat metall.

financer a les forces irregulars que operaven al territori congolès, va violar el principi d'abstenció de l'ús de la força en les relacions internacionals i el principi de no intervenció;

Declara que, pel comportament de les seves forces armades, que varen cometre assassinats i realitzar actes de tortura i altres formes de tractaments inhumans contra la població civil congoleesa, varen destruir pobles i construccions civils, no varen fer cap distinció entre objectius civils i objectius militars i no varen protegir a la població civil en el enfrontaments amb altres combatents, varen sotmetre a entrenament a nens soldats, varen incitar al conflicte ètnic i no varen adoptar cap mesura per posar fi a la situació, i no varen adoptar, com a potència ocupant, mesures per respectar i fer respectar els drets humans i el dret internacional humanitari en el districte d'Ituri, la República d'Uganda va incomplir les seves obligacions en virtut de la normativa internacional en matèria de drets humans i del dret internacional humanitari.

Declara que, pels actes de saqueig i d'explotació dels recursos naturals congolesos a càrrec de membres de les Forces Armades d'Uganda en el territori de la República Democràtica del Congo i per no haver complert amb les seves obligacions com a potència ocupant en el districte d'Ituri ni impedir els actes de saqueig i d'explotació dels recursos naturals congolesos, la República d'Uganda va incomplir les seves obligacions amb la República Democràtica del Congo en virtut del dret internacional;
Declara que la República d'Uganda té l'obligació, amb la República Democràtica del Congo, de reparar els perjudicis ocasionats".

1] Aquest recolzament i ingerències en assumptes interns de la RDC van ser constats per la pròpia Cort Internacional de Justícia. El 19 de desembre de 2005, la Cort Internacional de Justícia va fer pública la seva sentència que resolva el cas entre la República Democràtica del Congo i la República d'Uganda per "activitats armades en el territori del Congo" (*República Democràtica del Congo c. Uganda*).

En la part de la dispositiva de la sentència la Cort Internacional de Justícia:

"Declara que la República d'Uganda, en realitzar accions militars contra la República Democràtica del Congo en el territori d'aquesta, en ocupar Ituri i donar recolzament militar, logistic, econòmic i

Mentre la República Democràtica del Congo (RDC) esdevé una de les nacions més pobres del món, al voltant dels jaciments existeix un complex empresarial convenientment dissenyat per a repartir-se les riqueses naturals i la seva explotació. Les organitzacions de drets humans insisteixen en que els Estats Units, Alemanya, Bèlgica i Kazakhstan –principals destinataris, però no els únics, del coltà- i les multinacionals que comercien amb aquest estan, en definitiva, finançant el conflicte, mantingut igualment pel comerç il·legal de diamants en les zones del país controlades pel Govern. Des del 1999, el conflicte en la regió d'Ituri ha provocat al menys 50.000 morts i més de mig milió de refugiats o desplaçats interns, segons les xifres d'Amnistia Internacional.

L'alt el foc signat l'estiu del 2002 amb Uganda i Ruanda i el pacte intern de 17 de desembre per a la creació d'un Govern de transició varen tancar la coneguda com a “primera guerra mundial d'Àfrica”, en la que varen morir més de tres milions de persones, la majoria civils, i que va implicar també a altres sis països veïns: Angola, Zimbabwe i Namíbia, que varen recolzar el llavors president Laurent Desiré Kabila; i Uganda i Ruanda, defensors dels rebels.

L'abril del 2003, les faccions enfrontades varen acordar la formació d'un Govern d'unitat nacional, que va quedar legalment constituït el 30 de juny, amb l'objectiu d'estabilitzar el país de cara a la celebració d'eleccions el 30 de juliol de 2006. Des de llavors, les organitzacions internacionals que treballen sobre el terreny alerten dels continus enfrontaments i violacions dels drets humans que segueixen produint-se, fins i tot després del desplegament, el novembre del 2003, de 4.500 militars de la MONUC per assegurar la protecció de la població civil en la zona de Bunia i els voltants. Després de la matança, el juny del 2004, d'un centenar de civils al nord-est d'Ituri, la inestabilitat es va tornar a manifestar en la regió.

El passat del Congo ens pot resultar llunyà, però no així el seu present. L'octubre del 2008, la dimissió del general espanyol Díez de Villegas, al comandament del contingent de 17.000 cascos blaus al Congo, va causar una enorme sorpresa després de només tres setmanes al front de la missió. Dies després de la seva dimissió, l'ofensiva de les milícies tutsis de l'autoproclamat general Laurent N'kunda va provocar l'èxode de 250.000 persones i un

agreujament de les atrocitats contra la població civil.²

La situació dels drets humans continua provocant molta preocupació en tot el territori de la República Democràtica del Congo, en particular en les regions orientals (Ituri, Kivu del Nord i Kivu del Sud) i al nord de Katanga, on les milícies i altres grups rebels, nacionals i estrangers, així com les Forces Armades de la República Democràtica del Congo (FARDC) i els *mai mai*, cometien abusos i altres violacions massives dels drets humans amb total impunitat. La matança de la població civil, el saqueig, la violació massiva de moltes dones i nenes i les execucions sumàries, entre altres coses, varen posar a prova els esforços realitzats pel Govern de Transició Nacional per tal de millorar la situació.

Entre els problemes principals es pot constatar la manca de consens en la gestió comuna del període de transició, així com la contínua degradació de l'ordre a Ituri (província oriental) a conseqüència dels atacs reiteratius de les milícies armades. Són també lamentables les absències d'un poder judicial independent i la manca de control del poder judicial sobre les decisions del poder executiu. També s'han d'afegir els problemes generats per la inseguretat, la situació de les dones i els nens, el tràfic i l'explotació il·lícita dels recursos naturals i altres atemptats contra els drets fonamentals d'altres aspectes. En definitiva, el drama dels refugiats i desplaçats, la presència de grups armats, l'explotació dels recursos naturals, el tràfic d'armes i els reclutament dels nens soldat, són alguns dels factors que posen en dubte la viabilitat d'un procés de pau real i efectiu.

2] La missió de les Nacions Unides (MONUC) es va veure desbordada, incapaç de contenir les matances. En alguns llocs com Kiwanja es va documentar l'assassinat d'uns 160 civils desarmats per part de les milícies tutsis als voltants de la base dels cascos blaus paquistanesos. Dies després, el novembre del 2008, el Consell de Seguretat va aprovar el desplegament de 3.000 nous cascos blaus, però tot el món, Europa inclosa, va mirar cap a un altre costat. I, malgrat que el general N'kunda ha estat detingut, el seu segon, Bosco Ntaganda, buscat per la Cort Penal Internacional per crims com el de Kiwanja, va prendre el comandament de les milícies tutsis.

1. La dramàtica realitat dels drets humans a la República Democràtica del Congo

La dramàtica realitat de la situació dels drets humans a la República Democràtica del Congo fa impossible que, en un article de reduïdes dimensions, es pugui deixar constància de totes les violacions que es produeixen en el dia a dia. Ens centrarem en alguns casos esgarri-fosos des del punt de vista occidental, però en els quals també es pot veure la manca clara de col·laboració i l'omissió de *la responsabilitat de protegir* que hauria d'assumir la Comunitat internacional per tal de fer efectiu el principi del respecte a la dignitat humana en qualsevol part del món.

La inseguretat continua sent el teló de fons per a la conculcació dels drets humans a la República Democràtica del Congo. La inseguretat és gran i adquireix una gran importància a Kinshasa, com a tota la República Democràtica del Congo; no hi ha un dia que no es tingui notícia d'un assassinat, un atracament, un robatori amb armes, violacions de dones i nenes, etc. Durant l'any 2005, l'Oficina de l'Alt Comissionat per als Drets Humans i la Divisió de Drets Humans de la MONUC van recollir moltes dades sobre la violació massiva dels drets humans en tot el país, així com diversos atemptats contra la vida. Aquesta situació d'inseguretat provoca greus violacions, entre les que podem destacar:

a) La situació de les dones i els nens

Els actes de violència sexual es multipliquen i estan envoltats de la més absoluta impunitat. Dones embarassades, persones detingudes i menors són víctimes de la violència individual i col·lectiva. Com a presumptes implicats es troben membres de la policia nacional, de les forces armades i de les milícies, ja sigui per acció o per omissió.

Els casos de violència sexual es perpetuen arreu del país, sobre tot en les zones de l'est on existeix més tensió. En diversos informes de la MONUC i de l'ACNUDH publicats el 2005 es po-

sen de manifest diversos casos de violacions, abusos deshonestos i assetjament sexual, habitualment a càrrec d'homes armats.

Són nombroses les denúncies que es resolen mitjançant un acord amistós per iniciativa o sota l'autoritat dels caps tradicionals o responsables administratius locals. Això es a causa, sobre tot, de la baixa proporció de dones dins del cos judicial, per la preeminència de la cultura patriarcal i per una percepció de la violència contra les dones com un fet normal. Tot això contribueix a la proliferació de “mediadors” en la República Democràtica del Congo, sobre tot, a Kivu Sud.³

S'ha constatat també el tràfic d'influències, l'abús d'autoritat, l'ús indegut del poder i altres formes de violència sexual en l'entorn escolar i universitari contra alumnes i estudiants; és el que s'anomena “qualificació sexual transmissible”.

b) El cas dels nens soldats i els nens del carrer

S'ha denunciat de forma reiterada l'allistament de menors com a combatents i la situació dels nens del carrer com a conseqüència de la conjuntura d'instabilitat i degradació econòmica en la qual es troba la República Democràtica del Congo. La sort que corren els nens ha de despertar el més alt grau d'incertesa. La dramàtica situació a la República Democràtica del Congo no té límits i abasta diverses esferes que haurien de ser preses en consideració. En efecte, els nens són utilitzats en els conflictes armats, abandonats al carrer, víctimes de massacres i acusats de bruixeria. Resulta imperatiu despertar la consciència de tot el país i obtenir el concurs de la Comunitat Internacional per a salvaguardar la infància, així com el futur del país i del món.

c) L'exercici dels drets civils i polítics

S'ha produït el fet històric de la celebració d'unes eleccions, però això no ha generat un impuls de canvi. Existeix una clara intolerància,

3| Com a aspecte positiu, cal destacar que s'ha pogut facilitar l'administració de la prova medico-forense, mitjançant l'adopció d'un certificat mèdic normalitzat (ODHNU).

cia, una repressió violenta de les manifestacions i opositors polítics i detencions il·legals de periodistes i defensors dels drets humans. En aquestes condicions, no es pot dir que els valors democràtics hagin arrelat a la República Democràtica del Congo.

Cal destacar que el 2005 va ocórrer un fet molt important per a la reconstrucció de l'Estat de Dret a la RDC: l'aprovació per una gran majoria del projecte de constitució que regirà la vida nacional. És d'assenyalar que, en 45 anys de vida independent, en la República Democràtica del Congo s'han celebrat dos referèndums constitucionals (el 1964 i el 1967), quatre eleccions presidencials (1960, 1970, 1977 i 1984), cinc eleccions legislatives nacionals (1960, 1965, 1977, 1982 i 1987), dues eleccions legislatives provincials (1960 i 1965) i diverses eleccions municipals i locals (1963, 1964, 1965, etc.).

Així, el 18 de desembre de 2005, els congoleesos varen anar a les diferents taules electorals del país per votar a favor o en contra del projecte de constitució presentat. Cada taula electoral constava de cinc membres: president, secretari i tres assessors. La Comissió Electoral Independent, en una conferència de premsa sobre el desenvolupament del referèndum, va indicar que s'havia registrat una participació d'almenys el 60%, taxa considerable, en 8 de les 11 províncies de l'Estat. Segons la majoria d'observadors i de la Comunitat Internacional, els comicis es varen desenvolupar sense grans problemes. No obstant això, es varen assenyalar determinades deficiències i limitacions.⁴

L'11 de gener del 2006, la Comissió Electoral Independent va publicar els resultats defini-

4| En particular: a) L'obertura tardana de diverses taules electorals, en molts casos per raons de seguretat; b) La notícia de la mort de desenes de persones a conseqüència dels disturbis de Rutshuru, al Nord de Kivu, en el propi centre de votació; c) L'agressió a la presidenta d'una taula electoral a Mbuji-Mayi, a Kasai Oriental; d) L'absència d'observadors en diferents taules electorals de Tshela, en el Baix Congo; e) La detenció de persones en possessió de paperetes electorals falses; f) La no participació en els comicis, per culpa de la inseguretat, en tres pobles de Buthue, a Kivu Nord.

tius del referèndum constitucional: el 61,97% dels 25.021.703 votants empadronats va participar en els comicis i el 83,31% va votar a favor, mentre que només el 15'69% va votar en contra. Amb l'excepció d'alguns incidents lamentables, el referèndum es va realitzar d'acord amb els diferents observadors, sense massa problemes. La Unió Europea, mitjançant el seu Comissari de Desenvolupament i Ajut Humanitari –Sr. Louis Michel- va expressar la seva satisfacció davant la mobilització i la participació de la població en el referèndum constitucional. Cal assenyalar que més de 80.000 soldats i més del 70% dels efectius militars de la MONUC es van mobilitzar per a l'ocasió.

d) La garantia dels drets econòmics, socials i culturals

Donada la situació d'inestabilitat socioeconòmica a la República Democràtica del Congo, es fa difícil poder garantir els drets econòmics, socials i culturals. En aquest aspecte, es fa cada cop més necessari la revisió dels contractes sobre l'explotació dels recursos naturals, a causa de la mala gestió del sector. Un altre dret vulnerat és el dret a l'ensenyament bàsic ja que molts nens no tenen garantit l'accés a les escoles. De la mateixa forma, el dret a la vivenda, el dret a l'alimentació i el nivell de vida digna són, de moment, inaccessibles.

e) La situació dels desplaçats interns i dels refugiats

A la República Democràtica del Congo hi ha 6 milions de desplaçats interns, distribuïts per tot el país, on predominen els grups vulnerables: nens, dones i gent gran. Molts d'aquests refugiats han fugit de la regió oriental, on hi ha un enfrontament entre les FARDC i els grups armats.

Diversos fets indiquen que està empitjorant l'estat de la seguretat. Un atac de les FARDC contra el cap *mai mai*, "Comandant Gédéon", va provocar la fugida i el desplaçament de més de 160.000 persones a Katanga del Nord. Aquesta població està en situació de desnutri-

ció absoluta i de trauma psíquic, i no rep cap assistència humanitària.

El 27 de desembre de 2005, en l'Oficina de Coordinació d'Assumptes Humanitaris (OCAH) de la República Democràtica del Congo es va registrar el desplaçament de més de 10.000 civils que fugien del saqueig i de la violència de les operacions conjuntes de les FARDC i de la MONUC contra els rebels de les Forces Democràtiques Aliades (ADF) a Kivu del Nord; segons el portaveu de l'OCAH, es va registrar un total de 2.800 famílies desplaçades, 600 d'elles a Eringeti, 516 a Kokola, 337 a Mayi Moya, 88 a Mukoko i 358 a Oicha.

El Programa Mundial d'Aliments (PMA) a Zàmbia va declarar que més de 82.000 refugiats congolesos i angolesos que residien a Zàmbia corrien el risc de patir desnutrició greu el 2006.

D'acord amb l'Oficina de l'ACNUR a Kinshasa, la República Democràtica del Congo ocupa el tercer lloc mundial com a país d'origen dels refugiats, amb 462.200 persones, darrera de Sudan (730.600) i de l'Afganistan (2.084.900). Segons l'ACNUR, queden 150.000 refugiats congolesos a la República Unida de Tanzània.

f) La impunitat i l'Administració de Justícia

Existeix el compromís del President de la República Democràtica del Congo, Joseph Kabila, de *lluitar contra la impunitat* com una de les seves prioritats. Val a dir que en aquest aspecte no només s'han realitzat pocs avenços, sinó que fins i tot la situació ha empitjorat. S'ha posat de manifest que s'han produït nomenaments o promocions de presumptes autors de violacions greus dels drets humans, sobretot, en l'àmbit de les forces armades. Això és a causa del fet que no existeix un mecanisme de sanejament i, per tant, no es pot suspendre en les seves funcions a les persones sospitoses d'aquests actes. Val a dir que s'han produït progressos tímids en determinats àmbits. Per exemple, cal destacar el trasllat de Thomas Lubanga -antic cap de la milícia- i Germain Katanga, cap de les Forces de Resistència Patriòtica a Ituri, a la *Cort Penal*

*Internacional*⁵. També es pot fer referència al desplegament de l'*Equip de l'Alt Comissionat de Nacions Unides per als Drets Humans* per tal d'establir una cartografia de les violacions greus del Dret internacional dels drets

humans i del Dret internacional humanitari, entre el 1993 i el 2003.

És alarmant la situació que es viu a Kivu Nord on no s'investiguen les violacions dels drets humans o on es produeixen simulacres de processos, fet que comporta una impunitat flagrant. Molts expedients i processos en curs estan paralitzats. D'altra banda, cal posar de manifest la tendència inquietant dels tribunals militars en afirmar sistemàticament la seva competència sobre els civils –fet que és contrari a l'article 152 de la Constitució de la República Democràtica del Congo-. Això obeeix a les obstruccions

5] Actualment, davant de la Cort Penal Internacional hi ha dues causes en curs: la primera és una causa contra Thomas Lubanga, antic cap de la milícia, causant de més de 6.000 morts i milers de desplaçats a Ituri. La causa es fonamenta bàsicament pel reclutament de nens soldats per a participar en les hostilitats. La segona causa és contra Germain Katanga.

freqüents a l'acció de la justícia derivades de la ingerència de la jerarquia política i militar.

Pel que fa al sistema judicial, aquest es caracteritza per la seva *corrupció sistemàtica*, en la qual la independència i la capacitat dels jutges es veu amenaçada pels escassos mitjans financers que es dediquen. Això provoca una clara situació d'insuficiència de mitjans en el poder judicial que provoca una precarietat en les condicions de treball del conjunt del personal judicial. Val a dir que només el 0,75% de la despesa pública es destina a infraestructures del poder judicial.

Una altra de les anomalies que es constaten consisteix en la utilització de la Constitució per minvar la capacitat d'actuació del poder judicial. Aquesta denúncia també ha estat efectuat i reiterat pel Sr. Leandro Despouy -Relator Especial sobre la independència del jutges i advocats-. És freqüent la pràctica de revocar i nomenar els magistrats per recomanació del Consell Superior de la Magistratura (encara no constituït).

Si bé l'acceptació de la competència de la Cort Penal Internacional suposa un intent lloable de lluitar contra la impunitat imperant en totes les estructures de l'Estat per fer front a les greus violacions del Dret internacional dels drets humans i del Dret internacional humanitari, cal també tenir en compte que la Cort Penal Internacional no pot ocupar-se de tots aquests crims i violacions ja que només té competència a partir del juliol del 2002, data en la qual va entrar en vigor el seu Estatut.

Pel que fa a les denúncies de violacions abans del juliol del 2002, existeix la proposta per a crear un *tribunal internacional especial* per a la República Democràtica del Congo, per tal de conèixer els crims comesos des del 1993, any a partir del qual Nacions Unides ha recollit informació i documentació sobre infraccions greus.

Una altra proposta consistiria en la creació de *sales penals mixtes* adscrites als tribunals interns d'apel·lació, per tal de jutjar les persones responsables d'actes de genocidi o altres violacions greus comeses a la República Democràtica del Congo o per nacionals de la República Democràtica del Congo en altres territoris.

2. La constatació de la realitat sobre la situació dels drets humans a la República Democràtica del Congo

Si bé la República Democràtica del Congo va presentar el seu informe nacional al Consell de Drets Humans d'acord a l'establert en l'article 15 a) de l'annex a la Resolució 5/ 1 del mateix Consell, encara no hi ha hagut resposta per part del Consell⁶ per tal de posar en evidència el fantàstic relat sobre la situació dels drets humans en el seu territori fet pel govern de la República Democràtica del Congo. No obstant això, la constatació de la realitat existent la podem trobar en les Observacions finals fetes pel Comitè dels Drets Humans⁷, l'any 2006, ja que la situació no ha variat massa en els tres anys transcorreguts.

En aquestes Observacions finals s'acull amb especial satisfacció el fet que, després de més de 15 anys, la RDC hagués decidit reiniciar el seu diàleg amb el Comitè i presentar, per tant, el seu tercer informe periòdic. La falta de presentació dels informes pertinents, durant un lapse tant perllongat, constitueix en si mateix, a judici del Comitè, un incompliment de les obligacions assumides per la RDC d'acord a l'article 40 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, en significar un obstacle per a una reflexió més profunda sobre les mesures que cal adoptar per tal de garantir una aplicació satisfactòria de les disposicions del Pacte.

El Comitè va acollir amb satisfacció les informacions proporcionades sobre l'evolució política i constitucional de l'Estat, així com sobre l'evolució del règim constitucional i de la legislació des del 2002. El mateix Comitè va prendre nota de la menció que va fer l'Estat sobre la dificultat de les comunicacions i de les dificultats pròpies de les regions de l'est de l'Estat a causa de no trobar-se sota el control efectiu del Govern.⁸ No

6] NACIONS UNIDES: A/HRC/WG.6/5/COG/1, de 23 de febrer del 2009.

7] NACIONS UNIDES: CCPR/C/COD/CO/3, de 26 d'abril del 2006.

8] Regió que pateix un embargament d'armes en virtut de la resolució 1493 (2003) del Consell de Seguretat.

obstant això, el Comitè li recorda al Govern que les disposicions del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, com les de qualsevol altre tractat internacional en matèria de drets humans ratificat per la RDC, s'apliquen en la totalitat del seu territori, amb totes les obligacions que es puguin derivar.

Els aspectes positius que destaca en el seu informe el Comitè consisteixen, principalment, en veure amb satisfacció la transició democràtica a la RDC des de la firma de l'Acord de Pretòria de 17 de desembre de 2002, l'entrada en vigor de la Constitució de 18 de febrer de 2006 i la perspectiva de les primeres eleccions generals que es varen celebrar a la primavera de l'any 2006. També destaca la cooperació de l'Estat Part amb la Cort Penal Internacional, en el marc de la investigació sol·licitada a la Cort pel Govern de la RDC el 19 d'abril de 2004. Així mateix, demana que la RDC aprovi el projecte de llei relatiu a la incorporació de l'Estatut de Roma a l'ordenament jurídic nacional i que ratifiqui i apliqui l'Acord sobre Privilegis i Immunitats de la Cort Penal Internacional.

També acull amb satisfacció la creació, mitjançant la Llei núm. 04/019, de 30 de juny de 2004, de l'Observatori Nacional de Drets Humans, institució nacional encarregada de la protecció i promoció dels drets humans a la RDC, independent d'altres institucions de la República.

Com no podia ser menys, en aquestes Observacions finals també es desataquen els principals motius de preocupació i les recomanacions. El Comitè observa que, d'acord amb l'article 215 de la Constitució, els tractats internacionals prevalen sobre les lleis i que el PIDCP pot ser, i de vegades ho és, invocat directament davant la justícia nacional. Lamenta no haver rebut informació precisa sobre la compatibilitat entre el dret consuetudinari, que continua tenint vigència en algunes parts del país, i les disposicions del Pacte. Per tant, el Comitè estima que la RDC hauria de continuar i millorar el programa de formació de magistrats i advocats, fins i tot aquells que ja són en l'exercici de les seves funcions, sobre el contingut del Pacte i dels

demés instruments internacionals relatius als drets humans que hagin estat ratificats per la RDC.⁹

El Comitè observa amb satisfacció la informació sobre el fet de que els jutges autors de la comunicació núm. 933/200 (*Busyo i d'altres*) podran de nou exercir lliurement la seva professió i que se'ls hi ha donat una indemnització a conseqüència de la suspensió arbitrària de les seves funcions; no obstant això, el Comitè segueix preocupat donat que l'Estat no a fet res per a l'aplicació de les reiterades recomanacions contingudes en nombrosos dictàmens aprovats en el marc del Primer Protocol Facultatiu del Pacte (com, en particular, els dictàmens en els assumptes núm. 366/1989 (*Kanana*), 542/1993 (*N'Goya*), 641/1995 (*Gedumbe*) i 962/2001 (*Mulezi*)).

L'Estat Part hauria d'aplicar les recomanacions formulades pel Comitè en els assumptes esmentats anteriorment i informar-li de forma immediata. L'Estat Part hauria també d'acceptar una missió de seguiment del Relator Especial del Comitè pel seguiment dels dictàmens, amb l'objectiu d'examinar possibles modalitats d'aplicació de les recomanacions del Comitè i aconseguir una cooperació més efectiva amb el Comitè.

No obstant la informació subministrada sobre diverses actuacions penals contra els responsables de violacions dels drets humans, el Comitè constata, amb preocupació, la impunitat amb la qual s'han comès, i es segueixen cometent, violacions greus i nombroses dels drets humans en el territori de la RDC, malgrat que moltes vegades es coneix la identitat dels responsables d'aquestes violacions (article 2 del Pacte).

L'Estat Part hauria d'adoptar les mesures apropiades per garantir que s'investiguin totes les

9] El Comitè demana que en el proper informe periòdic se li presenti una informació més detallada sobre els recursos efectius posats a disposició dels particulars en casos de violacions dels drets humans consagrades en el Pacte, es mencionin exemples concrets de les causes en les quals els tribunals hagin invocat les disposicions del Pacte i es donin explicacions sobre el funcionament dels tribunals de dret consuetudinari.

denúncies de violacions dels drets humans que arribin al seu coneixement, per tal de jutjar i castigar els responsables d'aquestes violacions.

El Comitè observa amb preocupació una pràctica *persistent de discriminació contra la dona*, en els àmbits de l'educació, la igualtat de drets del cònjuges en el matrimoni i la gestió dels bens de la família. El Comitè assenyala amb especial atenció a la RDC, en particular, a la seva Observació general núm. 28 (2000) relativa a la igualtat de drets entre homes i dones. El Comitè expressa la seva preocupació front a l'admissió, per part del mateix Estat, perquè les dones no gaudeixin dels seus drets en plena igualtat amb els homes en matèria de participació política i accés a l'educació i a l'ocupació (articles 3, 25 i 26 del Pacte)

En aquest sentit l'Estat Part hauria, en primer lloc, d'accelerar l'adaptació del Codi de Família als instruments jurídics internacionals i sobre tot en els articles 3, 23 i 26 del Pacte; en particular, allò que fa referència als respectius drets dels cònjuges en el matrimoni i a la quasi impunitat total del matrimoni forçat. I, en segon lloc, hauria de fer un major esforç per tal de fomentar la participació política i l'accés a l'educació i a l'ocupació de la dona.¹⁰

Preocupen al Comitè les denúncies relatives a la violència domèstica a la RDC i les mancances de les autoritats públiques en el enjudiciament penal d'aquests actes i la protecció de les víctimes. El Comitè recorda que l'especificitat d'aquests actes de violència requereix la promulgació d'una legislació especial (articles 3 i 7 del Pacte).

L'Estat Part hauria d'adoptar el projecte de llei que prohibeix i sanciona la violència domèstica i sexual. També s'hauria d'establir un règim adequat de protecció de les víctimes. L'Estat Part hauria de comprometre's a jutjar i sancionar aquests actes de violència, en particular, mitjançant la comunicació de clares directives en aquest sentit als seus serveis de policia

i mitjançant la sensibilització i formació dels seus agents.

Malgrat que s'observa que, segons l'article 15 de la Constitució, les autoritats públiques han de vetllar per l'eliminació de la violència sexual, preocupa al Comitè el nombre d'actes de violència greu, inclosos els actes de violència sexual i els nombrosos episodis de violació dels que són víctimes dones i nens en les zones de conflicte armat. El Comitè observa igualment les denúncies segons les quals els funcionaris de l'operació de manteniment de la pau a la RDC (MONUC) haurien comès actes de violència sexual (articles 3, 6 i 7 del Pacte).

L'Estat Part hauria d'adoptar totes les mesures necessàries per reforçar la seva capacitat per garantir la protecció de la població civil en les zones de conflicte armat i, en particular, de les dones i nenes. S'haurien de comunicar directives pertinents a tots els membres de les forces armades de l'Estat Part i se'ls hi hauria d'impartir formació obligatòria en drets humans. L'Estat Part hauria d'insistir que els funcionaris dels Estats participants en la MONUC on s'hagin comès actes de violència sexual, iniciïn investigacions i adoptin les mesures corresponents.

El Comitè segueix preocupat per l'alta taxa de mortalitat materna i infantil a la RDC, en particular a causa del baix nivell d'accés als serveis de salut i planificació familiar i al baix nivell d'instrucció. L'Estat hauria de garantir una millor formació del personal de salut.

El Comitè també segueix preocupat per l'elevat nombre de les desaparicions forçades o execucions sumàries i/o arbitràries, comeses pels grups en conflicte en tot el territori de l'Estat part. Aquests actes de violència provoquen a la vegada moviments massius de les poblacions afectades i contribueixen a augmentar constantment el nombre de desplaçats, sobre tot a la províncies d'Ituri, Kivu septentrional i meridional i Katanga (articles 6, 7 i 9 del Pacte).

¹⁰ L'Estat Part hauria, en el seu proper informe, de comunicar al Comitè les mesures adoptades i els resultats obtinguts.

L'Estat Part hauria d'investigar tots els actes de desaparició forçada o execució arbitrària que arribin al seu coneixement, i de jut-

jar i castigar degudament els responsables d'aquests actes i d'atorgar a les víctimes o a la seva família una reparació efectiva, inclosa una indemnització adequada (articles 6, 7 i 9). S'invita igualment a l'Estat Part a que reforci les mesures destinades a contenir el fenomen del desplaçament forçat.

El Comitè deplora que *no s'hagi incorporat en el Codi Penal de la RDC una definició de la tortura*. També observa amb preocupació les denúncies de nombrosos actes de tortura presumptament comesos, en particular, per agents de la policia judicial, els serveis de seguretat i les forces armades, i els grups rebels que operen en el territori nacional (article 7 del Pacte).

L'Estat Part hauria de definir, el més aviat possible, el concepte de "tortura" i tipificar la tortura com a delicte. S'haurien d'investigar totes les denúncies de tortura i els responsables d'aquests actes haurien de ser jutjats i castigats degudament. Les víctimes haurien de rebre una reparació efectiva, inclosa una indemnització adequada.

Malgrat que aprecia que la Carta de Drets Humans de la RDC, adoptada el juny del 2001, es pronuncia a favor de l'abolició de la pena de mort, el Comitè continua preocupat pel nombre de judicis, sobre tot davant de l'antic Tribunal Militar, en el qual es dicta la pena de mort contra un nombre indeterminat de persones, així com la suspensió, el 2002, de la moratòria de les execucions.

L'Estat Part hauria de garantir que la pena de mort només s'apliqués pels delictes més greus. El Comitè desitja rebre una informació més amplia sobre les condemnes a mort pronunciades per l'antic Tribunal Militar, i el nombre precís d'execucions entre el 1997 i el 2001. El Comitè demana a l'Estat Part que supprimeixi la pena capital i que s'adhereixi al Segon Protocol Facultatiu del Pacte.

El Comitè segueix preocupat per la *tracta de nens*, sobre tot amb finalitats d'explotació sexual o econòmica, així com pel *reclutament forçat* de molts nens en les milícies armades i, si bé en menor proporció, també a l'exèrcit

regular (article 8 del Pacte). L'Estat Part hauria de continuar amb els seus esforços per tal d'eradicar aquests fenòmens.¹¹

El Comitè també constata que la *detenció preventiva* sembla més aviat la norma, si bé és l'excepció segons l'establert en els articles 17 de la Constitució i 28 del Codi de Procediment Penal. Malgrat que la detenció s'ha de realitzar per ordre del ministeri públic, és freqüent que es realitzin detencions sense aquesta ordre i és freqüent que excedeixi àmpliament aquest termini, si bé la detenció provisional sense intervenció judicial no hauria de superar les 48 hores. El Comitè manifesta també la seva preocupació perquè els serveis de seguretat civil i militar recorren a detencions en llocs no autoritzats o secrets, i molt sovint impedeixen que els detinguts es comuniquin amb un advocat o amb els seus familiars (article 9 del Pacte). Per tant, s'haurien de tancar el més aviat possible els llocs o centres de detenció no autoritzats.

L'Estat Part hauria de vetllar perquè les condicions de detenció en els establiments penitenciaris del país siguin compatibles amb les Regles Mínimes de les Nacions Unides pel Tractament dels Reclosos, i que els reclosos rebin una alimentació adequada. S'hauria de procedir a modernitzar els establiments penitenciaris de l'Estat. La situació de les presons a tota la República Democràtica del Congo és lamentable i inhumana i les condicions de reclusió són precàries. Estan lluny d'acomplir les Regles mínimes per al tractament dels reclusos: l'alimentació no és adequada, no es dispensa atenció sanitària, no es separen a les distintes categories de reclusos o de cel·les i hi ha una absència total de condicions d'higiene.

El Comitè està preocupat pel *manteniment dels òrgans de justícia militar i per l'absència de*

11| Es demana que en el proper informe periòdic s'hauria de donar tota la informació sobre les mesures adoptades per les autoritats amb l'objectiu de jutjar els responsables de la tracta de nens i de posar fi al reclutament de menors en les forces armades i per rehabilitar i protegir a les víctimes, entre altres mesures mitjançant l'enfortiment de les activitats de la Comissió Nacional de la Desmobilització i Reintegració dels Nens Soldats (CONADER).

garanties de judici imparcial en les actuacions d'aquests tribunals. Preocupa també el nombre manifestament insuficient de magistrats en exercici a la RDC, així com la seva escassa remuneració i la conseqüent corrupció a la qual aquesta situació dona lloc. L'escàs nombre de magistrats coadjuva el desenvolupament de la delinqüència i crea una situació caracteritzada per la manca d'enjudiciament dels actes delictius (article 14 del Pacte).

Per tant, es sol·licita a l'Estat Part que suprimeixi la jurisdicció militar per a delictes comuns. S'hauria de reprimir la corrupció del poder judicial, nomenar i formar un nombre suficient de magistrats que permetin garantir una adequada administració de justícia en tot el territori de la República, lluitar contra la delinqüència i la impunitat i consignar recursos pressupostaris suficients per a l'Administració de Justícia.

També s'observa amb preocupació que nombrosos *periodistes* han estat jutjats per difamació o han estat víctimes de pressions, inti-

midació o actes d'agressió o també privació de llibertat o maltractaments per part de les autoritats de l'Estat. En opinió del Comitè, aquestes mesures, en la majoria dels casos, tenien per objecte significar un obstacle a l'exercici legítim de les activitats professionals d'aquests representants dels mitjans de comunicació (article 19 del Pacte).

El Comitè sent preocupació ja que molts *defensors dels drets humans* no poden exercir les seves activitats sense dificultats, ja que són objecte d'actes intimidadors, es prohibeixen les seves manifestacions o, fins i tot, són arrestats o detinguts arbitràriament a càrrec dels serveis de seguretat (articles 9, 21 i 22 del Pacte).

Una altra preocupació del Comitè és la situació de milers de *nens del carrer* orfes, ja sigui a causa del conflicte armat o per les seqüeles de la SIDA. Aquests nens moltes vegades són víctimes d'abusos per part dels funcionaris de policia o són explotats amb finalitats sexuals (article 24 del Pacte).

L'Estat Part hauria d'ampliar i millorar el programa de *guarda de menors sense família*, en particular per part dels organismes públics. Hauria també de sancionar a qualsevol agent declarat culpable de maltractament contra aquests menors.

El Comitè està preocupat per la eficàcia molt limitada del *sistema de registres de l'estat civil* de l'Estat Part i, de vegades, per l'absència de registres de l'estat civil en algunes localitats (articles 16, 24, paràgraf 2, i 25 b) del Pacte). L'Estat hauria de seguir adoptant mesures adequades per millorar o crear, segons correspongui, un sistema eficaç de registres de l'estat civil, fins i tot pels adults i els nens de més edat que no varen ser inscrits en néixer.

Finalment, malgrat tenir-se en compte les observacions de l'Estat Part sobre la política governamental de conservació de la identitat cultural dels diferents grups ètnics i de les minories, el Comitè està preocupat per la *marginació*, la *discriminació* i, de vegades, la *persecució* que pateixen diverses minories de l'Estat, en particular els "pigmeus" (article 27 del Pacte).

3. Consideracions finals

En aquest breu escrit, hem pogut constatar que la situació denunciada per part de la societat civil sobre les greus i reiterades violacions dels drets humans a la República Democràtica del Congo també ha estat constatada pels diversos òrgans de Nacions Unides, entre els quals es troba el Comitè dels Drets Humans.

Per sortir d'aquesta situació s'han de potenciar els esforços per a la reconstrucció de l'Estat de Dret a la República Democràtica del Congo; sense Estat de Dret no hi haurà democràcia, ni pau, ni desenvolupament, ni garantia dels drets humans. Són moltes les mesures necessàries però, per començar, compartim les iniciatives proposades per Tinga Frédéric Pacéré –expert independent sobre la situació dels

drets humans a la República Democràtica del Congo- en considerar que és precis¹²:

- 1) Accelerar el procediment de desarmament de les Forces Democràtiques d'Alliberament de Ruanda (FDLR), les Interahamwe, les rates i els seus aliats, els mai mai, i la seva marxa sense condicions del territori del Congo;
- 2) Que el Ministeri de l'Interior i la Comissió Electoral Independent adoptin les mesures que permetin la participació activa de totes les tendències polítiques en el procés democràtic, amb la finalitat d'obtenir la pau social;
- 3) Instar els serveis de l'ordre a deixar de reprimir els mitings i altres manifestacions, com s'ha observat en diverses ocasions.
- 4) El respecte de les llibertats públiques durant tot el procés preelectoral i les eleccions, l'establiment de mecanismes de lluita contra la cultura de la impunitat i el funcionament efectiu de la Comissió Mixta paritària per al bon govern, amb la finalitat de combatre i eradicar la corrupció i la malversació dels sous dels agents de l'Estat i de la paga dels militars i la policia.
- 5) A nivell de Govern, promoure la independència de la judicatura, assegurar la independència de la justícia, en particular reformant la Llei sobre l'estatut dels magistrats, així com la Llei d'organització i funcionament del Consell Superior de la Magistratura, i dotar l'aparell judicial d'un pressupost que garanteixi la seva independència financera.
- 6) Que el Ministre d'Assumptes Exteriors, el Ministre de Drets Humans i el Ministre de l'Interior, en col·laboració amb el Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD), l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans (ACNUDH) i l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR), accelerin el procés de retorn dels desplaçats interns i els refugiats.

12] NACIONS UNIDES: E/CN.4/2006/113, de 15 de febrer de 2006.

Els nens del carrer a Kinshasa

David Querol Sánchez

Estudiant de la Universitat de Barcelona

Una de les situacions més desconegudes a la República Democràtica del Congo és el problema existent dels denominats “nens del carrer” a la seva capital, Kinshasa. Amb més de nou milions i mig d'habitants, Kinshasa, actual capital de la República Democràtica del Congo, pot presumir negativament de ser la capital del país africà que ha patit les dues Guerres Mundials Africanes més grans.

La primera va finalitzar amb més de 200.000 civils morts, en només un any de duració, des del 1996 fins el 1997. A més, la guerra va produir el canvi de nom del país, abans anomenat Zaire i en l'actualitat República Democràtica del Congo. Aquesta primera guerra fou el detonant de la *Segona Guerra del Congo* o *Guerra del Coltan*. El conflicte es va iniciar el 1998 i va finalitzar formalment el 2003, quan

va prendre el poder un govern de transició sota els termes de l'*Acord de Pretòria*. Els combatents provenien de nou nacions (a més d'existir dintre del país vint faccions armades diferents), motiu que el converteix en el conflicte continental africà més gran del qual es té notícia.

Coneguda també com *Guerra Mundial Africana*, *Gran Guerra d'Àfrica* o *Guerra del Coltan*, va provocar la mort de 3,8 milions de persones, la majoria d'elles de fam i de malalties previsible i curables. Dintre d'aquests greus fets es considera aquest episodi el més àlgid dintre de l'anomenat “*genocidi congolès*”. Aquesta tràgica xifra va convertir la guerra en el conflicte més mortífer des de la Segona Guerra Mundial, sense comptar els milions de refugiats i desplaçats als països veïns.

Aquests antecedents bèl·lics han provocat que molts nens del carrer a Kinshasa, a part de patir psicològicament per les tràgiques situacions viscudes i haver estat molts d'ells sota situacions extremes de supervivència als conflictes, es trobin en una situació màxima de desemparament després de l'èxode en aquestes zones.

A nivell general, aquesta és la situació que es coneix o que es podria conèixer pels antecedents polítics de la regió. Tot i això, existeix una altra realitat més desconeguda a Kinshasa donat que hi ha 200.000 nens del carrer i que les xifres cada dia augmenten, sense control i sense una estimació exacta (la dada és que la República Democràtica del Congo és el país on més nens han aparegut al carrer després de les guerres i els conflictes).

Em refereixo a la realitat d'una societat en crisi econòmica des d'abans del 1985, amb més de deu anys de crisi i a la qual se li ha de sumar la crisi mundial actual que fa multiplicar les situacions de màxim risc, fent que la situació sigui el reflex dels nens a la capital congoleesa.

Kinshasa, amb més de 100 km de longitud, és una capital a la realitat de la qual es pot apreciar als mercats, als centres comercials, a les parades d'autobusos, als hospitals, etc. És una realitat molt present, cridanera i impactant, ja no tant pel resident de la ciutat, sinó més bé pel visitant.

Els anomenats **SHEGUES** o **PHASEURS** (nens del Congo) són nens que han acabat en aquesta situació per diferents causes, palpables quan escoltes els seus testimonis. Segons les dades, entre 25 i 30 mil d'ells es dediquen a la delinqüència urbana, el pillatge i la recerca de la supervivència mitjançant mètodes desesperats com ara la criminalitat més lleu o el furt per tal de sobreviure i poder menjar.

D'altres s'emparen en esglésies independents de dubtosa reputació, els predicadors de les quals utilitzen la innocència, l'analfabetisme i la ignorància del més dèbil, el nen, i acaben essent explotats per aquests predicadors induïts a diferents pràctiques de prostitució, entre d'altres sorts.

Aquesta pobresa extrema, per no esmentar de moment les causes de desestructuració familiar, fan que la taxa d'escolaritat hagi baixat fins gairebé el 50 per cent. Xifres aclaparadores que fan que es vegi la crisi de l'educació com una de les majors dificultats en majúscula del desenvolupament de qualsevol país.

L'edat dels Shegues o nens del carrer a Kinshasa és de deu anys de mitjana, de vegades inferior, però a causa de la manca de cens només són estimacions, podent ser edats encara més precoces.

La guerra, l'atur i la crisi econòmica han fet que la desestructuració familiar sigui un fet i vagi en augment, i hagi provocat que molts nens a causa d'aquesta situació hagin abandonat a la força les seves cases, per manca de mitjans i recursos en relació a altres familiars més grans.

A la ment de moltes de les famílies que prenen aquestes dràstiques decisions es troba la idea de que el sol fet de ser nen fa que tinguis una major capacitat de desenvolupament juntament amb la fam.

Per no esmentar els altres tipus de desestructuració familiar que fan que augmentin les estadístiques dels nens del carrer, com ara els divorcis, les morts familiars, els maltractaments i les errades de l'estat en la política familiar i en la intervenció social.

Un altre aspecte menor, i a la vegada poc conegut, és la superstició de les famílies en relació a la integració dels menors en les diferents religions esmentades de caràcter ancestral com ara *El Palo Monte*, *Palo Mayombe*, *Palo Congo*, *Brillumba* y *Kimbisa*. Hem de pensar que el 80% de la població és catòlica, un 10% és catòlica protestant i gairebé un 10% musulmans, així que una minoria pertany a religions de caràcter natiu ancestral però que provoca que les famílies rebutgin als menors que han estat integrats en aquestes religions i siguin acusats de bruixeria, sent víctimes de l'aplicació de tècniques d'exorcisme.

Els nens del carrer són considerats a Kinshasa un problema a alienar de la població i no com

un problema que calgui intervenir i solucionar. Això és a conseqüència de la inseguretat que provoca a la ciutat el fet de tenir 200.000 nens que pateixen les necessitats de la fam i la supervivència, i que fan que els nens hagin de fer qualsevol cosa per garantir el seu desenvolupament a la vida quotidiana, com ara la mendicitat, la picaresca, els furtus i l'augment de la delinqüència juvenil (principal causa d'aquesta inseguretat).

La delinqüència es tradueix en violència, robatoris i violacions, entre les denominades com a situacions més greus. I en perjudici dels altres nens, que poden ser "explotats" pels seus similars, mitjançant la prostitució o els treballs forçosos com ara suportar pesos inhumans mitjançant el trasllat dels anomenats "Colis" (paquets) al port de Kinshasa (frontera amb la República del Congo). Si per a un major d'edat resulta inviable suportar el pes d'aquests Colis sobre el cap i les espatlles recurrent aquestes distàncies, encara ho és més per a un menor i sense res a canvi més que quelcom que endur-se a la boca. Qualsevol observador d'organismes internacionals de drets humans ho consideraria un dels esclavismes existents al segle XXI.

La particularitat de violència i de delinqüència juvenil és deguda en part per les guerres i pels anomenats "nens soldat" que recauen a la ciutat i que són els que, després de patir situacions extremes tan físiques com psicològiques, es dediquen a extorsionar a la resta de nens de les diferents maneres abans esmentades, utilitzant la força i la violència que els han ensenyat aquestes situacions viscudes i que els han fet decidir sobre la seva vida o la seva mort.

Al mateix temps, cal indicar que la majoria dels nens del carrer a Kinshasa són homes. Els que no són delinqüents treballen en la mesura del possible fent tasques de bricolatge o venda i neteja de sabates, però molts d'aquests treballs són esporàdics i moltes vegades insuficients, i des d'edats cada vegada més precoces recerquen en la delinqüència una sortida com a complement, obligats a passar per sobre de la honradesa per la pròpia supervivència.

Les nenes, per contra, romanen a casa fent tasques domèstiques; i les que són abandonades per la crisi familiar o econòmica, repudiades o les que escapen d'una pitjor situació familiar per maltractaments no troben cap altra sortida que la prostitució. Prostitució que les aboca a una sèrie de riscos absoluts com ara les nenes que es queden en estat a edats cada vegada més precoces (per la manca de mitjans per a portar un embaràs en aquestes circumstàncies i sobre tot per la salut de la nena). El risc no és produït per la manca d'informació sinó per la manca de mitjans per a la compra d'anticonceptius per prevenir els embarassos i la transmissió de malalties venèries com el VIH. És en aquest punt on es veu més clarament el fracàs de la política social, no de l'actual govern sinó del règim anterior encapçalat pel difunt ex-president Mobutu i la seva solució al problema dels nens del carrer.

També és cert que el problema dels nens del carrer és un dels principals arguments que els partits polítics utilitzen per fer electoralisme, però només es queda en això, i des de fa anys no són més que el reflex de l'oblit dintre dels programes polítics, a la vegada que el problema persisteix i augmenta. El país tampoc demana ajuda a la resta de països de la Comunitat Internacional per tal d'arreglar un problema que hauria de tenir solució, o si més no, una solució parcial.

Per què?

Perquè si bé és cert que, a banda dels nens del carrer a Kinshasa, existeix molta població no menor desemparada a la ciutat. Els nens, per la seva manca de possibilitats de desenvolupament, són més vulnerables. Encara més a una ciutat com Kinshasa, no només per la seva manca de mitjans, sinó per les condicions baixes de salut, on la contaminació, la manca d'higiene i de potabilització de l'aigua als carrers i al riu, a més del trànsit, fan que sigui un risc imminent el contagi de malalties així com el fet de superar-les, a més dels atropellaments dels nens, amb unes estadístiques significatives a Kinshasa.

Val a dir també que a la capital han existit i existeixen ONGs internacionals des de fa

anys, i que s'involucren i treballen amb totes les seves forces, però amb pocs mitjans per a afrontar el problema, tant financers com d'altres tipus de recursos com ara la manca de centres d'acollida, de centres de formació, etc.

Amb tot allò explicat anteriorment, hom es pregunta: on són els drets del nen en aquest país?

Dissortadament, aquesta pregunta retòrica no només s'hauria de fer a la República Democràtica del Congo, sinó també a d'altres països com ara el Brasil, l'Índia, etc.

Però el més curiós és la consideració jurídica d'il·legals dels nens del carrer a Kinshasa. Fet particularment significatiu perquè aquesta situació permet que els nens siguin perseguits per la policia tot i no haver delinquit, per la quantitat de nens desplaçats d'altres països on ja existeix o ha existit el mateix conflicte, com ara Ruanda.

Peculiaritats a part, cal indicar que la República Democràtica del Congo es va incorporar a l'Ordenament Jurídic Internacional amb la Declaració Universal de Drets Humans incloent l'article 25 sobre protecció especial a la infància. També altres organismes sorgits de la Declaració, com ara la Convenció de l'ONU sobre els drets de l'infant de novembre de 1989 i ratificada per la República Democràtica del Congo el 16 de febrer de 1998. En aquesta data, tot i que el país estava en ple conflicte bèl·lic, la ratificació no deixa de ser efectiva i no hauria de deixar de ser efectiva.

L'article 6 de la Convenció sobre els drets de l'infant indica la garantia de supervivència i desenvolupament del nen en contra de la situació d'il·legalitat, desamparament i persecució. Per no esmentar la paradoxa de l'article 31 on s'indica que el nen té dret al lleure, a l'esbarjo, al joc i a la participació en activitats culturals, quan ni tan sols es cobreixen les necessitats bàsiques de fam o higiene per evitar malalties de tot tipus.

D'altra banda, crec molt convenient prendre mesures que puguin incentivar la possible sortida d'aquesta situació d'aquests nens. Mesures no només com la creació d'altres ONGs. Altres mesures més interessants que crec que podrien afrontar el problema des d'una perspectiva més global, com ara la creació d'un "Centre del Nen a Kinshasa".

Centre que tindria com a principi general el compliment de la Convenció de l'ONU sobre els drets de l'infant i que es coordinaria amb centres de menors ja existents per tal de respectar aquests drets fonamentals del nen. Enfocat sobre tres línies bàsiques d'actuació principals:

- En un primer pilar, mesures relacionades amb el foment de l'esport, on es promou la interrelació i socialització amb altres nens i adults, i que fa que el nen estigui fora del carrer durant la pràctica de l'esport i, per tant, fora de la marginació. D'altra banda el nen aprèn a realitzar activitats en equip sota unes normes i regles de joc, a la vegada que realitza una activitat saludable. Per exemple, el futbol, una activitat fàcil de plantejar, econòmica i ràpida.
- Un segon pilar serien les activitats culturals i la música, les quals fomenten igualment la sortida de l'entorn del carrer, el compliment dels drets del menor en relació als articles referents al joc, l'esbarjo i les activitats culturals. I a causa dels diversos factors de desarrelament, es tracta d'una manera per al menor de trobar, mitjançant la música, una identitat cultural pròpia de les seves arrels, moltes vegades perduda per diverses circumstàncies (com, per exemple, fugir del propi país). Es promou la consciència social dels nens i de la societat. Això es podria dur a terme mitjançant el foment de la música per part del centre (hi ha exemples com ara les faveles de Rio de Janeiro al Brasil) amb programes i altres activitats culturals que poden ser beneficioses per als nens, fins i tot a nivell psicològic i en altres aspectes, debut a les terribles situacions viscudes en el passat.
- Per últim, i crec que el pilar més important, seria afrontar el problema amb mesures d'integració familiar, com ara mesures eco-

lògiques (concepte que es refereix a l'hàbitat del menor) per a la seva integració en el seu medi natural; en aquest cas, el millor desenvolupament emocional és la família. Això es pot realitzar a través de dues vies: mitjançant la recerca d'un familiar amb una família extensa o mitjançant l'acolliment d'altres famílies.

En referència a la primera opció, caldria establir un programa de recerca de famílies extenses i programes de recolzament familiar per a la reintegració.

Pel que fa a l'acolliment temporal en altres famílies, caldria aplicar-se als nens que no puguin entrar dins el programa de recerca d'un familiar per pèrdua definitiva d'aquesta opció (defuncions o separacions).

A partir d'aquest últim pilar, es tracta de donar a entendre al lector que la tasca d'integració dintre del nucli familiar és una manera eficaç d'afrontar les necessitats d'aquests nens a tots els nivells, tant a nivell psicològic (emotiu, hàbits, acceptació de regles) com a nivell personal.

A més, aquests aspectes no només són bons per al nen, sinó també per al nucli familiar: els adults. Pensant lògicament en la fàcil influència del nen, es poden treballar els valors de manera més exitosa que amb els adults.

La manca d'innocència en aquests nens es reflexa en les seves cares i en els ulls, donat que aquesta ha estat interrompuda per la lluita per la supervivència, la desesperació i la recerca de la sort que els permeti poder prosperar i desenvolupar-se algun dia, fugint de la infra humanitat que representa el fet de ser considerats nens del carrer.

Per aquest motiu crec que cal donar una petita empenta per a què ho puguin aconseguir; seria la manera de començar a fer alguna cosa per eradicar aquestes situacions...

Consideracions finals

Aquesta publicació és el resultat d'un treball de recerca dut a terme per autors de diferents especialitats i nacionalitats, amb visions molt variades sobre l'objecte d'estudi. Entre d'altres, s'ha comptat amb les aportacions de professors d'Història, Relacions Internacionals i Dret, així com d'activistes dels drets humans, de cooperants i, fins i tot, d'estudiants universitaris que han treballat conjuntament per confeccionar aquest llibre interdisciplinari i internacional.

No obstant les diferents formacions i procedències dels autors, després de llegir detingudament la publicació, es pot constatar que tots coincideixen que la situació que es viu a la República Democràtica del Congo en matèria de drets humans és de transició, i que és necessari i imprescindible dirigir el país cap a un Estat de dret.

Dissortadament, això no serà una tasca gens fàcil. D'una banda, s'arrossega un passat colonial que va deixar tota una càrrega que ha condicionat, i encara avui en dia condiona, la vida política i social del país. I de l'altra, existeix el desig de diferents grups socials –tant a escala nacional com internacional– de controlar el poder i els immensos recursos naturals dels quals disposa la República Democràtica del Congo.

Si analitzem cadascun dels diversos articles que componen aquest llibre, podem afirmar que la República Democràtica del Congo és un Estat en fallida que ha deixat de ser un punt de poder per ser un punt d'indiferència, amb els riscos que això implica per a la situació geopolítica de la regió en general i per als drets humans de la població del país en particular.

Queda clar que, si es vol aconseguir la pau a la República Democràtica del Congo, abans s'ha d'aconseguir per a la regió dels Grans Llacs. Un objectiu que s'assolirà únicament defensant i promocionant els drets humans –altrament no seran possibles ni la seguretat ni l'estabilitat a la regió–, i mitjançant la implicació de la comunitat internacional per donar suport a les iniciatives de cooperació entre els diferents països de la regió.

D'altra banda, pel que fa a la República Democràtica del Congo específicament, s'han de sumar tots els esforços possibles a escala nacional i internacional per crear un veritable Estat de dret que porti la pau al país, una condició indispensable per aconseguir a llarg termini un desenvolupament sostenible que millori la vida dels seus habitants.

En conclusió, podem afirmar que aquesta obra ha volgut respondre al paper de les universitats com a centres de reflexió, recerca i debat, a partir dels quals s'ha d'extreure l'aplicabilitat a la vida diària de les persones amb l'objectiu de fer propostes i accions que ajudin a millorar el desenvolupament humà i les condicions de vida de les societats.

A més, confiem que aquesta publicació sigui el començament d'una cooperació entre les nostres universitats i els nostres països, i que contribueixi a assolir el nostre profund desig d'una pau duradora a la República Democràtica del Congo i als Grans Llacs africans a través de la promoció i defensa dels drets humans.

Toni Jiménez Luque

Lubumbashi, 10 de desembre de 2009

«La República Democràtica del Congo: Drets humans, conflictes i construcció/destrucció de l'Estat

Jo et batejo:

- *en nom de la cooperació entre la Universitat de Barcelona i la Universitat de Lubumbashi;*
- *en nom de tots els investigadors en matèria de drets humans;*
- *en nom de la pau duradora que desitgem per a la República Democràtica del Congo.*

Jo et desitjo un gran èxit al nostre país i més enllà de les nostres fronteres.»

Fet a Lubumbashi el 10 de desembre de 2009¹

1] Amb aquestes paraules es celebrava a la Universitat de Lubumbashi el baptisme de la publicació que teniu entre les mans i que s'emmarca en un projecte més ampli que va començar fa més d'un any. Un projecte entre professors, investigadors i activistes dels drets humans de Catalunya i la República Democràtica del Congo, que va motivar la celebració d'un seminari i la inauguració d'una exposició de fotografies a Barcelona, una conferència interuniversitària a Lubumbashi i aquesta publicació que porta per títol *La República Democràtica del Congo: Drets humans, conflictes i construcció/destrucció de l'Estat*.